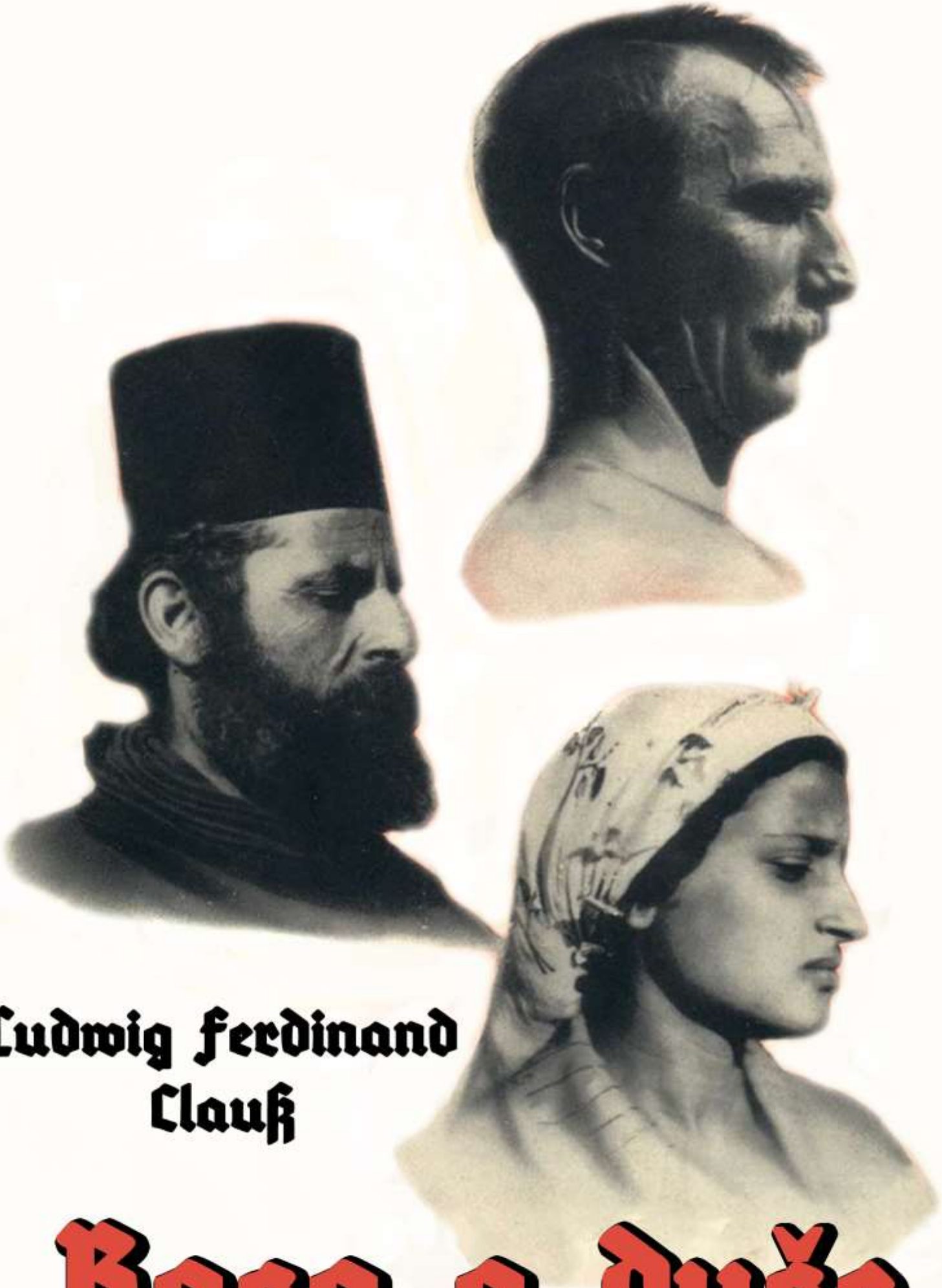

Ludwig Ferdinand
Clauß

Rasa a duše

Dr. Ludwig Ferdinand Clauß – Rasa a duše

Vydavatel: J. F. Lehmann Verlag, Mnichov

PŘELOŽENO Z PŮVODNÍHO VYDÁNÍ Z ROKU 1938, DOPLNĚNO O DODATEK Z ROKU 1943 A VYSVĚTLUJÍCÍ POZNÁMKY AUTORA DOSTUPNÉ Z: https://ia601200.us.archive.org/0/items/zensiert-vor-1945/Clauss%2C%20Ludwig%20-%20Rasse%20und%20Seele%20%281938%2C%20198%20S.%2C%20Fraktur%29.www.no-zensur.de.pdf

Překlady podstupují průběžnou revizí, není tedy zaručena absolutní správnost překladu - i v rovině pravopisné a formátové.

Obsah

Předmluva ke třetímu vydání **4**

Dodatek z 18. vydání - Otázka hodnoty 9

První část: Rasové styly **16**

1. Člověk výkonu - Nordická rasa 16

2. Člověk vytrvalosti – fálská (dálská, atlantická) rasa 38

3. Člověk exhibice – Mediteránní (západní) rasa 57

4. Člověk zjevení – pouštní (orientální) rasa 72

5. Člověk vykoupení – Blízkovýchodní (alarodská, armenoidní) rasa 94

6. Člověk povznesení – Východní (alpinská, turanická) rasa 124

Základní otázky rasové psychologie (psychoantropologie) 141

7. Metoda mimiky 141

8. Výrazový materiál a výrazový styl 155

9. Změna stylu ve výrazu 158

10. Tělo jako prostor pro vyjádření 168

11. Formování výrazu 189

12. Zákon stylu, vlastnost, dispozice 198

Poznámky **222**

Předmluva ke třetímu vydání

V Bismarckových „Gedanken und Erinnerungen“ se dočteme stížnost tohoto zkušeného znalce lidských povah, že ani na ministerstvu zahraničí, ani u dvora není nikdo, kdo by se dostatečně vyznal v mezinárodní psychologii. „Mezinárodní psychologie“? Bismarck tím míní psychologické znalosti o cizích národech nebo alespoň o těch představitelích těchto národů, s nimiž musel německý diplomat počítat. Mé cesty do zahraničí a pozorování německých zahraničních úřadů při jednání s představiteli cizích národů mě naučily, že Bismarckova výtka není dnes o nic méně platná než tehdy. Němečtí zahraniční úředníci (zejména ti na vyšších postech) byli pravděpodobně svědomitě vyškoleni ve všem, co jejich profese vyžadovala, ale ne v jedné věci: v porozumění lidem, s nimiž museli jednat. Mám bohužel mnoho smutných příkladů.

Ale co národní psychologie těch, kteří měli v rukou blaho německého národa? Národní psychologií rozumíme znalost vlastní národnosti a duchovních zákonitostí ras, z nichž se naše národní příslušnost skládá. Znali vedoucí představitelé státu například rasově-psychologickou strukturu jednotlivých německých kmenových stavů? To se o dnes již ukončené vládě internacionalismu v Německu dá říci jen stěží, ale nesmíme zapomínat na hříchy říše. Proč bylo v alemanském Alsasku 40 let zanedbáváno uchopení alemanských sedláků s německou krví za jejich alemanské kořeny? Jejich němectví bylo obětováno Francouzům z měst, protože se doufalo, že se je podaří získat a učinit z nich Němce takovým obětováním skutečně německých sil v Alsasku, ale každý, kdo by znal duši

alemanského sedláka a duši Francouze, by zvolil jinou cestu. Germánský sedlák dokáže platit věrností za věrnost, národnostně vykořeněný, zvadlý měšťan je tím odvážnější, čím více je protežován. Z byrokratického hlediska bylo možná pohodlnější zacházet s poddanými jako s poddanými, s občany jako s čísly podle nějakého osvědčeného (ale bohužel jen jinde osvědčeného) schématu, které se považovalo za všeobecně platné, ale výsledky takové schematizující úřednické vlády jsme bolestně pocítili v Alsasku. Němci obvykle získají psychologický nadhled, až když je pozdě.

Tuto bolestnou pravdu nejbolestněji ukázala světová válka. Vraťme se nejprve k mezinárodní psychologii. Právě ke konci války se strašlivě projevila psychologická převaha našich nepřátel. Německo a jeho nepřátelé spolu bojovali nejen v poli, ale i na mnoha dalších frontách. Bojovali o duše neutrálních lidí. A zatímco Německo získávalo vítězství za vítězstvím v poli, na této frontě brzy utrpělo jen porážky. Smáli se sami sobě chlubivými vtipy: „Vyhlášení války se tu stále přijímá.“ Ale mnoho psů také znamená smrt lva. Takový postoj se hodí pro válečníka, ale ne pro vůdce: k čemu je porazit tisíce a tisíce nepřátel v poli, když člověk není schopen zabránit zbytečnému růstu nových? Norští přátelé mi tehdy poslali letáky, které v Norsku distribuovalo německé ministerstvo zahraničí. Na logických základech hlásaly nevinu Německa. Neutrální lidé si přečetli letáky a pomysleli si: „Kdo se omlouvá, obviňuje sám sebe.“ Všechny tyto logické a etické výroky měly stejný účinek jako Brutova řeč v Shakespearově Juliu Caesarovi. Ale nepřátelé - ti doručili Antoniovu řeč neutrálním lidem a měli

účinek sami pro sebe. Brutus byl logik a doktrinář: to, co si vypracoval u svého stolu, logicky přednesl, a tím si získal minutu úcty, neboť dav se cítil poctěn, že k němu může tak učeně promlouvat muž s vysokým postavením. Antonius však byl virtuosem na nástroj masové duše a uměl na něj zahrát tak, že i v těch nejzatuchlejších duších zajiskřilo. Masy nechtějí logiku, důkazy ani přesvědčování, chtějí být uchváceny svými instinkty, svými vášněmi: dobrými i špatnými. Vůdci nepřátelské lživé kampaně to věděli: znali duše národů a pro každou z těchto lidských duší přednesli jinou, přesně na míru šitou Antoniovu řeč. Ostatně takovou řeč přednesli i části samotného německého národa - a neminula se žádoucím účinkem.

Nic mi není vzdálenějšího než toto: doporučit zde jako vzor angloamerickou propagandu lží. Člověk však nemusí postupovat tak hanebně jako oni, a proto nemusí být břídil, ale to, co leží v žaludku jiným, si chce najít cestu hlavou a očima Němců; to, co je hmatatelným pachem u jiných, chce Němec nejprve vidět objasněné skrze učenlivou strukturu myšlení. Němec více než jiné národy potřebuje intelektuálně objasněnou, ale použitelnou studii o lidské povaze, která zpočátku postupuje pouze vědecky a neposkytuje nic jiného než strohé vzorce, nicméně vzorce, které slouží jako návod k použití takříkajíc při jednání s lidmi, kteří nejsou našeho druhu. Co tedy požadujeme od sebe a o co usilujeme pro naše lidi, je: duše pro ruku praktika, tedy i politika - čímž myslíme každého Němce, který musí jednat s lidmi v politické profesi. Slovo „politika“ zde pro nás znamená: utváření národa a státu v nejširším a

nejvyšším slova smyslu, ale také zachování státu a národa. Pro plodné formování národa je nezbytná národní psychologie jednotlivých německých kmenů, založená na komplexní psychologii těch ras, které se podílely na německém charakteru. Zachování národa však vyžaduje jak národní, tak mezinárodní psychologii. Národní a mezinárodní psychologie v tomto smyslu musí zahrnovat nejrůznější aspekty života duše, a to nejen ty rasové, ale zároveň i rasové, a především tyto.

Rasa je forma a každá forma je tím, čím je, díky svým obrysům, svým hranicím. Psychologie ras je výzkumem hranic. Ale každý, kdo chce jasně rozpoznat hranici, musí vidět i to, od čeho odděluje bytost: to, co leží za hranicí. To, co nazýváme Germánem a co nazýváme germánským, není rasa, ale krevní a mravní struktura sestávající ze souhry několika ras. Jedním z úkolů naší vědy je proniknout do složitého herního plánu této souhry. Má každý z těchto partnerů stejná práva, přispívá každý z nich stejnou měrou k podstatě němectví? Které rasy ovlivňují německý národ svou krví a které pouze svým „duchem“, příkladnou silou svých děl? A učinila nás síla těchto vzorů více Němci, nebo nás odvedla od naší vlastní podstaty? Kde je hranice, kdy německá podstata přestává být německou? - To jsou otázky, jimiž náš výzkum před dvěma desetiletími začal a k jejichž stále jistějšímu řešení chce být i tato kniha cestou.

Hledání našich hranic je naším nejušlechtilejším úkolem. Ale naše hranice vůči cizincům je také hranicí cizinců vůči nám. Tuto hranici bychom neměli skrývat ani obcházet z druhé strany. Doufáme-li, že nejlepším výsledkem našeho bádání bude to, že se Němci nordické krve osvobodí od všech cizích

vzorů uvnitř i navenek, neměli bychom zanedbávat ani to druhé: že osvobodíme cizince od nordického vzoru. Svět je plný opic nordicismu: máte-li oči, potkáte je na každé ulici. Styl nordického meritokratického života zametá zemi nemilosrdným nástrojem mechanické moci a ničí všechny právoplatné životy těch, kdo nejsou meritokraty. To znamená hanebné porušování a zmatení zákonů cizích druhů a dříve či později se toto zmatení musí nutně projevit i na nás a na našem nordickém světě. Zachování vlastního druhu vyžaduje znalost druhů ostatních. Vytvořit dílo na ochranu a rozplétání je cílem naší práce.

První verze této knihy vyšla v zimě 1925/26 pod názvem „Rasa a duše“. Poté jsem strávil řadu let v zahraničí, většinou na Blízkém východě, abych si prohloubil znalosti o některých rasách popsaných v knize tím, že jsem s nimi žil, a aby se metoda jejich zkoumání stále bohatěji osvědčovala. Výsledkem bylo, že první verze mě již nemohla uspokojit, když mě nakladatel v roce 1928 požádal o úpravu nového vydání. Část materiálu jsem přiřadil ke své knize „Die nordische Seele“, kterou jsem později, bezprostředně po svém návratu, také znovu vydal; to, co zůstalo, zejména popis dvou orientálních ras (Člověk zjevení a Člověk vykoupení), jsem vybudoval od základu. Na návrh nakladatele, který chtěl pro to, co bylo v knize nového, nový název, jsem tomuto druhému vydání dal název „Von Seele und Antlitz der Rassen und Völker“. Tato změna názvu se mi však zdá neoprávněná, protože základní linie knihy zůstala stále stejná, i když se s postupem mého

bádání mohla bohatěji rozvinout. Proto v tomto novém vydání vracím knize její starý název.

L. F. C.

Z předmluvy k druhému vydání

Převážná většina expresivních obrazů uvedených v této knize je zcela nová; zatímco v minulosti jsem příležitostně kreslil podle obrazů jiných autorů, nyní mě má práce naučila, že smím kreslit pouze podle obrazů, které jsem sám vytvořil (viz kapitola „Změny stylu ve vyjadřování“). Všechny zde uvedené obrázky - s výjimkou několika srovnávacích kusů, které slouží k vysvětlení pojmu styl - jsou autorovy vlastní fotografie. Pro tuto knihu byly vybrány ze zásoby několika tisíc takových fotografií.

Dodatek z 18. vydání - Otázka hodnoty[1]

Tam, kde něco nového vstoupí do dějin, nemusí dlouho čekat na zuřivý odpor. To, s čím se německá rasová psychologie na čas setkala v Německu, se stalo všem německým rasovým výzkumům z ostatního světa. Všude kolem se objevovala nehorázná obvinění, z nichž většina byla tak hrubá a hloupá, že se časem stala sebezničujícími. Teprve postupně se boj proti nám zdokonaloval. Otázka hodnoty však byla vždy postavena do středu důkazů, které měly být proti nám předloženy: byli jsme obviňováni z toho, že nordickou rasu považujeme za

[1] Eine Einführung in den Sinn der leiblichen Gestalt, J. F. Lehmanns Verlag, Mnichov/Berlín 1943, 18. vydání, str. 117 a násl. – pozn. překl.

jedinou hodnotnou a všechny ostatní za méněcenné. Tam, kde se těmto „důkazům“ věřilo, působily ve skutečnosti proti nám, a to tím spíše, že slovo „nordický“, které si neinformovaný člověk tak snadno vyloží špatně, se dalo použít k vytváření nejrůznějších laciných zlomyslností.

Bohužel se do této fronty proti výsledkům rasového výzkumu zapojil i Vatikán a například 30. dubna 1938 proti nám v Osservatore Romano zaútočil obvyklými prostředky. Protože terčem tohoto útoku se staly i mé knihy, zdá se mi povinností uvést pár slovy na pravou míru, pokud jsou namířena proti mně. Není na škodu předestřít diskusi v této knize.

Existují tři chyby, kterými se tento útok snaží vrazit klín mezi nás a naše sousedy.

První spočívá v tom, že vyvolává dojem, že německá rasová věda, podobně jako učitel svým žákům, dává každé rase určité hodnocení; jinými slovy, řadí rasy takříkajíc na první místo, přičemž nordická rasa je na prvním místě. Je pak samozřejmé, že například mediteránní rasa se musí spokojit s druhým nebo dokonce nižším místem.

To je zásadně špatně. Je pravda, že v Německu i jinde vyšly knihy a brožury, které to tvrdí. Ale psychologie rasy, která jediná je nakonec povolána rozhodovat o rasových hodnotách, od počátku s drsnou jasností učila: každá rasa představuje maximální hodnotu sama o sobě. **Každá rasa má svůj vlastní hodnotový systém a své vlastní měřítko hodnot a nesmí být poměřována měřítkem žádné jiné rasy.**

Je absurdní a nevědecké dívat se na mediteránní rasu očima nordické rasy a posuzovat ji podle nordického systému hodnot - stejně jako je vědecký opak. V praktickém životě se to opakuje a je to nevyhnutelné. Ve vědě je to porušení i té nejlacinější logiky. Pouze člověk, který stojí nad rasami, by byl schopen „objektivně“ rozhodnout o hodnotě lidského rodu. Taková osoba však neexistuje, protože být člověkem znamená být rasově podmíněný.

Bůh možná zná hierarchii ras, my ne.

Je úkolem vědy najít zákon, který určuje duchovní a fyzickou podobu každé jednotlivé rasy. Tento zákon rasy určuje také její vnitřní řád hodnot. Takové hodnotové systémy lze vzájemně porovnávat: například vnitřní hodnotový systém nordické rasy s vnitřním hodnotovým systémem rasy mediteránní. Taková srovnání jsou poučná, neboť každá věc na světě ukazuje nejzřetelněji, čím je, když se odlišuje od jiné věci, která se od ní liší. Takové hodnotové systémy však samy o sobě nelze hodnotit znovu - z nadřazeného hlediska -, protože takové hledisko neznáme.

Nordický člověk by měl být nordický a mediteránní člověk by měl být mediteránní: **jen tak je každý z nich pravý, jen tak může být každý z nich dobrý - každý svým způsobem.**

To je přesvědčení německé rasové psychologie, kterou zastupuji, a toto přesvědčení přijala i německá rasová politika. Úřad rasové politiky NSDAP vytiskl a v německých školách rozšířil obrazové tabule, na nichž lze velkými písmeny přečíst větu: **Každá rasa představuje nejvyšší hodnotu sama o sobě.**

Druhý omyl, který chce Osservatore Romano propagovat, spočívá v tom, že podle německé vědy se rasa od rasy liší tím, že jedna rasa má ty a druhá ty vlastnosti: například nordická rasa se vyznačuje bystrostí, energií, smyslem pro odpovědnost, svědomitostí, hrdinským duchem (heroismem) - ostatní rasy tyto vlastnosti nemají. Nelze popřít, že taková nepsychologická tvrzení lze nalézt v některých starších antropologických pracích, včetně německých. Ale o obuvi je lepší naslouchat ševci, o mořeplavbě námořníkovi a o psychologických zákonitostech spíše psychologovi než anatomovi.

Německá rasová psychologie od roku 1921 učí s naprostou jasností: rasová duše nespočívá v těch či oněch vlastnostech. Charakteristiky jsou záležitostí jednotlivých osob: jeden má takové, druhý zase onaké. Například hrdinského ducha lze nepochybně nalézt u mnoha nordických lidí, ale stejně tak i u lidí jiných ras. Totéž platí o energičnosti, rozlišovací schopnosti atd. Rasová duše nespočívá v tom, že má tu či onu vlastnost, ale v tom, v jakém směru tyto vlastnosti působí, když jsou v jedinci přítomny. Hrdinství nordického a mediteránního člověka může být zcela stejně „velké“, a přesto oba vypadají jinak, např. působí různými způsoby, v různých pohnutkách.

Dětinský postup spočívající v sestavování jednotlivých charakteristik, které se vyskytují u jednotlivých představitelů určité rasy, např. nordické rasy, a následné přesvědčení, že rasový aspekt spočívá v tom, že tyto charakteristiky mají, není o mnoho moudřejší, než kdyby někdo chtěl popsat fyzický vzhled nordické rasy například takto: má nos, ústa, paže a ruce. Bezpochyby: má to všechno a ještě víc. Ale všechny ostatní rasy

mají také nos, ústa, paže a ruce. To není rasový aspekt: ne v tom, že mají ty či ony části těla. To, co je určeno rasou, je tvar nosu, tvar úst a způsob jejich držení a pohybu; to, co je určeno rasou, je tvar paží a rukou a způsob, jakým jimi člověk, který je má, pohybuje. To, že se člověk mediteránní rasy pohybuje jinak než člověk nordické rasy: že jinak chodí, jinak tančí, jinak doprovází svou řeč gesty, je fakt, který nemůže popřít žádný člověk s očima. Kdo si nyní položí otázku, který pohyb, které gesto je hodnotnější: mediteránní, nebo nordický? Tato otázka je zbytečná. **Každý svým způsobem, každý svým stylem.**

Pohyby těla jsou výrazem pohybu duše. Nejzřetelněji se to projevuje ve svalové souhře obličeje a v gestech paží a rukou, jimiž řečník doprovází svou řeč. Proč nepohybuje rukama jinak, ale právě takto? Protože zvláštní způsob, jakým se pohybuje jeho duše, diktuje tento způsob pohybu rukou. Styl duševních pohybů určuje styl pohybů fyzických: oba jsou zajedno.

Malý příklad z každodenního života, který situaci osvětluje. Kdo je zdatnější v řízení motorového vozidla, nordický nebo mediteránní člověk? I tato otázka je nesmyslná. Ani „nordický“ člověk není nadaný pro to či ono, ani „mediteránní“ člověk. Existuje však mnoho jednotlivých lidí obou ras, kteří jsou nadaní pro vozatajství. Pokud ano, pak jsou nordičtí lidé nadaní nordickým způsobem: právě tak je lze rozpoznat jako nordické. A stejně tak jsou mediteránní lidé mediteránním způsobem: právě tak mohou být rozpoznáni jako mediteránní lidé. A tyto dva způsoby jsou tak odlišné. Mediteránní řidič je pánem okamžiku: je vždy tam, kde je, v dokonalé přítomnosti. Zatáčky bere bleskovou rychlostí, zatáčí

a brzdí s okamžitým účinkem - čím šílenější a nebezpečnější jízda, tím velkolepější hra. V tomto ohledu nordický řidič nedokáže držet krok: ne proto, že by byl horším řidičem, ale proto, že ho zákony duševního a fyzického pohybu nutí k jinému stylu jízdy. Nordický člověk nežije tím, co je, ale vždy tím, co přijde: není pánem okamžiku, ale pánem vzdálenosti. Do zatáčky nevjíždí prudce, ale v rovném oblouku: pro něj je zatáčka „krásná“, pokud ji předvídá a pak ji co nejméně zdůrazňuje. Mediteránní řidič miluje překvapení: právě zde se osvědčuje mistr okamžiku. Nordický řidič vždy předvídá, co přijde, dokonce i to, co by mohlo přijít. Proto vytváří do posledního detailu promyšlenou organizaci provozu, která by mediterránnímu řidiči mohla být spíše na obtíž, než že by mu usnadnila řízení. Pro řidiče mediterránního typu není žádnou úlevou, když se zbaví kouzla překvapení.

Třetím omylem listu Osservatore Romano je, že německý národ je třeba ztotožnit s nordickou rasou a italský se středomořskou rasou. To není výslovně uvedeno, ale mlčky naznačeno. Německý národ je však směsicí několika ras, z nichž nordická rasa jistě převažuje. V německém národě však koluje i jiná krev, např. také krev mediterránní. Stejně tak italský národ je směsicí několika ras, z nichž - přinejmenším v jižní části poloostrova - může převažovat mediterránní. V italském národě je však i jiná krev, např. hodně nordické krve. Vůbec to není tak, že by tyto dva národy byly odděleny ostrými rasovými hranicemi; v krvi mají mnohem více společného. Tento pokrevní vztah sahá až do nejstarších římských dob a od té doby se často obnovuje. A v obou kulturách, v germánské i románské,

působí hra a protihra obou zákonů, nordických se zákony mediteránního druhu; jen v každé z obou kultur s jiným výsledkem. Obě se utvářely na sobě a spolu s sebou. Románská je starší, germánská mladší. Která má větší hodnotu, starší nebo mladší? I tato otázka se nám jeví jako nesprávná.

Snaha zasévat nedůvěru mezi spřátelené národy podezíráním německé rasové politiky dnes již nemůže uspět. Každý krok na poli mezinárodní politiky a koloniální politiky potvrzuje poznatky rasové psychologie a dokazuje její praktickou užitečnost při jednání s lidmi odlišné povahy.

Jejím cílem není národy rozdělovat, nýbrž spojovat prostřednictvím vědecky objasněného porozumění mezi jednotlivými druhy a typy.

První část: Rasové styly

1. Člověk výkonu - Nordická rasa

Na obrázcích 1-22, které dohromady tvoří sérii, nejprve představujeme několik lidských tváří, většinou hlav, ve střídajících se výrazech a poté se zabýváme stylem tohoto výrazu a postavou, v níž se objevuje. Důvod tohoto postupu se ukáže v průběhu zkoumání a bude pak dále objasněn a zdůvodněn v druhé části této knihy.

Obrázky 1 a 2: severofríský zemědělec z Hallig. Snímky byly pořízeny za nejostřejšího poledního slunce, takže světlo a stín jdou ostře proti sobě, téměř bez přechodů. Jsou zde tváře, které jsou takovým osvětlením zkreslené, protože ostré světlo potlačuje jejich podstatné linie a zdůrazňuje ty nepodstatné. Zde je to jinak: tvrdé osvětlení zdůrazňuje ostře ohraničenou zúženost, která zjevně patří k podstatě této tváře a určuje zvláštní způsob, jakým se vyjadřuje (výraz). Všechny linie, které vymezují obrysy těchto úzkých, ostře ohraničených rovin, jako by byly promítnuty z bodu na zátylku (srov. obr. 2) a skrývají v sobě nutkání, které sahá až za postavu, kterou ohraničují. Všemi těmito liniemi prochází silná hybnost: obrys horní části lebky se táhne od tváře a prudce a široce se rozšiřuje směrem k čelu, mírně se rozšiřuje ve vypouklých očích, vybíhá vpřed jako linie nosu, prudce se láme v ustupujících úzkých rtech a opět silně vybíhá vpřed v linii brady. Stejný směr, stejné tempo se opakuje v konturách vnitřních ploch tohoto obličeje, např. v náhlém okraji mezi čelem a spánkem (obr. 2). Všechny tyto linie jsou jasně určeny jediným tvarovým zákonem, jediným stylem, který bychom mohli nazvat stylem natahování.

Neméně zřetelně se objevují v liniích trupu a končetin tohoto muže: štíhlá, vystupující napjatost, která i ve svém nehybném vzhledu prozrazuje připravenost natáhnout ruku a zaútočit.

„Útok“ zde nemusí nutně znamenat útok válečný, ale zcela obecně: útok provedení na okolí, kdo se ponoří do postoje této hlavy, pochopí, že tento postoj, i když není nevědomý - muž nebyl v okamžiku fotografie zbaven vědomí toho, že je zachycen -, není uměle převzatým postojem, ale postojem, který vyplývá ze samotného formálního smyslu tohoto vzhledu. Vyjadřuje chování této osoby ve vztahu k jejímu okolí. Nahlíženo jako na jednotlivce, lze o něm říci, že je majitelem malého hospodářství v Halligu, ale že mu to nemůže stačit, protože ho to plně nezaměstnává. Tím není řečeno, že by svou práci nějak zvlášť miloval. Rád by ji přenechal jiným, kdyby to pro něj znamenalo totéž. V podstatě je hnán k tomu, aby našel způsob, který ho spojí s velkým světem tam venku a osvobodí ho od stísněnosti malého ostrůvku v bahnitých a přílivových pláních. Proto si nikdy nedovolí odpočívat jinak, než aby načerpal sílu k novým aktivitám. Ve chvíli, kdy má volno v zemědělství, se pustí do práce na hrázi, protože si myslí, že ho odpočinek nudí. V žádném případě není pánem důležitých statků nebo pokladů vzdělání, ale přesto je „pánem“ ve své malé sféře i jako obyčejný dělník na hrázi: panský aspekt nespočívá v jeho vnějším životním postavení, ale v jeho povaze, ať dělá cokoli, vždy to bude dělat nějak pansky, i když slouží jako sluha. Panstvo v něm může být zničeno pouze jeho samotným bytím.

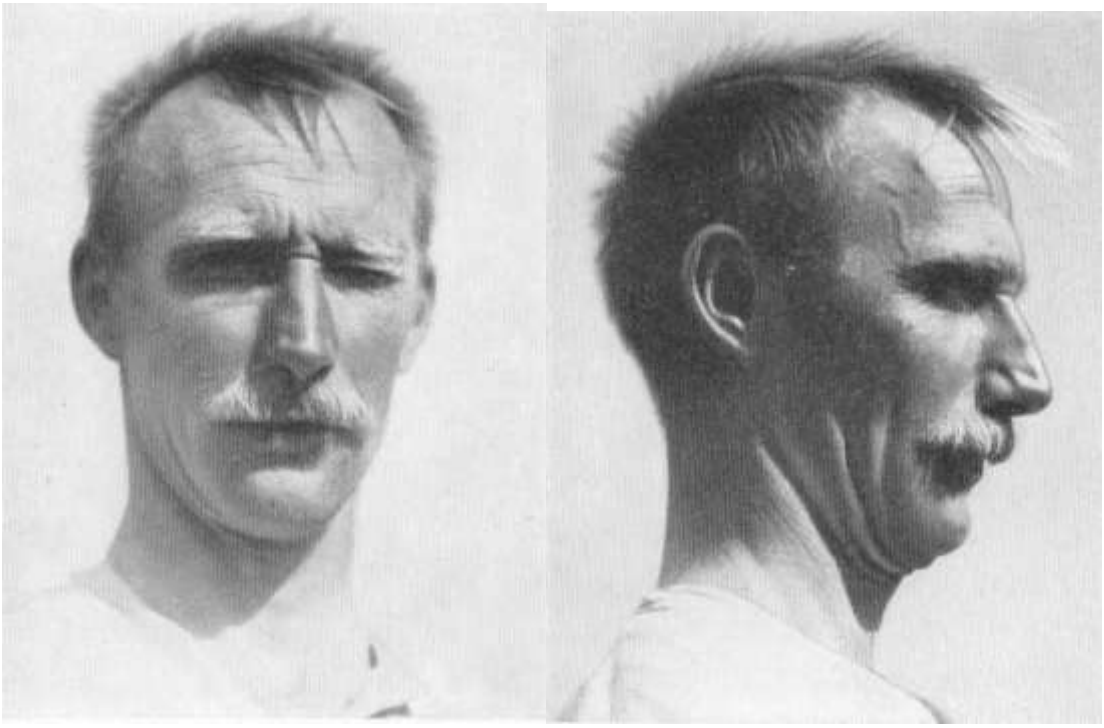

Obr. 1 – 2. Severofríský zemědělec a dělník. Člověk výkonu, nordická rasa. Ostrý, úzký obličej. Týlní linie zasahující do bočního obrysu, vystupující linie obličeje. Postava muže, který je vždy připraven k tvůrčímu postupu do světa.

Mluvili jsme o této jediné osobě, „jednotlivci“, kterého nám ukazují dva obrázky. Popsané rysy se však netýkají pouze tohoto jedince. Lze je nalézt - každý v určité variantě - i na následujících obrázcích této série. Obrázek 3 ukazuje tvář muže, který je podle svého postavení vlastně sluhou: je to syn malého švédského farmáře, který pracuje jako domácí sluha v hostinci na západním pobřeží Švédska. Každý, kdo ho předem nezná, pozná v této tváři domácího sluhu. Tento muž nemá žádné zvláštní nadání mysli, ducha ani těla, není ani nijak zvlášť ctižádostivý, je „průměrný“. Ale ať už po něm jeho bratr požaduje jakoukoli službu, udělá ji, jako by úkol vzešel od něj samotného, a to znamená: udělá ji co nejlépe, aby obstál před

jeho vlastním soudem. Nemá žádné zvláštní nadšení pro službu, jeho bratr nad ním nemá žádnou osobní moc. To, co dělá, dělá jako výkon, za jehož dokonalost je odpovědný sám sobě. Kdyby po něm zaměstnavatel požadoval něco, co v jeho očích není správné, odmítl by to: bez zvláštního citového úsilí, ale se samozřejmou rozhodností. Nikdy nemůže být „sluhou“ ve špatném smyslu tohoto slova: ve službě zůstává pánem a ve službě zůstává svobodný.

Obr. 3 – 4. Na obrázku č. 3 syn švédského farmáře, zůstává pánem a svobodným služebníkem; Na obrázku č. 4 východopruský rybář, člověk výkonu.

Podobná postava, povýšená na vyšší úroveň odpovědnosti a s bohatším a závažnějším obsahem, promlouvá z dalšího obrazu (5). Ukazuje tvář mistra loďaře holštýnského původu, který není majitelem, ale ředitelem malé loděnice na německém pobřeží. Fotografie byla pořízena bez vědomí zobrazené osoby

(i když samozřejmě ne bez jejího základního souhlasu). Zachycují ho uprostřed jeho povinností, tj. pohlceného lodními výpočty, které prováděl ve společnosti autora na popud třetí osoby. Nešlo o důležitý úkol, ale spíše o příležitostnou úvahu, ale i ta byla provedena s prostou objektivitou a naprostou spolehlivostí. Pro člověka tohoto typu se všechno, i to náhodné, stává úspěchem.

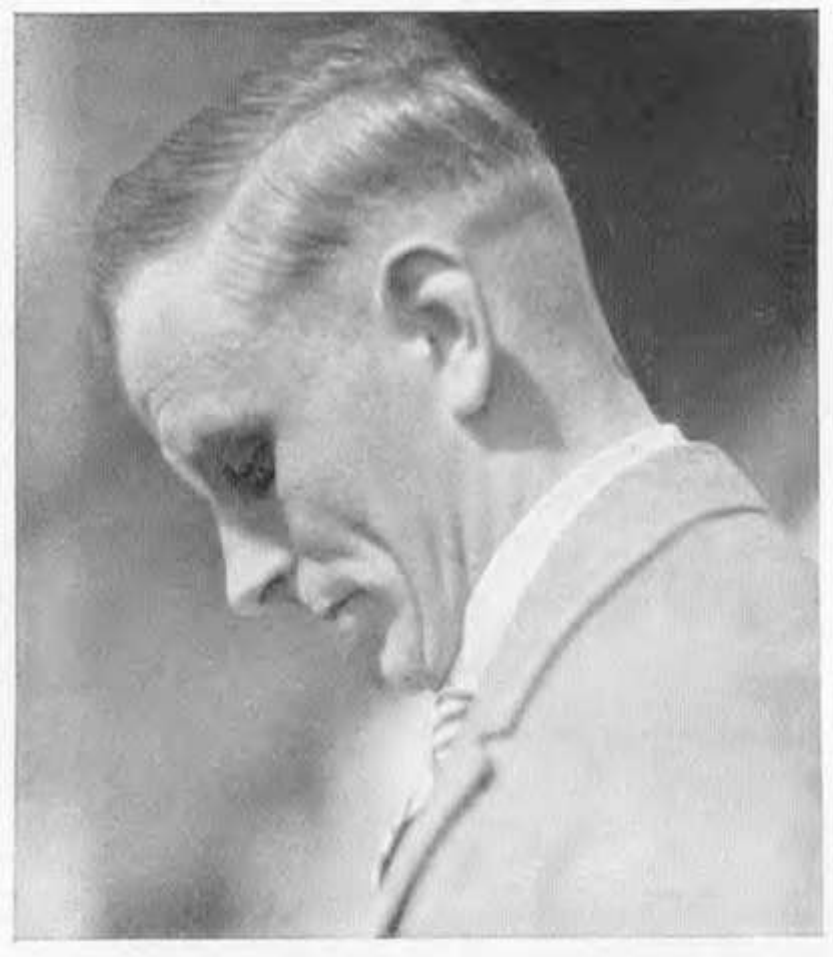

Obr. 5. Holštýnský lodní mistr. Nordický muž „ve službě“. I nedůležitá práce se pro něj stává profesním úspěchem.

Kdybychom na místo lodního mistra na obrázku 5 dosadili drobného zemědělce a dělníka na hrázi z obrázků 1 a 2, výsledkem by bylo, že by nebyl schopen zastávat tuto pozici

jako člověk, který se stal takovým a takovým, jak je vidět na obrázcích, protože mu chybí předchozí znalosti, potřebný výcvik a vzdělání, zkrátka vše, co lze člověku přinést zvenčí, nebo lépe: co v něm lze probudit vnějším vlivem, pokud je k dispozici jako dispozice. V tom se tedy oba lidé liší. A mohou se lišit i v mnoha duševních vlastnostech: jeden je veselejší a duchaplnější, pohotový a přímočarý, druhý je kontemplativnější, rozvážnější atd. Kdyby však Frís vyrůstal ne v úzkém prostoru „warfu“ (přístaviště), tj. dvora na Hallig, s malým vzděláním, ale byl by jako chlapec nasměrován na takovou životní dráhu, jakou šel onen druhý, nejenže by dosáhl stejného cíle (neboť mu nechybí dobrý rozum), nýbrž by svou roli vykonával i stejným způsobem jako onen druhý. Neboť právě takovým způsobem on sám ve své menší sféře skutečně pracuje. Ať už by byl dělníkem na hrázi, zemědělcem, pomocníkem na statku, ředitelem loděnice, obchodníkem, státním úředníkem, vojákem, ministrem, králem - povolání by se lišila a jeho individuální postava a talent by na některá z nich nestačily, ale v každém by si osvojil stejný způsob práce: V každém z nich by byl člověkem, který dosahuje úspěchů na vlastní odpovědnost, který nemůže odpočívat, aniž by ze sebe vydal to nejlepší, a pro kterého - i kdyby se lehkomyslně oddával lenosti - odpočinek v podstatě nemůže znamenat nic jiného než načerpání sil k novým výkonům.

A když na místo dělníka z obrázků 1 a 2 postavíme ředitele loděnice na obrázku 5, vidíme, že ten se v současné podobě již nemůže spokojit s úkoly prostého ručního pracovníka a drobného zemědělce, protože síly, které se v něm díky výcviku

probudily, nyní vyžadují širší a vyšší sféru. Tam by musel působit stísněně, zneužitě, nevyužitě. Kdyby se však narodil do onoho užšího kruhu a probudil se v něm, choval by se tam stejně, jako se ve skutečnosti chovají ostatní. Oba jsou totiž jako vystřiženi ze stejného sukna, jejich zákony chování, jejich způsob prožívání věcí, jejich duševní styl je stejný. - Totéž platí pro švédského domácího sluhu na obrázcích 3 a 4, který se od každého z těch dvou také liší nejen svým povoláním, ale například i menším intelektuálním nadáním a energií - jinými slovy svými vlastnostmi -, nikoli však duševním stylem.

Pokud si projdeme pojmy, pomocí nichž jsme se snažili pochopit podstatu postav, o nichž jsme dosud uvažovali, zjistíme, že tyto pojmy jsou různého druhu. Některé - jako spolehlivost, praktičnost, intelektuální nadání, energičnost - jsou pojmy vlastností, které byly v našich popisech přisuzovány jednotlivci. - Jiné - jako dosah, mistrovství, utváření prostředí prostřednictvím výkonu - jsou obecné pojmy a vztahují se k typu. Některé z těchto pojmů vlastností - např. pojem dispozice - nemají přímý vztah k typu. Každý z námi popisovaných typů stylu například umožňuje větší či menší míru intelektuálního nadání jedince. To, zda je člověk nadaný, nebo ne, nezávisí na jeho stylovém typu (rase), ale na jeho individuálních dispozicích. Další pojmy kvality - spolehlivost, objektivita - ačkoli nejsou pojmy stylu, zdá se, že mají určitý vztah ke stylovému typu. Zda a jakým způsobem, není zatím jasné. Možné souvislosti pouze naznačujeme, abychom je mohli zohlednit v našich budoucích popisech.

Obr. 6 – 7. Obr. 6 - Obchodník markovsko-fríského původu. Vědomé distancování se od pozorovatele; Obr. 7 – totéž, přísně vymezená forma zaručuje zachování odstupu a zdrženlivost ve výrazu.

Přejděme k sérii výtisků na snímcích 6-12. Snímky 6 a 7 byly pořízeny za tlumeného denního světla, a proto vyžadovaly poněkud delší expozici než většina našich ostatních snímků (ne-li více než zlomek sekundy). Fotografovaný si byl v okamžiku pořízení snímku vědom toho, že je focen.

Obr. 8 – 9. Totéž, člověk výkonu mimo službu v zábavných rozhovorech. Zaměřuje se na „objekt“ rozhovoru (obr. 8). Smích (obr. 9) zahrnuje také hodnocení, a tedy úspěch.

Výraz tváře je přizpůsoben divákovi. Rysy jsou souhrnné, výraz je vůči pozorovateli uzavřený: úzká ústa se chystají ještě více zúžit a jsou jakoby vtažená dovnitř; tvář usiluje o jasné obrysy, o přísnou formu, která dovoluje jen minimum osobního projevu. Každý projev vnitřního života je zdrženlivý. Přísnost, která je uzavřená do sebe, zdrženlivost a chladná tvrdost až k možnému zkratu - to je veškerý výraz, který tato tvář na zmíněných obrázcích vykazuje. V každém ze svých rysů se zřetelně distancuje od pozorovatele.

Obr. 10. Totéž, nordická radostná nálada, která si „zachovává svou tvář“.

Obrázky 8-10 jsou pořízeny při plném otevřeném světle s mírně zakrytou oblohou. V nich: Výraz je charakteristický uvolněnou náladou dne mimo službu. Fotografie byly pořízeny nenápadně a z ruky v průběhu rozhovoru, aby mohly být zachyceny okamžiky, kdy si fotografovaný subjekt téměř vůbec neuvědomuje, že je zachycován. Obrázek č. 8: předmět rozhovoru je „zachycen v záběru“. - Slovo „objekt“ zde nabývá svého původního významu: tento pohled je předstupněm k něčemu, o čem si uvědomuje, že je mu protikladné nebo se mu staví na odpor. Zde však nejde o něco hmatatelného, vnímatelného, ale o něco myšleného. I tento prostý odkaz na něco, o čem se v rozhovoru mluví, se odehrává v podobě vztáhnutí, v podobě, která je předznamenána v celé linii tohoto pohledu - stejně jako u dříve zobrazených obličejů. To je stylistická (rasová) stránka výrazu této hlavy. Na druhé straně charakteristiku (která se netýká rasového typu jako takového,

ale pouze této jednotlivé osoby zde) bychom mohli podle tohoto obrazu označit jako „tvrdou dobrotu“.

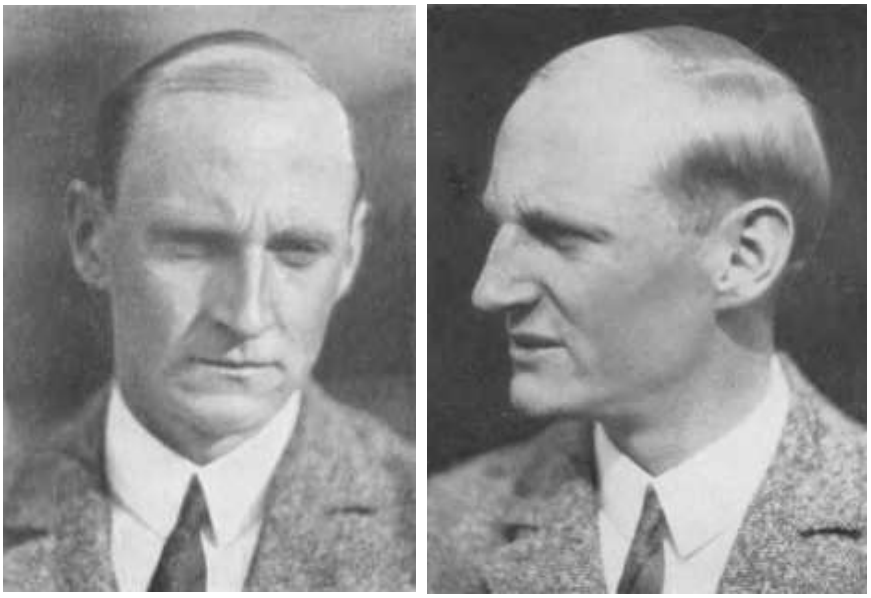

Obr 11 – 12. Totéž, na obrázku 11 se posuzování zde obrací dovnitř, vzpomínka se „stává objektem“; Obr. 12 - rozhovor představuje obtíž, která je zde objektivně řešena.

Obrázek 9 přináší řešení v napjatosti zachycení: klid, který začíná již na obrázku 8, se uvolňuje, ale pohled zůstává rozšířený a objekt zůstává v zachycení. Klid je prostoupen formujícím soudem: uchopovaný objekt je podroben vědomí a utvářen podle forem tohoto vědomí. Obrázek 10: přes oči doléhá stín a zakrývá pohled, takže již nepromlouvá ve výrazu. Tvář se zde jeví o něco uvolněnější, ale úsudek - tj. výraz zpracování objektu - nemizí.

Obrázky 11 a 12 pocházejí ze dvou vyjádření z téhož dne. Obrázek 11: fotografovaná osoba sedí na zábradlí přístavního parníku, který stále kotví u mostu a je připraven odplout domů. Rozhovor byl přerušen, soustředění na partnera bylo přerušeno.

Pohled je odtržen od přítomného prostředí a obrácen k „vnitřnímu“ objektu: Vzpomínka, vnitřní náhled, úvaha, zpracování. I zde zůstává a převládá to, co jsme výše nazvali „posuzováním“, a posuzující mysl drží svůj objekt směrem k sobě (dovnitř). Dokonce i prosté vnitřní rozjímání se pro tuto mysl stává výkonem, který vyhání veškeré pohodlně odpočívající rozjímání. Obrázek 12 ukazuje překonání obtíže v průběhu takové usilovné kontemplace, zde však v rozhovoru.

Zobrazený muž je obchodním úředníkem v obchodním domě ve velkém městě v severním Německu. Jeho rodiče jsou fríského a markského původu. Těžký osud, který ho potkal v raném věku, mu odepřel možnost všestranného vzdělání a ztížil jeho životní cestu. Pokušení sejít z cesty, která mu byla vnitřně vytyčena, je mu však stejně cizí jako odříkání nebo zatrpklost. Život nedokázal zničit jeho vnitřní hodnoty, pouze je vychoval. Takový člověk dříve či později dosáhne vedoucího postavení, které si zaslouží, a pro své podřízené bude skutečným vůdcem, protože veškeré své jednání podřizuje svému úsudku, který závisí na něm samém a na nikom jiném. Bude přísný na základě svobodné vlídnosti a laskavosti, vskutku tvrdý a nemilosrdný „ve službě“, nejtvrdší ze všech vůči sobě samému: když jeho podřízení odejdou ze služby, protože jim vypršela pracovní doba, on - to je pro něj samozřejmé - zůstane v práci, dokud nebude naplněna jeho věc a odpovědnost za ni. Výkon má pro něj svou vlastní hodnotu.

V poslední době se již nemluví o jednotlivci, ale o rasovém typu. Veselost a laskavost jsou vlastnosti, které působí na jedince a jsou možné snad v každém rasovém stylu; konfrontace

s prostředím, které se stává „objektem“, potřeba pracovat, potřeba utvářet, potřeba vystupovat: to jsou vlastnosti, v nichž se projevuje rasový styl, zákon formy prožívání. Určují rasovou formu.

Obr. 13-18: stejný typ postavy v ženské variantě. Výraz má na našich obrázcích následující průběh. Obr. 13-16: Směr k objektu, tj. ke kusu protikladného a konfrontačního prostředí, přes vzdálenost. Obr. 13 a 14: očekávané napětí. Obr. 15: nástup reakce. (Každý obrázek je výňatkem z průběhu; takový výňatek však může zachytit pouze kamera, která pracuje s nejmenšími zlomky sekundy, nikoli oko, které zachytí pouze plynulé přechody). Obrázek 16 přináší řešení napětí, a to odpovědní soud: výrok.

Další dva obrazy (17 a 18) jsou pozdějšími výňatky z podobných sekvencí: v 17 se komentář uprostřed pobavení náhle zastaví, odsudek ustoupí nádechu dětské živelnosti. V 18 - takříkajíc uprostřed hry - se soud náhle obnoví.

Obr. 13 – 16. Nordická žena a matka ze Šlesvicka. Žena výkonu. Stejné základní linie obličeje jako u nordického muže. Pracovní družka muže a zodpovědná formovatelka života dítěte, které jí bylo svěřeno.

Obr. 17 – 18. Totéž, nordickým způsobem zdrženlivá živelnost. Na snímku 18 však opět zřetelně nastupuje hodnotící úsudek.

Žena pochází ze Šlesvicka-Holštýnska, je manželkou lékaře a matkou několika synů. To se však týká její individuální lidské minulosti. Díváme se pouze na to, co je pro její rasu typické. Taková žena je stvořena k tomu, aby byla vnitřně svobodná, aby stála na vlastních nohou, aby ve svém okolí jednala na vlastní odpovědnost. Její život pro ni znamená službu dílu: povolání. Může být pracovní společnicí muže: nepodléhá mu, ale dobrovolně se podřizuje jeho světu, jeho práci. Jako matka svých dětí může být jejich vůdkyní, vychovatelkou, cílevědomou formovatelkou jejich duší. Taková žena nikdy neztratí svou vnitřní nezávislost, ať už je umístěna nebo se umístí kamkoli, a sama zůstane soudcem svých úspěchů, ať už pracuje jako manželka a matka nebo jako „svobodná žena“ v jakémkoli oboru: jako tvůrčí umělkyně, učitelka, vedoucí podniku, zaměstnankyně nebo jakkoli jinak. Vždy zůstává vládkyní svých pracovních povinností.

Tvář na obrázcích 19 a 20 ukazuje stejný stylistický typ, stejnou rasovou postavu, ale s vnitřním obratem zkušenosti, který je pro tento konkrétní individuální život rozhodující, a s otiskem jinak naplněné duševní minulosti. Rysy odrážejí jemné a subtilní strádání v duchovních a duševních záležitostech a zároveň drsnou vůli, která toto strádání ovládá. Vzdálenost jako by se v tomto pohledu, který hledá vzdálené, ale vzdálené dovnitř, které není z tohoto světa, neustále zvětšovala. Základní zkušenost, která zde utváří výraz, vychází z hluboké víry, která ovládá rozpoložení této duše. - Víra je vlastnost, týká se tedy individuální duše a nemá nic společného se stylistickým typem. Je možná snad ve všech rasových stylech. Styl, který zde ovládá

víru, je však stejný styl, který se uplatňuje i v projevu dosud ukázaných postav, s tím rozdílem, že tam se nevyjadřuje vírou, ale jinými postoji a vlastnostmi. - Zobrazená žena je manželka důstojníka a matka syna. Je jednou z vůdkyň hnutí, jehož cílem je obnova německého života.

Obr. 19 – 20. Obrázek 19 - Manželka německého důstojníka. Nordický obrys v ženském provedení; Obrázek 20 - Nordické hledání vzdálenosti je zde zaměřeno směrem do nitra.

Obrázky 21 a 22 ukazují starou ženu farmáře, která pocházela z malého severofríského ostrova a strávila tam celý život. Byla jednou z posledních z těch, kteří měli kořeny pouze ve svém fríském původu. Její synové mluví frísky jen okrajově, její vnoučata jí sotva rozumí. Je zkamenělinou minulé éry, její tvář téměř připomíná lebku. Na tváři neměla žádný úsměv, žádný pohyb. Pokud se nechala vyfotit, bylo to pro její vnoučata. Svět, v němž pracovala celý život, se potopil, nechtěla už být součástí toho nového. Jak ji ukazují fotografie,

stáhla se z celého svého okolí a uvnitř už svět opustila. To, že jí nebylo dovoleno dělat víc, znamenalo smrt její duše. Brzy po pořízení těchto snímků zemřela i fyzicky. - Její tvář ukazuje stejný typ jako na předchozích snímcích. To, co je na ní zvláštní, vyplývá z jejího individuálního osudu, na který dala odpověď věrnou stylu svého rasového typu.

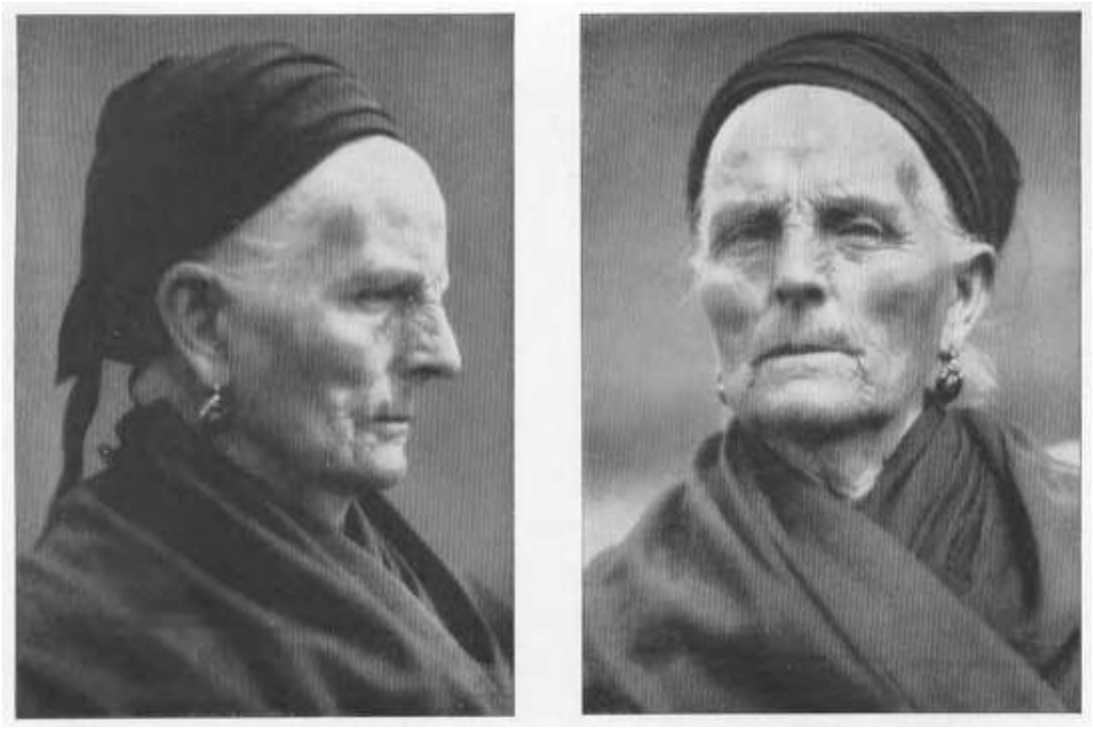

Obr. 21 – 22. Stará venkovská žena ze severofríského ostrova. Zkamenělá podoba nordického člověka výkonu. Jedna z posledních, která má kořeny pouze ve svém fríském původu.

Hlavy zobrazené na obr. 1-22 mají společné nejen linie podoby, ale také světlost barev: kůže je světlá, vlasy světlé, oči světlé. Do jaké míry je tato světlost barev, stejně jako štíhlost trupu a končetin, nezbytnou součástí tohoto typu postavy, si ukážeme v oddíle 10; prozatím si povšimneme pouze

skutečnosti, že postavy zobrazené zde v naší první sérii výrazů vystupují se světlými barvami.

Několikrát jsme zde použili pojmy „stylistický typ" a „rasa“ tak, aby to prozatím mohlo vypadat, že tato dvě slova znamenají totéž. Význam obou slov se však zásadně liší v jednom ohledu. Stylistický typ může být zastoupen jediným vzhledem. Patří k jeho povaze, že všechny jeho rysy, např. všechny linie jeho obrysu, jsou utvořeny tak, že jedna vyplývá z druhé, že každá ukazuje na druhou jako na jedinou, která se k ní hodí, protože všechny mají jeden a týž význam: tvořit vyjadřovací prostor pro duši, jejíž celá zkušenost má jen jednu jedinou linii. Tělo dostává svůj význam od duše: duše s jednotnými liniemi - jedna linie, stylově čistá duše - vyžaduje tělo se stejnými liniemi, aby se mohla vyjadřovat čistě podle svého stylu. Celkovou formu duše-těla, která je v tomto smyslu „celistvá“ a stylově čistá, lze považovat za představitele stylistického typu.

Slovo rasa však přesahuje individuální vzhled. Stylistický typ se prokazuje jako rasový díky své dědičnosti. To opouští oblast individuálního vzhledu a posouvá pozorování takříkajíc do nové dimenze. Dívat se na živou bytost, např. na člověka, z hlediska jeho rasy znamená nejen sledovat, jakou má podobu, ale také jakou podobu dědí. V tomto pohledu se tedy člověk jeví jako článek v řetězci dědičnosti a rasový aspekt se neurčuje z jednotlivého článku, ale pouze z řetězce. Člověk jako individuální fenomén může být čistý tělem i duší, a přesto není rasově čistý: může v sobě nést schopnost plodit tvory, kteří se jeho podobě nepodobají. Dva lidé stejného stylu se mohou

spojit za účelem plození a může se stát, že potomek ponese rysy, které nejsou charakteristické ani pro jednoho z rodičů. Pak je čistota stylu u obou rodičů pouze ojedinělým případem: čistý je pouze jejich vzhled, ale ne jejich dědičná podoba. Jejich dědičnost je „smíšená“, tj. protkaná rýmy cizích stylů, které žijí dále prostřednictvím plození ve vzhledu budoucích členů dědičného řetězce. Pouze dědičnou čistotu stylu lze považovat za rasovou čistotu a pouze dědičné styly jsou rasovými styly.

Šest typů stylu představených v této knize je prokazatelně dědičných, i když úkolem této knihy, která se zabývá vyjadřováním, není prokázat jejich dědičnost. U prezentovaných příkladů stylisticky čistých individuálních forem (jednotlivých jedinců) není možné s naprostou jistotou zkoumat jejich dědičnou ustálenost, protože k tomu nestačí délka života jednoho badatele: v nejlepším případě vždy budeme pozorovat jen tři, možná dokonce čtyři generace jako články dědičného řetězce. V případech, které nám slouží jako příklady, máme obvykle k dispozici pouze jednotlivou osobu vystupující samostatně; stylisticko-kritická zkoumání se proto obvykle musí omezit na zkoumání vzhledů, zatímco dědičný obraz lze využít jen tam, kde je třeba rozplést stylově smíšené rysy v zevnějšku pohledem na rodiče (srov. obrázky 125–131). Aby bylo možné zkoumat stylisticky čistou rasovou postavu jako takovou – tedy stylistický typ – a zákonitosti jejího vedení linií, není však vůbec nutné zkoumat u každého jednotlivého případu dědičnou jistotu zobrazované postavy.[2] Úkol, který

[2] Dokonce i badatelé, pro které jsou otázky dědičnosti zcela jistě v popředí zájmu, většinou představují popisované rasy pouze v

jsme si zde stanovili, se omezuje na provádění rasově-stylisticky kritických analýz daných jevů a například na sledování otázky: Jak vypadá duše, která se může projevit čistě v těle takové a takové podoby? nebo: Je-li duše utvořena takovým a takovým způsobem (probíhá-li linie její zkušenosti takovým a takovým způsobem), jak musí vypadat tělo, které potřebuje, aby se v něm mohla dokonale projevit? Tématem této knihy je tedy: čistá duše a její tělo.

Typ rasového stylu popsaný v této části nazýváme člověk výkonu, protože „výkon“ je určující hodnotou ve vnitřním hodnotovém systému tohoto člověka: chápe svět jako něco, co je postaveno proti němu, takže se k němu může dostat a zaútočit na něj prostřednictvím tvůrčího výkonu. Ne každý lidský druh „vykonává“ a pouze pro tohoto člověka znamená „výkon“ nejvyšší hodnotu. Předním úkolem zkoumání rasové duše musí být nalezení nejvyšší, vše určující hodnoty ve vnitřním řádu hodnot každé rasy; najdeme i jiné rasy, které se zabývají produktivní činností, ale ne tak, že by tento výkon představoval základní rys jejich povahy. Člověk výkonu, kterého jsme se snažili v této části vylíčit, má své jméno odvozeno od toho, že je ve svém úspěchu pouze „zcela sám sebou“. Beduín například také něco „vykoná“, když postaví svůj stan z kozích chlupů a zase ho sundá, nebo když jede dvacet i více hodin denně po celé týdny, aby ulovil vzdálenou kořist a přinesl ji zpět do tábora. Přinejmenším slovo „vykonávat“ a „výkon“ přichází v úvahu i

„typickém“ vzhledu. Zejména tam, kde badatel nabízí fotografie, které sám nepořídil a na nichž jsou zachyceni lidé, které nezná, je jakýkoli pohled na dědičnou podobu vyloučen. (Srov. s. 145.)

zde. Z pohledu beduína je situace zcela jiná. Jeho jednání neurčuje potřeba výkonu, ale ochota podchytit to, co se mu v daném okamžiku naskytne. Okamžik se v jeho jazyce nazývá „Alláh“ - my toto slovo obvykle překládáme jako „Bůh“, ale slovo Bůh znamená něco nordického - a kořistí pro beduína v každodenním životě je to, čemu se v oblasti víry říká „zjevení“. Zjevení je jeho nejvyšší a zároveň nejhlubší zkušeností. Odtud se odvíjejí a organizují všechny jeho životní hodnoty.[3]

S postavou člověka výkonu jsme otevřeli řadu postav, jejichž styly chápeme jako dědičné, pokrevně příbuzné, a tedy jako rasové styly. Tuto knihu, která se - oslovujíc germánský svět - zabývá rasou a duší, smí začít úvahou o jiné postavě, neboť je to styl člověka výkonu, který dominuje germánskému světu a který prožíváme jako svůj vlastní, nakolik jsme ještě spřízněni s tvůrci germánského světa. To, co je cizí, vystupuje z toho, co je vlastní: jen ten, kdo zakusil zákon stylu člověka výkonu, který ovládá germánský svět, jako něco jemu vlastního, jako něco podmíněného a určeného krví, a tedy v nejhlubším smyslu osudem, je schopen od něj jasně odlišit vše cizí a pochopit ho nedotčeného v jeho osudové podmíněnosti, která je nám cizí.

Mezi způsobem, jakým člověk dosahující výkonu prožívá věci, a podobou nordické krajiny, kterou lze považovat za stylistické pozadí všech lidí výkonů, existuje stylistická

[3] Viz 4. kapitola této knihy, také L. F. Clauß, Als Beduine unter Beduinen (2. vyd. Freiburg i. Br. 1934).

souvislost.[4] Budeme proto — s ohledem na člověka výkonu — hovořit také o nordickém člověku a o nordické rase.

[4] Srovnej L. F. Clauß, „Die nordische Seele“, 6. kapitola: Seele und Landschaft: Nordland und Mittelmeerland.

2. Člověk vytrvalosti – fálská (dálská, atlantická) rasa

Obě hlavy na obr. 23 a 24 - 25 jsou rovněž světlé, se zvláště jasnýma světlýma očima. Ukazují základní linie dnes již známé postavy nordického člověka výkonu, a přesto je na nich něco, co této postavě velmi zřetelně odporuje, totiž určitá těžkopádnost a - v případě vestfálské ženy na obr. 23 - šířka obličejové struktury, která - což tyto obrázky nemohou plně ukázat - se opakuje v šířce a těžkopádnosti trupu. U obou těchto postav se mísí v podstatě štíhlá postava s postavou v podstatě neštíhlou, těžkou a mohutnou. Zdá se, že ve výrazu obou obličejů převládá něco, co odpovídá této těžkosti postavy: něco mohutného a vytrvalého, co nedosahuje ven, ale zůstává v sobě.

Obr. 23. Dcera námořníka z Vestfálska. „Germánská“ tvář. Nordická štíhlost se zde spojuje s těžkopádností a energičností člověka vytrvalosti.

Vestfálská žena (obrázek 23) se na nás dívá pohledem, který by rád překročil břehy, ale výraz úst před ním leží jako pevná závora. Citovou situaci bychom zde ještě mohli chápat v nordickém smyslu, nebýt zemité tíhy, která nad celkem visí, náklonnosti, kterou nordický člověk postrádá. Není zde nic z onoho štíhlého impulsu, který dává všem prožitkům člověka výkonu volný a často lehký rozlet. V průběhu rozhovoru tato žena řekla, že myšlenka na smrt daleko od domova je pro ni zcela nesnesitelná. Takové chování je člověku výkonu cizí. Nordický člověk se napřahuje, útočí a dobývá. Přitahují ho ty nejvzdálenější věci a jedním z jeho vnitřních nebezpečí je právě to, že marní své síly na ty nejvzdálenější věci a stává se jejich obětí. Nordický naplněný člověk je vždy „vpředu“, vždy je v procesu rozšiřování svého prostoru: je to uchvatitel půdy, ať už hmotně, nebo duchovně. Nejlepší smrt je pro něj ta, která ho zasáhne „venku“ v předstihu před jeho snahou.

Tvář, na kterou se nyní díváme, neukazuje nic z tohoto nordického, meritokratického přístupu. Zdá se, že veškerý život je zde shromážděn kolem vnitřního prostoru a je v něm spoután vlastní gravitací. Právě tam nachází veškerý život své pevné místo. V řeči těchto lidí může mít tato nejvnitřnější oblast mnoho různých názvů: domov, otcovská půda, víra otců atd. Kdo se od ní chce vzdálit, musí k tomu sebrat všechny síly, a pak jako by se odtrhl od samotného života a ztratil svou podstatu. Jeho největším nebezpečím je, že pak ztratí svou vnitřní oporu a svou nejdůležitější hodnotu. Akt násilí, který musel spáchat sám na sobě, se pak obrací proti světu. Když se lidé tohoto druhu stanou zločinci, jsou často nejhrubší ze všech,

i když jejich hrubost někdy zůstává podivně zakotvena v neohrabané, věrné dětské povaze.

Každé silné citové hnutí takové duše se neodehrává v přímce, jako je tomu u nordického člověka, ale v trhnutí a nárazu jako náhlý, ale pak nezadržitelný křečovitý výbuch. Tuhý svorník této duše vydrží chvíli; když se zlomí, musí se dít násilné věci.

Nordický člověk výkonu se dokáže - i v nejprudším vzrušení - postavit sám sobě, podívat se sám sobě do tváře, postavit se před svůj úsudek a nakonec se ovládnout. Výkon v sobě samém převládá nad vzrušením. Ale tam, kde dominantním rysem duše není potřeba výkonu, ale - jako zde - potřeba vytrvat, není v dohledu jiný konec vzrušení než úplné vyčerpání.

Způsob prožívání lidského druhu, o němž nyní uvažujeme, je natolik určován touto potřebou vytrvat, že jej podle tohoto základního rysu nazýváme vytrvalým člověkem. Obličej, od něhož jsme začali naše zkoumání, vykazuje ve své struktuře, např. ve štíhlém nosu a plně otevřených očích, rysy člověka výkonu; ale šíři obličejové struktury, zejména čela, stejně jako výraz očí a zavřených úst a také křečovitě strnulé držení krku nelze pochopit z nordického stylu, ale svědčí o zkušenosti člověka vytrvalého.

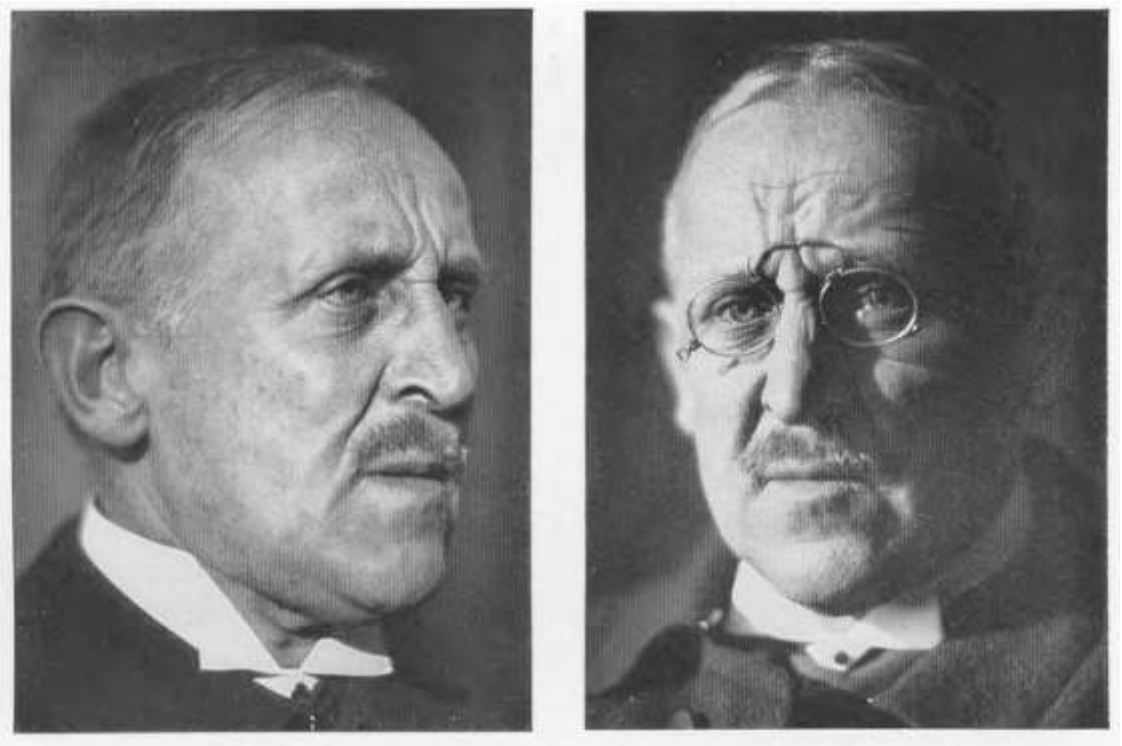

Obr. 24 – 25. Lesník a učenec dolnosaského původu. V podstatě nordická struktura obličeje, ale s fálskou vážností výrazu.

Totéž platí i pro dolnosaského muže na dalších dvou obrázcích (24/25), s tím rozdílem, že zde jsou nordické rysy stále v popředí jak ve stavbě, tak ve výrazu. Obličej včetně čela je úzce stavěný; projdeme-li jednotlivé strukturální rysy, sotva zde najdeme něco, co by odporovalo stavbě nordického těla. Přesto je celý zjev zatížen vnější i vnitřní tíhou: svědectvím způsobu prožívání, který se sám cítí těžký a bere věci vážně. Člověka napadá slovo, které Goethe říká o Němcích ve Wilhelmu Meisterovi: že se stávají tíživými kvůli všemu a všechno se stává tíživým kvůli nim. Tento rys u mnoha Němců, zejména u dolnoněmeckých obyvatel, najdeme na našich dvou obrazech téměř jen ve výrazu: svědectví o tom, že v tomto

individuálním případě je duše silněji určována stylem člověka vytrvalosti, který je těžkopádný, než fyzickým zjevem.

Obr. 26. Severofríský farmář se svými vnoučaty. Stojí tam jakoby přikovaný k místu.

Stavební styl těla, který je vhodný k vyjádření způsobu prožívání člověka vytrvalosti, vystupuje na následujících snímcích zřetelněji. Obrázek 26 ukazuje starého muže s jeho vnoučaty. Způsob, jakým starý muž stojí - navzdory chorobnému ohnutí pravé nohy -, je srovnatelný se stromem, který stojí pevně zakořeněn; když takový člověk kráčí, každý krok je jako odtržení od země. Krk je krátký, ramena široká a rovná: navzdory obrovské výšce těla je dominantním rysem horizontální linie. Když se ukazují obrazy takových lidí, někdy se divákovi zdá, jako by zobrazovaní lidé byli malého vzrůstu,

zatímco ve skutečnosti je plnokrevný člověk vytrvalosti obrem, který se svou postavou tyčí nad nordickým člověkem výkonu.

Horizontální linie platí i pro obličej člověka vytrvalosti: oči leží v nízkých důlcích a v úzké, rovné štěrbině. Oční víčka jsou krátká a silně sklopená. Nos příliš nevystupuje; ve srovnání se štíhlým nordickým nosem se jeho hřbet jeví jako široký a hranatý. Rty jsou úzké a rovné. Tvář, kterou zachycují naše obrázky 27–30, je do této míry velmi zřetelně utvářena ve stylu člověka vytrvalosti. Pouze výška čela, jak ji tento příklad ukazuje, nepůsobí stylisticky věrohodně, neboť zmenšuje šířku obličeje.

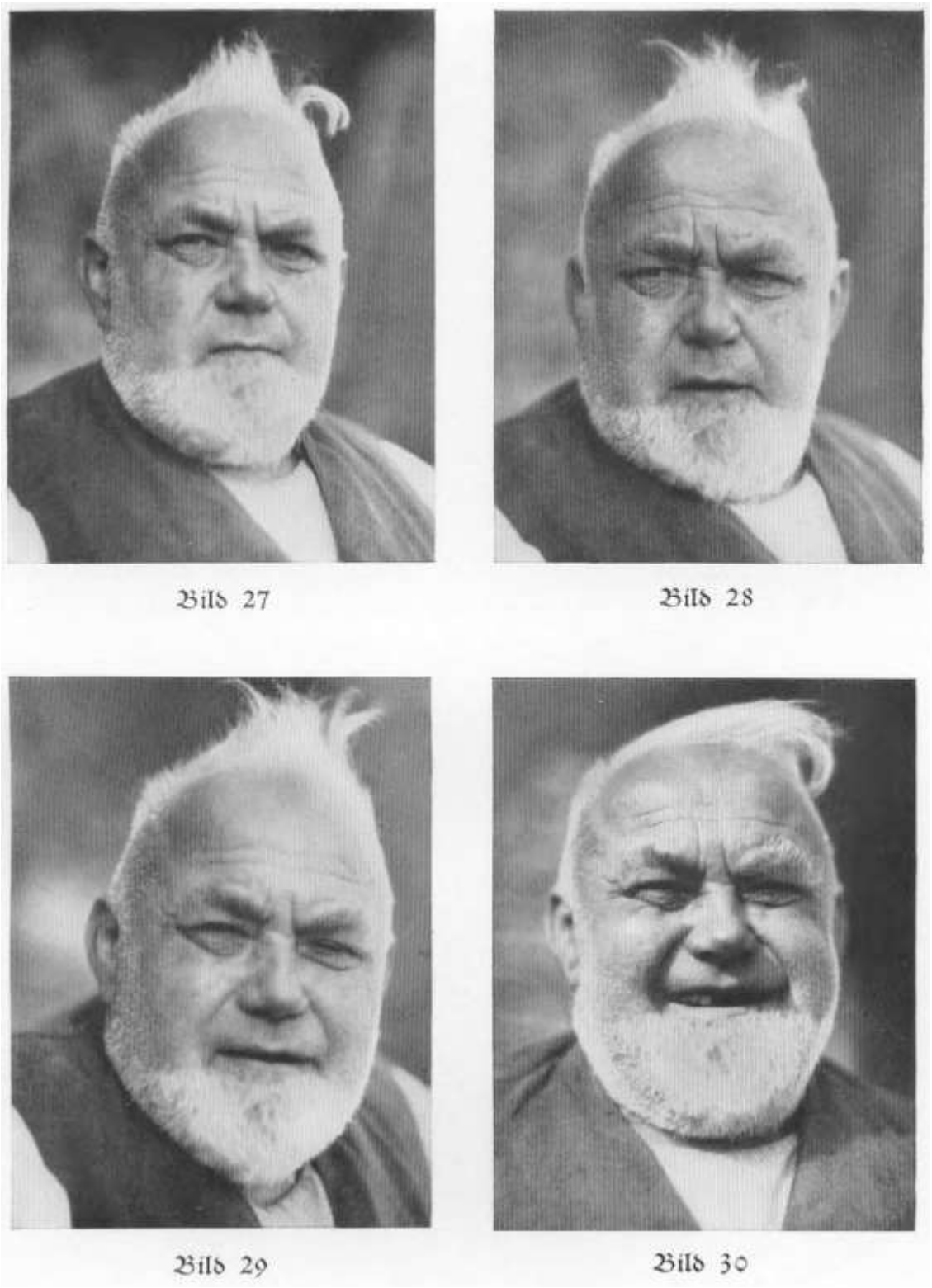

Obr. 27 – 30. Tvář se základními rysy fálské rasy a s fálským výrazem (člověka vytrvalosti). Ve stavebním stylu líbezné postavy převládá horizontální linie.

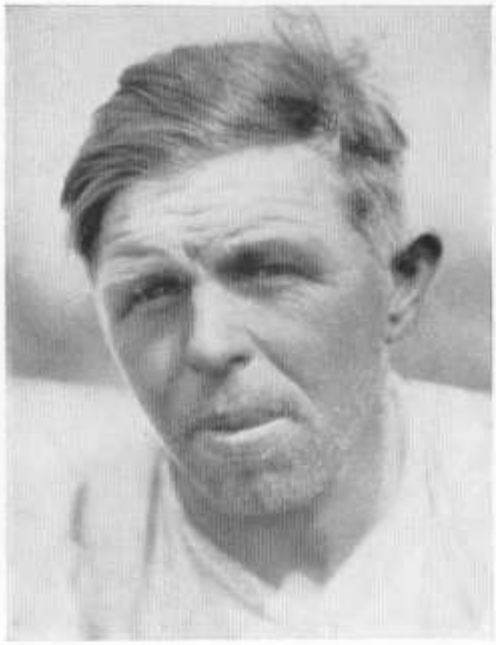

Bild 31

Bild 32

Bild 33

Obr. 31 – 33. Dánský rybář. Člověk vytrvalosti, fálské rasy. Ústa a brada nejsou tvarovány v typickém rasovém stylu.

Na snímcích dánského rybáře (obr. 31-33) tato atypická výška čela chybí. Kromě hřbetu a šířky rtů, které jsou atypické ve smyslu člověka vytrvalosti, je tento vzhled stylisticky čistý. Způsob, jakým jsou (na obr. 33) ruce a paže silně podepřeny, aby nesly tělo, které napůl sedí a napůl stojí na schodišti lodi, je rovněž zcela věrný stylu: ruce jsou zvednuté, jako by chtěly zakořenit ve své opoře. Tento muž byl společníkem jiného dánského rybáře, kterého naše obrázky ukazují v číslech 169/170 jako příklad „mazanosti v nordickém stylu“, a podílel se na událostech, o nichž vyprávíme na straně 214. Mlčel však a svou účast vyjádřil pouze výrazem zobrazeným na našich obrázcích.

Obrazné výrazy jako „tíha“ samozřejmě nemohou stačit k vyčerpávajícímu vysvětlení toho, co je na určitém typu lidské bytosti psychologicky zvláštní, totiž jejího způsobu prožívání. V jistém smyslu je „těžká“ i zkušenost blízkovýchodního člověka vykoupení a východního (alpinského) člověka osvobození, kterou popíšeme v dalších částech. Důležité jsou však právě tyto rozdílné způsoby tíživosti mezi zmíněnými typy. Každý druh má svůj specifický způsob prožívání, chování a vnímání svého světa; právě tento způsob charakterizuje daný druh, rasu. Téměř vždy však postrádáme jednoznačné slovo, které by popsalo to, co je na rase bytostně zvláštní, protože žádný jazyk se ve svých tvůrčích počátcích nezabýval jiným druhově specifickým způsobem než tím, z něhož sám vznikl jako výraz právě tohoto druhově specifického způsobu. Například germánské jazyky, z nichž jedním je němčina, vznikly jako nordický výraz ze zkušenosti nordického člověka

výkonu a obsahují jen několik hotových slov k popisu vlastností, které jsou nordickému člověku cizí. Dokonce i to, co je rasově specifické, je ve všech jazycích vymezeno jen zhruba a nedokonale; je to proto, že se nikdy nestane předmětem úvah a jazykové charakteristiky v jazykotvorném raném období, ale je to prostě něco, co se bere jako samozřejmost. To, co je rasově nejvlastnější, způsob prožívání, je nutně zároveň nejméně vyslovitelné, nejméně srozumitelné existujícími slovy jazyka.

Představený příklad je tak ve své živé plnosti jediným plně platným prostředkem zobrazení a zároveň konečným důkazem rasově-duševních rysů. Ve světelném zobrazení je nám například dána možnost zachytit významný okamžik v průběhu výrazu tváře v plné věrnosti životu, dát mu trvání a libovolně disponovat takovými plodnými okamžiky zachycenými na obraze. Můžeme tak například „citovat“ konkrétní pohled určitého člověka, jako se citují pasáže z knih, a porovnávat jej s jinými pohledy jiných lidí - např. jiné rasy. Srovnání různých druhů pohledů odlišuje každý z nich od každého jiného a dává nám tak možnost každý z nich uchopit v jeho konkrétním druhově specifickém smyslu a interpretovat jej - i beze slov.

Plodné příklady jako základ pro výzkum rasové psychologie nadále poskytují události, které zažíváme a které mohou být převzaty z každodenního života nebo mohou být vyvolány experimentálně. Vždyť rasa je něco, co ovlivňuje každý okamžik našeho každodenního života a dává podobu každé sebemenší emoci naší duše. Nic z toho, co prožíváme nebo co je prožíváno kolem nás, neprožíváme jinak než v určitém rasovém stylu (nebo v prolínání několika stylů).

Neexistuje nic takového jako „lidská“ zkušenost jako taková, ale pouze lidská zkušenost výkonu, lidská zkušenost vytrvalosti, lidská zkušenost vykoupení atd. To, že si tuto jednoduchou a vlastně samozřejmou skutečnost uvědomil člověk až tak pozdě, je dáno tím, že každý zná z první ruky jen svou vlastní zkušenost a všechny zkušenosti ostatních lidí reinterpretuje, a tedy i přeinterpretuje, podle stylistických zákonitostí své vlastní. Teprve zkušenost neustálého nepochopení nám otevřela oči. Těmto nově otevřeným očím se však nyní v nejběžnějších událostech nabízí bohaté pole k procvičování rozlišování rasových znaků. Neboť vše, co se děje - jak se na nás člověk dívá, jak se chová a jedná - vše živé má své rasové rysy.

Historie také nabízí pokladnici plodných příkladů. To, že historicky dané neprožíváme přímo, nikoli „v originále“, ale lomené skrze tradici, která je sama vytvářena lidmi, a je tak spoluurčována jejich rasou, je bláhové. Kritický pohled na rasu a styl však dokáže v mnoha případech prohlédnout i takovéto zamlžení tradicí, zejména když historická linie sahá až do naší doby. Jednotlivé hybné síly dějinného dění, které působily po celé věky, například v dějinách germánského Západu, jsou dodnes živé, a tedy pro nás stále přítomné „v originále“.

Jednou z těchto hnacích sil germánského chování, o níž se od dob Tacita stále znovu hovoří, je „věrnost“; proti ní stojí porušení této germánské věrnosti, které je neméně historicky účinné: zrada. Obojí tvoří nejušlechtilejší obsah všech raných germánských osudů. Věrnost a věrnost však nejsou vždy totéž. Záleží na kořeni věrnosti a na způsobu věrnosti, a ten je již v

rámci germánského života odlišný. Věrnost germánského stoupence je založena na svobodné volbě: člověk si vybírá svého pána, jemuž se podřizuje z vlastní vůle a podle vlastního svobodného úsudku, protože ho uznal za většího, nadřazeného. Následuje ho a důvěřuje této nadřazenosti. Je-li tato důvěra zrazena, věrnost končí. Islandský bůh Hrafnkel si zvolil za svého pána boha Freye a věrně ho následuje až do dne, kdy se ukáže, že tento bůh není tím, za koho ho Hrafnkel považoval. V tento den Hrafnkel zruší svou věrnost vůči němu a raději od té chvíle žije bez pána a bez boha.

Taková věrnost následovníka a takový konec této věrnosti se jistě odehrává ve stylu nordického člověka výkonu: ve stylu člověka, který se staví čelem ke svému světu, pozoruje věci a lidi svého světa z odstupu a podrobuje je vlastnímu svobodnému úsudku. Kromě toho však v germánském světě existuje a existoval i jiný způsob věrnosti. Existuje věrnost pro věrnost, věrnost za každou cenu, bez ohledu na osobu nebo věc: věrnost, která vychází z potřeby vytrvat. Ta je nordickému člověku výkonu cizí a nepochopitelná, neboť následuje svého svobodně zvoleného nápadníka přes útrapy i smrt a nezná hlubší potupu, než je porušení takové věrnosti, ale jen tehdy, je-li kníže opravdovým knížetem a je-li stejně věrný svému následovníkovi. Jen tehdy je tento svazek čestný a smysluplný podle nordického morálního zákona. Pro člověka vytrvalosti je však jeho mravní zákon založen na „potřebě vytrvat“: je zakořeněn a zatížen svou věrností a nemůže se od ní odpoutat, i když - podle nordického soudu - už dávno postrádá smysl. Pro něj má stále smysl, druhově založený smysl, který leží mimo

veškerý rozum: smysl vytrvalosti. To platí ve všech oblastech života, kde jde o věrnost, zejména ve všech svazcích společného života: například v lidském přátelství a manželství. Rodové svazky nabízejí méně užitečný příklad, protože i zde nerozhoduje u nordického člověka pouze svobodná volba, ale pokrevní příbuzenství.

Často se stává, že vytrvalí lidé se navzdory svému nejlepšímu úsudku nedokážou odpoutat od postoje, který si jednou osvojili. Mladá venkovanka léta důvěřuje své maceše a pak si jednoho dne musí uvědomit, že si takovou důvěru vůbec nezaslouží, ale je připravena ji kdykoli sobecky zneužít. Intelektuálně si mladá žena nyní plně uvědomuje situaci a ví o nebezpečnosti své důvěry, přesto se v pro ni rozhodující chvíli této důvěry tvrdošíjně drží: a tím si způsobuje nejvážnější škody, které bude muset nést po zbytek života. Nejprve se musel zhroutit celý její lidský a rodinný vztah s macechou a s jejím vlastním rodem, který byl s macechou spojen, až nakonec byla tato důvěra, kdysi obvyklá, trvale zničena. Měla své kořeny v oné nejasné a nevysvětlitelné nejvnitřnější oblasti vytrvalého člověka, který se vzdorovitě uzavírá jakémukoli čistě racionálnímu vhledu, a tak vytváří zdánlivě nemožnou situaci, kdy se někdo drží zničené důvěry ze vzdoru a nedůvěry k vlastnímu vhledu. Racionálně získaný vhled u čistě vytrvalého člověka nepřerůstá ve zkušenost. Může se sice upřímně snažit tu a tam se navenek přizpůsobit neznámým věcem, které v něm nejsou zakořeněny, ale v hloubi duše zůstává bez zkušenosti, a tudíž bez vývoje. V tomto ohledu je tento nejtěžší a nejusedlejší ze všech lidských druhů podivně srovnatelný s nejlehčí a

nejprchlivější rasou, kterou známe z nauky o duši: s pouštním člověkem zjevení.[5]

Není tedy tak docela pravda, co bystří pozorovatelé vytrvalého člověka poznamenávají o jeho „spolehlivosti“: neochvějně se drží jednou uzavřené dohody. Vše závisí na oblasti vědomí, na níž byla taková dohoda založena. Pokud zaujímala pouze oblast logického vhledu, nelze se na ni vůbec spolehnout. Vytrvalý člověk si může plně uvědomovat její účelnost, užitečnost, dokonce i nezbytnost pro sebe a poctivě ji hodlá dodržovat. Jednoho dne se však může stát, že se z oné nejvnitřnější, nevysvětlitelné sféry vyvalí vlna, která náhle zaplaví sféru logického vhledu a spláchne vše, co bylo založeno pouze tam. Pouze to, co jednou vnitřně „ztěžklo“ a kleslo do oné nejvnitřnější nevysvětlitelné sféry, zůstane naprosto nezlomné, ale pak až do absurdity a sebezničení.

Veškerá trvalá lidská existence na světě souvisí s „půdou“, tedy s půdou, z níž člověk vyrostl a cítí se v ní zakořeněn. V každé profesi, kterou může vykonávat, zůstává v podstatě zemědělcem.[6] Jeho dvůr je jeho pevnost: v této říši je pánem a bojovníkem. Zde se skrývá jeho nejhlubší věrnost a nejzuřivější vzdor. Celou svou bytostí se však staví proti všemu, co ho od této původní půdy vzdaluje: Vzdor a věrnost vlastní půdě ho mohou vést k tomu, že poruší své přesvědčení a upustí od služby vzdáleným cílům, jakmile se k nim zaváže. Existuje jeden typ rolníka ve stylu člověka výkonu a druhý ve stylu

[5] Viz 4. kapitola této knihy.
[6] Srov. F. Clauß, „Die nordische Seele“, kapitola 10.

člověka vytrvalosti. V germánském období svobodných sedláků se oba spojují.

Na německé půdě se rysy člověka vytrvalosti nejzřetelněji projevují u Dolních Sasů, zejména u Východních a Vestfálců. Pro německé použití je proto vhodné označovat ho jako fálského člověka, i když nordická rasa je v Dolním Sasku mnohem výraznější než rasa fálská.[7] Z obrazu germánského člověka, jak k nám stále dostatečně jasně promlouvá z dějin německého národa a ostatních germánských národů, si nelze představit nejen rysy nordického člověka výkonu, nýbrž i rysy člověka fálského.

Historický význam germánské identity se samozřejmě nevyčerpává rovnicí, jako je např.: Germánský = nordický + fálský. Již v obrazu každé nesmíšené rasy jsou obsaženy rozmanité rysy a u žádného představitele rasy se nerozvíjejí v celé své šíři. Teprve dějiny člověka nebo národa určují, které z rasových rysů v něm obsažených se rozvinou a které zůstanou neprobuzeny a zaniknou. „Germánský“ tedy znamená především - bez ohledu na jakoukoli souvislost s přetrvávajícími lidskými rysy - historický vývoj zvláštní formy nordického člověka výkonu: konkrétní nordicitu, stejně jako „starohelénský“ a „starořímský“ znamenají každý jinou formu

[7] Termín „fálský“ zavedl H. F. K. Günther. M. W. Hauschild a F. Paudler, kteří tuto rasu poprvé popsali, a po nich F. Kern používají termín „dálská“. Já sám jsem jej také dosud používal, neboť jsem neviděl důvod, proč jednou uvedený název měnit za jiný. Mezitím se díky Güntherovým knihám dostaly do povědomí poznatky o rasách a s němi i vědomost o existenci „fálské“ rasy do národního vzdělávání. Aby zde nedošlo k nedorozumění, souhlasím s tímto použitím slova.

jiné kategorie konkrétní nordicity. Takové vlastnosti jednotlivých zvláštních nordických stylů nejsou způsobeny jen zvláštností krajiny, která byla jiná v Helladě, jiná v Latiu a jiná v Germánii; vyplývají také z nutnosti sdílet prostor s rasami cizími nordické rase. U germánských národů působila fálská na nordickou nejen krevní příměsí přetrvávajících lidských rysů, ale i pouhým sousedským a společným bytím. Míšení krve však nechybělo a ne vždy se v něm spojovaly znaky obou ras tak, aby vznikl jednotný obraz. Není pochyb o tom, že nordická podoba byla a je stále znovu a znovu narušována fálským vlivem (stejně jako je fálská podoba narušována nordickým vlivem); o takovém narušení podoby svědčí nespočet lidí svým fyzickým vzhledem.

Snad se ve vzpomínkách na rané germánské legendy o bojích Asgardu a Midgardu s dávnými obry stále odráží něco z oněch „pravěkých časů“, kdy se střetávalo nordické hrdinství s fálským velikánstvím. Jak by se nordický charakter vyvíjel v severské krajině bez této pravěké bitvy? Tato otázka je zbytečná, to se nikdy nedozvíme. Jisté je pouze to, že z prapůvodního boje a konfliktu nakonec vzešla nová hodnota: germánská duše. Nepředstavuje rovnováhu mezi oběma způsoby prožívání, nikoli „syntézu“, v níž jsou nyní oba zrušeny. Nic takového neexistuje. Spíše se vnitřní konflikt mezi oběma, jejich vnitřní stylový protiklad, nyní sám stal trvalou formou, způsobem bytí, který patří ke germánské podstatě.

Jestliže jsou nordické a fálské jazyky v germánské podstatě spojeny konfliktem, jsou také provázány úzce příbuznými rysy. Jejich kombinace se ukázala jako

životaschopná a tvořivá a zároveň odolná vůči ničení cizinci. Fálský vliv zajišťuje „stabilitu“ tváří v tvář cizímu: čím větší je fálský vliv, tím více se Germán prosazuje proti duchovnímu jihu. Jindřich Lev, Dolnosas, ruší svou věrnost hohenstaufenskému císaři, protože nerozumí a nechce jeho romanizovanou, romantickou politiku. Toto fálské odmítnutí Lva a Hohenstaufenovu reakci lze chápat jako symbol nebezpečí sebezničení, které v germánské povaze neustále číhá.

Fálský styl se staví proti všemu cizímu a dává tak germánské podstatě mocnou vnější oporu; fálský styl se však také staví proti nordickému stylu, a tím udržuje konflikt v germánské podstatě. Tento konflikt je nesmiřitelný, protože spočívá v samotné podstatě. Poté, co jsme jej jasně viděli, nedává naše doba žádný prostředek k jeho urovnání. Tím méně je naším úkolem jej rozdmýchávat. Jedinou rozumnou otázkou zde je, zda je možné dát praktickou přednost jedné z obou stran sporu, postavit se takříkajíc vnitřně na její stranu, abychom tento spor v daleké budoucnosti nikoliv nevyřešili, ale minimalizovali jeho nebezpečí: nebezpečí, že až příliš mnoho jednotlivých lidí vykrvácí nebo se navzájem zničí.

Z hlediska psychologického výzkumu hranic nám nic nebrání odpovědět na tuto otázku kladně; při výchově budoucích generací můžeme vědomě upřednostnit jeden ze stylů, aby v germánském společenství převládl jeho zákon nad druhým. Každá výchova poskytuje vzory a působí jejich prostřednictvím. Který z obou stylů by však měl být v germánském společenství dominantním vzorem?

Místo vytváření umělého dogmatu o nordické nadřazenosti raději naslouchámе nevynucenému úsudku samotných germánských národů. Ve skutečnosti dává přednost nordickému stylu, např. v tom, co považuje za krásné: nordická forma je pro něj „krásná“, fálská „neohrabaná“ a „těžkopádná“. Nordický styl boje — štíhlé sebeobětování v radostném útoku, světlá nordická odvaha až přezíravost — jsou v očích germánských národů považovány za „ušlechtilejší“ než křečovitý fálský berserkerský zápal.

Nordické může rozvinout svou plnou hodnotu pouze v expanzivním pojetí, fálské v konstruktivním zachování. Sám o sobě je jeden stejně hodnotný jako druhý; posuzován sám o sobě má každá rasa svůj vlastní, pouze jemu vlastní druhově správný hodnotový řád; každý v sobě nese své vlastní měřítko hodnoty a není měřitelný cizími měřítky. Priorita není dána vědeckým zdůvodněním, nýbrž praktickým rozhodnutím, a takové rozhodnutí neplatí „celkově“ a obecně, nýbrž pouze pro jedno, historicky jedinečné společenství, jímž je učiněno; v našem případě pro germánské pokrevní a kulturní společenství.

Takové rozhodnutí ve prospěch nordického v nás není jednorázovým aktem, po kterém by bylo vše hotovo, ale něčím, o co musíme bojovat každý den při každé nové, důležité, a proto „rozhodující“ zkušenosti. Je to výchovné dílo v nejhlubším slova smyslu. Výchova přece neznamená vštěpovat něco, co tam není, nýbrž vyvolat rozvinutí toho, co je přítomno, nebo jeho rozvinutí zadržet. Vychovávat sebe a příští generaci k nordické povaze znamená: probudit nordický prvek, dát mu přednost v rozvoji a tím mu pomoci k nadvládě v nás samých i

v budoucím společenství. Výchova nepůsobí poučováním, nýbrž výhradně příkladem.

Žít jako vzor v nordickém smyslu neznamená počítat s potleskem a být na odiv publiku (to by byl život vedený mediteránním vzorem); nordický vzor žije v podstatě osamoceně sám před sebou. Když si některý ze soukmenovců ve společenství — nebo mnozí z nich, nová a nová pokolení — zvolí tohoto osamoceně žijícího člověka za svůj vzor, činí tak zcela svobodně: žádný nátlak, žádné přemlouvání, žádné rozhodnutí lidské moci je k tomu nenutí. Vzory mají být přítomny a žít příkladem — nic víc.

Čím nordičtější je člověk, respektive celé pokolení, mládež, tím nordičtější bude její vzdělání, tím méně lze takovou mládež nutit nebo přesvědčovat, aby následovala určitý vzor. Nordická mládež si vybírá, ale v čisté svobodě, a měla by tak činit. Nelze v něm probouzet nezávislé svědomí a zároveň mu chtít zacpat ústa. Mládež, která by se nechala přemlouvat ke vzorům a zavazovala se k novým dogmatům, by dokázala, že není nordická.

Jediné, co je nám dovoleno, je toto: formovat se a být společníky těm, kteří přicházejí; zbytek se postará sám o sebe. To, co můžeme udělat pro druhého, je pomoci mu zformovat v sobě vnitřní model, který v něm leží připravený. Je to obraz jeho vlastní zvláštní povahy, která je pro něj jedinečná. Kdybychom chtěli víc než to, byl by to zásah bez jakéhokoliv odstupu.

3. Člověk exhibice – Mediteránní (západní) rasa

Než přejdeme k nové sérii obrázků (obrázky 34-41), prolistujme si ještě jednou první sérii (obrázky 1-22). Jestliže tato série „nordického člověka výkonu“, posuzovaná čistě sama o sobě, ještě dostatečně jasně nerozlišovala mezi typickými a individuálními rysy, což je pro naše zkoumání nejdůležitější, srovnání série „člověka výkonu“ s nadcházející sérií vynáší typické rysy obou sérií s plnou jasností. Čistě nezaujatý pozorovatel nemůže nepoznat, že nová série přináší něco zásadně nového, co je všem postavám této řady společné a co je odlišuje od postav první série. Při koncepčním uchopení jako by se tato novost chtěla vypařit: i zde - stejně jako tam - je štíhlost, i zde jsou úzké plochy, i zde je záběr v obrysu. Podstatným rozdílem, kromě menšího vzrůstu, se na první pohled zdá být pouze tmavá barva: jestliže nordické hlavy měly světlé vlasy a světlé oči, zde jsou vlasy i oči tmavé. Ponoříme-li se však do výrazu těchto postav, zjistíme, že pojmy, které jsme si vytvořili při popisu první série, zde z větší části selhávají; a to, co platí pro výraz, platí i pro výrazové linie, tj. pro rysy fyzického vzhledu, které jsou výrazem předurčeny.

Na obr. 34-36 jsou tři portréty mladého Benátčana. Při zobrazování člověka výkonu jsme se spokojili s portréty hlavy. Ty nám stačily k tomu, abychom rozpoznali podstatu tohoto stylistického typu, i když pro výraz je jistě podstatný i zbytek fyzického vzhledu. Zde, u postav nové série, však zřejmě spočívá v povaze zobrazovaného typu to, že k jeho rozpoznání nestačí tvář, protože zde hlava není nejdůležitější výrazovou plochou, nebo alespoň ne v takové míře jako v případě člověka

výkonu. Tvář z nové série se může, posuzována sama o sobě, jevit ve srovnání s hlavami ze série člověka výkonu jako prázdná, protože zde zjevně hlavní důraz výrazu neleží v obličeji, jako je tomu u předchozích. - Mimochodem, toto přirovnání o „vážnosti“ výrazu zde není zcela na místě: hodí se ke stylu výrazu člověka výkonu a zejména člověka vytrvalosti, zatímco zde se zdá být veškerý výraz v podstatě prost veškeré vážnosti, což možná souvisí s tím, že tito lidé berou svůj tělesný vzhled tak obzvlášť mimořádně.

To je jasně patrné například v průběhu fotografického záznamu. Lidé tohoto typu se obtížněji zobrazují tak, jak bychom očekávali, než například duševně zdraví nordičtí lidé výkonu. Pro člověka výkonu znamená jen velmi málo, že je zachycován. Pokud pochopil a schválil objektivní účel snímku, nechá se fotografovat: „dává se k dispozici“ a v rozhovoru, který ho zaujme, snadno zapomene, že je zachycován. Jeho postoj je pak stejný jako vždy. Pro člověka typu našeho mladého Benátčana je však snímek nejdůležitější událostí, jejímž prostřednictvím se dotýká rozhodujícího bodu jeho duše. Žádný rozhovor nemůže odvést pozornost tohoto člověka od fotoaparátu a autora, který s ním pracuje. Na snímcích 37 a 38 (Řecká dívka) se rozptýlení podařilo, ale jen proto, že zobrazená osoba věřila, že fotografování začne až později. Samozřejmě se stále zabývala snímkem: připravovala se na něj.

Obrázek 39 zachycuje okamžik, kdy fotografovaná osoba neočekávala, že bude bezprostředně fotografována, ale byla si vědoma přítomnosti svého projevu půvabu a obav, zda hodnota jejího vzhledu obstojí před očima pozorovatele. Takový postoj

nelze zaměňovat s marnivostí, která je ze své podstaty založena na sobectví. Starost, která z této tváře promlouvá, je prodchnuta něžnou laskavostí, kterou můžeme označit jako laskavost exhibice. „Exhibice“ by zde neměla znamenat hru s prázdnými formami, jejímž cílem je udělat dojem pouhým zdáním: pozorovatel by měl z toho, co je mu prezentováno, něco získat, měl by v tom získat skutečnou hodnotu.

Dobrota je sice vlastnost, patří tedy pouze jednotlivci a netýká se stylistického typu, nikoli rasy. Hra na exhibici může být - u jiného jedince tohoto typu - také prázdnou hrou s prázdnými formami a místo dobra může nastoupit marnivé sobectví. Co však zůstává, je typický rys starosti o vlastní vzhled, starost o dojem, kterým působí na pozorovatele - snad jediná starost, kterou člověk tohoto typu z hloubi duše prožívá.

Vraťme se k našemu mladému Benátčanovi a porovnejme linie jeho postavy s liniemi muže výkonu.

Obr. 34 – 35. Mladý Benátčan. Exhibující člověk mediteránní rasy. Expresivní styl této rasy se projevuje méně v obličeji než v celkovém vzhledu, držení těla a pohybu končetin (viz obrázek 36).

Vybereme si dvě navzájem odpovídající fotografie: obrázek 36 a obrázek 7. Vše, co se bezprostředně netýká stylistického typu, bude z pozorování vyloučeno. Nejprve k momentálnímu stavu: Němec se na uvedeném snímku dívá vážně, zatímco Benátčan na odpovídajícím snímku se nachází ve stavu lehkého pobavení. Dále je třeba odečíst výraz individuálních vlastností, tedy osobnostních rysů, například smyslový výraz v rtech Benátčana. Měkké prohnutí rtů, jak je zvláště zřetelně vidět na obrázku 35, je sice typické pro styl a tedy znak rasového obrazu; silné zdůraznění rtů však je

individuální a s rasou nesouvisí. Nenajdeme ho například u žádné z řeckých dívek, které jsou zde zobrazeny, a přesto není tato dívka o nic méně stylizovaná. Výraznost rtů poskytuje vhodný prostředek pro vyjádření smyslových prožitků, a proto je často považována za znak smyslové dispozice (což však může v jednotlivých případech klamat); smyslová dispozice sama o sobě však nemá nic společného se stylovým typem, ani s rasou: Lidé jakékoli rasy mohou mít smyslové dispozice, ale smyslový prožitek pak na každou rasu působí jiným způsobem.

Je to pohádka, že „jižan“ je smyslný a „severan“ ne, jenže nordická smyslnost vypadá úplně jinak než smyslnost různých typů lidí narozených na jihu; a člověk výkonu se ke své smyslnosti chová úplně jinak než lidé jiných ras ke své smyslnosti.

Obr. 36. Život člověka exhibice je hrou před publikem.

Po těchto dedukcích zbývá čistý obrys obou profilů, které si odpovídají v postoji. Společný je jim široký záklon lebky směrem dozadu, který je v obou případech pokrytý hedvábně jemnými vlasy - u jednoho světlými a u druhého tmavými; společný je jim úzký oblouk v bočním obrysu obličeje, hluboko vsazené oči, štíhlost všech linií a ploch. Obě postavy však vykazují odlišný způsob štíhlosti a právě tento způsob je rozhodující pro určení rasového typu. Při popisu nordické hlavy přicházejí na mysl slova jako: ostře konturovaná, úhlovitá, přísná. Taková slova se k obličeji, jako je obličej našeho Benátčana, nehodí. Jeho tvary jsou dobře oblé, měkce zakřivené, líbivé.

Jeho štíhlost není vyčnívající, ale ladná. Podobnost a rozdíl mezi oběma typy charakterizujeme, pokud je definujeme takto: formy typu na obrázku 7 se převádějí do malých, lehkých, ladných, hravých forem na obrázku 36. Zde všechny linie usilují o lehkou, plynulou ladnost. I ony se jakoby houpou samy ze sebe, ale ne proto, aby dosahovaly k objektu, na němž má být něčeho dosaženo, ale aby si hrály před divákem, který má být potěšen. V póze mladého Benátčana na uvažovaném obraze se tento aspekt představení stal téměř pózou: „póza“ je přehnaná forma, pokřivená podoba exhibice.

Obr. 37. Řecká žena z Trikaly. „Dáma“ se připravuje na vystoupení před přihlížející společností.

Rozhodující vlastností tohoto typu je exhibice. Při tomto pohledu je důležité mít na paměti, že exhibice a touha zalíbit se, hraní před přihlížející společností, může mít hluboký i povrchní původ. Touha potěšit může být touhou zalíbit se a sama o sobě pak není o nic méně „hodnotná“ než potřeba hrát. A znovu: prázdná potřeba předvádět, která nevytváří žádné životní hodnoty, je stejně nudná jako prázdná hra na jednotvárné líbivé formy, a proto je stejně „bezcenná“. Vzájemné poměřování stylistických typů z hlediska jejich hodnoty vede v rámci čisté vědy k absurditě. Mimo čistě vědecké pozorování - tedy v praktickém životě - je takový postup oprávněný a nutný. Například v historickém vývoji národa může být víra v jedinečnost určitého typu hnací silou duchovního růstu a

tvůrčího jednání; může však také vést k umělému omezování a zpustnutí, k farizejství. Ve vědě je však taková víra stejně škodlivá jako jakékoli jiné dogma. Vědecky „objektivní“ měřítko hodnot by mohl nalézt pouze ten, kdo sám nepatří k žádnému stylistickému typu, a to u žádného omezeného tvora není možné. Každý stylistický typ - každý skutečný druh, každá skutečná rasa - má zvláštní vnitřní řád hodnot, který je založen v jeho přirozenosti a který je pro něj jedinečný; a právě tento řád hodnot, který je vlastní každému rasovému obrazu, je třeba prokázat.

Pojem „člověk exhibice“ je z výše uvedeného zřejmý. Budeme také používat termín „mediteránní člověk“, protože lze prokázat stylistickou souvislost mezi tímto typem člověka a středomořskou krajinou.[8]

[8] Srov. mou knihu „Die nordische Seele“, 6. kapitola (Seele und Landschaft : Nordland und Mittelmeerland). - Tam byl v 11. kapitole (Nordisch und Mittelländisch. „Romanisch“ und „Welsch“) ukázán styl exhibicionistického života v různých oblastech - láska k pohlavnímu styku, nenávist, pomsta, sláva apod.

Obr. 38. Tatáž žena.

Pokrevní vlivy mediteránní rasy jsou patrné zejména v západním Německu, ale jsou příliš malé na to, aby významně ovlivnily německý způsob života. Přesto měl styl mediteránního exhibicionistického člověka nejsilnější vliv na utváření německého života, a to nikoli prostřednictvím krevní příměsi, ale kulturního příkladu. To platí nejen pro minulá staletí, ale i pro každodenní současnost. Ve všem, co dnes nazýváme „románským“ (nikoliv „římským“) nebo „velšským“, je styl, který charakterizuje tuto podstatu, stylem mediteránního člověka exhibice. Přestože slovo „welsch“ má hanlivý nádech a odmítá něco, co je německému národnímu povědomí cizí, je v německém životě i dnes mnoho velšského, například ve stále obvyklých formách společenského styku, zejména mezi oběma pohlavími.

Obr. 39. Totéž. Obavy o vlastní vzhled jsou snad jedinou starostí, kterou člověk exhibice z hloubi duše zažívá.

Obr. 40 – 41. Totéž. 40 - Být příjemný zde znamená chtít se líbit podle pevných pravidel; 41 - Živelnost zde není (jako u nordické ženy, srov. obr. 17/18) volně zaměřena na protějšek, ale vychází z pravidel hry „kavalír a dáma“.

V rámci společenského života se člověk exhibice chová ke svým bližním zcela jinak než nordický člověk výkonu. Tomuto člověku je soukmenovec ve společenství buďto spolupracovníkem, s nímž něco vykonává, anebo se mu bližní stává dílem samotným, na kterém něco vykonává. Pro člověka exhibice je však bližní především a ve všem, čím pro něj může být, divákem. Jeho život se odehrává jakoby před tribunou: je to hra před přihlížejícím společenstvím a bez tohoto společenství by jeho život nebyl ničím. Pro nordického člověka znamená samota uchování prostoru, který je nepřístupný každému cizímu a který je součástí podstaty jeho bytí; pro člověka exhibice však samota nemá smysl a nelze ji prožít, neboť přebíjí nejvnitřnější hybnou sílu všech jeho prožitků.

Mediterán nejenže hraje před každým členem svého společenství (nebo lépe: své společnosti), ale také s nimi hraje. V každém společenství, kde žijí mediterránní lidé, je tedy člověk nutně postaven do role partnera hry. Každá kultura společenství je určována pravidly interakce, nejen kultura mediteránů; pro člověka exhibice, který se prezentuje, se však tato pravidla stávají cílem sama o sobě a nabývají významu pravidel hry. Čím více se život exhibujícího se člověka žene do krajnosti podle vlastní „kulturní“ logiky, tím pevněji je každý mezilidský vztah svázán pravidly hry a tím méně prostoru zůstává pro individuální výraz – až je nakonec každý projev osobitosti považován za nevychovanost. To platí například pro vztah mezi mužem a ženou. Pravidla hry mediteránů z nich dělají herní partnery s rolemi „kavalíra“ a „dámy“.

Ars amandi, umění proměnit lásku v rafinovanou hru plnou neustále se měnícího napětí, se naučil už Ovidius. Jeho žáky se stali jihofrancouzští trubadúři. Celým mediteránním společenským životem se táhne umělé dělení mezi pohlavími, který je nordickému člověku v nejhlubším smyslu cizí, neboť pro něj je žena jeho druhu plně rovnocennou bytostí, která sama svobodně rozhoduje o sobě. Mediteránní člověk však tuto umělou oddělenost potřebuje: vytváří dusivý opar neustálého napětí a vzrušení, které je jeho požitkem ze života a lásky. Toto oddělení vede k umělému znehodnocení nebo naopak přeceňování ženského prvku. Trubadúři ženský princip uměle vyzdvihují (ovšem pouze ten elitní), když si herní pravidla své služby dámám přejímají z forem uctívání v církvi a z forem lenní vazalské služby (nikoli z nordického systému následovnictví). A tato společenská hra mediteránních kavalírů a dam si nyní podmaňuje západní společnost: celý systém pravidel předváděcí kultury, propletený církevně-orientálními prvky, je postupně vštěpován germánským mužům a ženám Západu. Dvory se stávají vysokými školami rytířské šlechetnosti. Taková „šlechetnost“ však nemá nic společného s ušlechtilostí, ba naopak působí proti ušlechtilosti čisté krve: prní zákon vlastní pokrevní přirozenosti nordického způsobu života skrze umělou nadvládu cizorodého vzoru. „Rytíř“ je žákem románského kavalíra; dvorské rytířství není šlechtictvím v pokrevním smyslu, nýbrž něčím, co se dá naučit jako lekce: soubor pravidel, který nakonec zvládne i bezvýznamný člověk. Je pravda, že germánský svět přetvořil hodnotový obsah rytířství, ba dokonce i dvorské služby dámám, hry minnesangu, do nordické podoby — celými germánskými dějinami se totiž

táhne toto osudové úsilí přeměnit cizí ve vlastní. Jistě, na této cestě vznikly určité hodnoty — ale kdo nám ukáže ty, které byly obětovány? Trocha germánského prohloubení románské společenské hry byla zaplacena důkladným, dodnes trvajícím zrománštěním germánského světa, zkreslením hodnot nordické ženy. Každé políbení ruky, kterým je v naší společnosti „uctívána“ německá žena, ji činí „dámou“, partnerkou ve hře podle pravidel, jež jsou nám pokrevně cizí — a popírá její nordickou podstatu.

Tím však v žádném případě nemá být řečeno, že by byl nordickému člověku cizí jakýkoli druh hry. Opak je pravdou. Jenže nordické hraní má jiný původ a jiný smysl. Nordický člověk si může po celý život zachovat dětskost a uchovat si radost z dětinské hry: dětinské dovádění, škádlení, potěšení z toho, že někomu provede žert — to vše se může dít zcela v nordickém duchu. Veselost, která se v takové hře projevuje, je mnoha nordickým lidem výkonu dána právě jako protipól k jejich vážnému výkonovému zaměření. Mezi nordickým hraním — například v podobě škádlivé zlomyslnosti — a mediteránní hrou „před tribunou“ podle předepsaných společenských pravidel je však rozdíl jako mezi smíchem dítěte a smíchem subrety.

Tím nemá být kritizována mediteránní hra, například galantní hra mezi kavalírem a dámou. Mezi mediteránními lidmi exhibice je takové chování stylově přiměřené a přirozené: je to odpovídající forma společenství těchto typů lidí. Úplně jinak však věci vypadají, když se nordický muž chová k nordické ženě ve stylu románského kavalíra a je „galantní“

podle pravidel mediteránního stylu. Galantnost není přirozeným výrazem nordické úcty k ženě. Je zásadní rozdíl mezi tím, když polibek ruky ženy vychází z určitého jedinečného okamžiku jako pravý a zcela svobodný výraz vzedmuté úcty, a tím, když je odehrán jako společenský pozdrav podle naučených pravidel dvorské kázně.

Často se ovšem stává, že nordický člověk, který tyto formy používá, jim dává smysl člověka výkonu: slouží mu jako prostředek k zajištění odstupu. Avšak jen ten, kdo si není odstupem jistý, potřebuje takové umělé zajištění. Zdravý, plnohodnotný nordický člověk je nepotřebuje, protože on má odstup: žije v odstupu, pokud žije v souladu se svou přirozeností. K zachování nordického odstupu nepotřebuje žádné cizí prostředky.

Nordický (a ještě zřetelněji fálský) plnohodnotný muž působí falešně, jakmile zaujme postoj galantního dvořana, neboť nikdy nemůže být mistrem, nýbrž jen napodobitelem forem, které jsou mu cizí. Nordická žena, i když se z výchovy na hře podílí, vnímá tuto hru v hloubi duše jako směšnou a marnivou, a každou galantností nordického muže se musí cítit ponížena, protože v ní není brána vážně jako člověk. Má-li rytířství získat nordický smysl, pak to může být jedině tento: vycítit právě tu nejvlastnější hodnotu druhého člověka, abychom ji ctili tam, kde si úctu zaslouží, a respektovali jeho svobodu.

Povstání německých lidí v „mládežnickém hnutí“ sice nebylo příliš vedeno vědomím o rasových otázkách, ale tato mládež měla jemný cit pro to, co je opravdové a co ne. Proto se

odvrátila od cizích forem a sklidila kritiku od těch, kteří lpěli na předaném jen proto, že to bylo předáno. Věrnost je správná, ale nesmí být slepá. Německá mládež se dnes naučila ptát po původu každé tradice. Je-li v souladu s přirozeným zákonem druhu, je v pořádku; není-li, pak musí být opuštěna, protože působí proti přirozenosti tím, že nás mate. Nad všemi jinými věrnostmi stojí věrnost zákonu vlastní přirozenosti: právo druhu láme každé jiné právo.

4. Člověk zjevení – pouštní (orientální) rasa

Zdánlivá podoba nordického člověka výkonu a mediteránního člověka exhibice se od sebe lišila tak málo - alespoň v obrysech - že bychom druhého mohli označit za jemnou, hravou verzi prvního. A přesto tato zdánlivě nepatrná odlišnost viditelné podoby znamenala hluboký rozdíl ve vyjadřovacích možnostech daných každému z obou typů. Rozdíl mezi vzhledem mediteránního muže exhibice a novým typem představeným na naší další sérii obrázků (42-61) se zdá být ještě nepatrnější a subtilnější. Jen ten, kdo je ochoten zaměřit svůj pohled na to podstatné, živé a vitální, totiž na vyjadřování a cesty vyjadřování, bude schopen tyto jemné rozdíly a jejich rozhodující význam vycítit.

Na obrázcích 42-44 je mladý Arab z Judeje. Obličej je chráněn před ostrým sluncem šátkem, rysy jsou ztmavlé, jen oči září ze stínu snovým, živočišným leskem. Stejně jako na obrázku 52 mohou takové oči zářit hodiny a hodiny: člověk neví, zda se skutečně „dívají“, tj. zda jsou zaměřeny na nějaký bod v okolním světě, nebo zda je jejich pohled bez směru, jejich záře září čistě v nich samých. Stejně tak jsou dějištěm duševního rozjímání a náhle propuknuvší vášně (srov. obr. 53).

Stavba obličeje a celé postavy se, jak jsme poznamenali na začátku, neliší od nordické a ještě více se podobá postavě mediteránní, pokud sledujeme jen měřitelné: štíhlé křivky, úzké, jasně vymezené roviny, linie snad ještě jemnější než u mediteránců, pokud nejsou zvětralé větrem a pískem a sluncem (srov. mladíka na obrázcích 42-44 s mužem na obrázcích 55/56). Ale přesto je v podstatě těchto rysů něco, co je hluboce

odlišuje od rysů člověka výkonu a člověka exhibice; něco, co je ovšem na obraze - přinejmenším na světlém obraze - jen stěží uchopitelné: jakkoli se tyto rysy zdají být zřetelně vytvarované, samotné slovo „vytvarované“ nevystihuje jejich podstatu, protože jejich zažité linie jako by se mihotaly, srovnatelné s obrysem plamene: čím déle se člověk dívá, tím méně je jeho pohled zachycuje.

Obr. 42 – 44. Arabský poloviční rolník z Palestiny. Člověk zjevení, orientální rasa. Krásný zjev vhodný pro vyjádření života, který vzplane a vyhoří z okamžiku na okamžik.

Tvar trupu a končetin je pružný, štíhlý a lehký: stejně tak vyjadřuje rychlé vzplanutí života v náhlém, prudkém a odvážném činu jako ponoření do kvazi-skrytého klidu. I zde - stejně jako u člověka exhibice - se trup a končetiny podílejí na celkovém výrazu neméně než obličej. Vyobrazení obličeje proto poskytují pouze skromný výtah toho, z čeho zde musí vycházet srovnání výrazu. Vytvoření dostatečného obrazového materiálu pro zobrazení však naráží na dvě obtíže: za prvé, vše důležité z hlediska výrazu, pokud jde o trup a končetiny, lze nalézt pouze v průběhu samotného pohybu, nikoli ve staticky zobrazitelné fázi, a proto by mohla stačit pouze filmová reprodukce výrazových pohybů. Ta by však - a v tom spočívá druhá potíž - musela vycházet ze záběrů pořízených bez vědomí zobrazované osoby. Lidé tohoto typu neztrácejí před kamerou svobodu v takové míře jako mediteránní člověk exhibice, ale jejich gesta ochabují a jakoby se zastavují, jakmile si to uvědomí. Pouze z nevědomí mohou být zcela upřímná. V tomto ohledu není absurdní říci, že mediterán zůstává vůči kameře upřímnější než typ člověka zobrazeného v naší nové sérii snímků. Podstatou mediteránního stylu je exhibice, a i když je zkreslená do pózy, stále zůstává zkreslenou exhibicí, a tedy pravdivou. Ale člověk, který se na nás dívá ze snímků, na něž se nyní díváme - máme na mysli celou sérii 42-61, na níž je založena tato část -, není mistrem pózy: ztratí-li nevědomost (přirozenost), ocitá se na tenkém ledě. Během rozhovoru, který ho rozptýlí, se může znovu a znovu osvobodit od vědomí: plně autentické okamžiky pak lze znovu a znovu zachytit. Kinematografické zachycení určitého děje by však mělo být vždy okamžitě přerušeno, pokud se nepodaří zůstat zcela

nepovšimnuto. — I náš arabský zemědělský chlapec byl v tomto ohledu složitým případem. Nakonec se však naskytl plodný okamžik pro zachycení obrazu.

Obrázek 43 ukazuje výraz dětských rozpaků: chlapec byl svými společníky škádlen, což ho nenechalo zcela klidným, ale jeho postoj ke kameře a pozorovateli zůstal v podstatě svobodný. Okamžiky, kdy vědomě „stál“, byly vzácné: znovu a znovu upadal do nevědomí, protože v podstatě nechápal, co se kolem něj děje. To, že byl vybrán jako jediný z mnoha, kteří se (v naději na peníze) žárlivě tlačili, aby byli zachyceni, jej nelákalo k předvádění nebo dokonce póze, ani jej to neudělalo chamtivým, spíše se zdálo, že ho to naplňovalo prostým potěšením, když se, jako by ho náhle něco z vnitřku odtáhlo, občas smíchem nechal unést. Stále závistivější posměšky jeho společníků jako by ho čas od času vyrušovaly, ale neškodně, aniž by ho příliš vzrušovaly. Jeho chování v rozhovoru se společníky i s autorem zůstávalo vždy v mezích prosté, veselé slušnosti. Tento chlapec je člověk velmi skromného nadání: v jeho tváři není žádný „duch“, který by byl kdykoli připraven prozářit se, ba dokonce zevnitř vzplanout. Talent či nedostatek talentu je záležitostí jednotlivce, nikoliv stylistického typu: talent jsou vlastnosti, nikoliv zákony stylu.

Odstraníme-li arabský šátek u obou mužů na obrázcích 42-44 a 45/46, podobnost struktury obličeje s nordickým člověkem výkonu a mediteránním člověkem exhibice bude ještě zřetelnější. Podobnost s nordickou tváří je zřetelnější u zvětralé podoby (obr. 45/46) než u měkké mladistvé podoby (obr. 42-44), protože zvětrání jako by tuto měkkost, která je v rozporu

se zralou nordickou tváří, odnímalo a dodávalo tváři druhotnou tvrdost. Jak však ukazuje prohloubení na obr. 45/46, taková tvrdost má jiný význam než tvrdost nordická. Tato tvrdost je totiž zcela zakotvena v aktivním zaměření na protější věc, kterou má před sebou, což pro nordického muže znamená něco, na čem má za úkol pracovat. Jeho stylisticky správný postoj vůči svému okolí je zaměřen na jeho věcnou objektivizaci, která zároveň zajišťuje odstup: i silná citová angažovanost vůči němu je ovládána uzdami věcnosti. Jakýkoli jiný postoj by byl porušením stylu, a tudíž „nectný“ podle stylistických zákonů nordického člověka výkonu. Tvrdost, která promlouvá z tváře obrazů 45/46, má však jiný význam a původ. Je to tvrdost, která se stala, ochranná tvrdost proti útočné síle tvrdé krajiny a tvrdého způsobu života. Je to tvrdost skořápky, nikoliv jádra. Jádro se ztratí, když se skořápka rozbije.

Obr 45 – 46. Beduín z východního břehu Jordánu. Neznámé obtíže nejsou „zvládnuty“ (viz obrázek 12), ale matou pouštního obyvatele tak dlouho, až před nimi musí utéct.

Obr. 47 – 48. Arabská dívka (křesťanka) z Libanonu. Stejný průběh jako na obrázku 46, v dívčí podobě.

Význam těchto vět je jasnější, když porovnáme obrázky 45/46 s následujícími dvěma obrázky (47/48). Dva obrázky arabské dívky jsou výňatky z delšího průběhu, který skončil přestávkou charakteristickou pro tento typ. Dívka byla fotografována uprostřed velmi bouřlivé jarní průtrže mračen, která přinášela prudké, rušivé změny osvětlení. Vzhledem k opakovaným změnám délky expozice byly záběry velmi dlouhé. Dívka hovořila se ženou, která pro ni byla cizí a rozuměla jen velmi málo arabsky. Z počáteční rozpustilé veselosti se dívčina nálada náhle změnila v nervózní trápení a právě tento stav zachycují snímky. Stačila malá náhoda, aby s pláčem utekla pryč. - Při dalším setkání s touto dívkou v rodinném kruhu už po tomto zážitku nebylo téměř ani stopy.

Velmi podobné to bylo s beduínem na obrázku 45/46. Potkal jsem ho v jeruzalémském Starém městě, promluvil jsem s ním a zcela otevřeně jsem ho požádal, zda bych ho mohl vyfotografovat. Beduín odpověděl s plachou rezervovaností a bylo zřejmé, že mu žádost lichotí. Fotografie pak vznikly na prostorném náměstí poblíž chrámu Božího hrobu. Místo nebylo špatně zvoleno z hlediska osvětlení a zpočátku šlo všechno dobře: napjatý, příliš uvědomělý postoj fotografované osoby se rychle rozplynul v rozhovoru. Pak se kolem nás shromáždil dav, který snad nikde není tak hustý jako v okolí chrámu Božího hrobu, a ohlušujícím způsobem se s nebohým mužem bavil: fotilo se pro kino, vydělávalo se hodně peněz, takže musel požadovat velkou odměnu atd. Beduín, pro něhož už bylo městské prostředí cizí a matoucí, nevěděl, co má dělat. V jeho tváři se objevila stejná nervozita jako na obrázku mladé dívky naproti (obr. 48). Ještě chvíli se zdržel, ale nedokázal znovu nalézt jistý postoj z prvního obrázku, vyhrkl prokletí, zaťal pěsti proti té hromadě a opakoval jen jedno slovo: kalb! kalb! (tj. psi! psi!). Odešel a autor šel ještě kousek vedle něj a snažil se ho uklidnit. Ten však viditelně bojoval se slzami hanby a zmizel. Skořápka byla prolomena, jakýkoli citový odpor byl pro něj marný. Vždyť jen skořápka je tvrdá, pod ní zůstává ta měkkost, kterou tvář mladíka (obrázky 42-44) a mladé dívky stále ukazuje nezakrytou. Věcná tvrdost nordického člověka výkonu je těmto lidem cizí. Nordický člověk čelí svému okolí a posuzuje ho: tím, že ho objektivizuje, se neměnně prosazuje jako on sám. Tito lidé však žijí v proměnlivém popudu, který vyvěrá z jejich nitra a neupevňuje se a neprosazuje v trvalém

soudu. Jsou to děti okamžiku, který je přemáhá velkými i malými věcmi.

Váhali jsme nazvat mladého Araba na obrázcích 42–44 rolníkem, i když jeho činnost odpovídá činnosti rolníka. Ale toto slovo „rolník" pro nás nese význam, který zahrnuje tvrdost, význam, který tedy odporuje tomu, čím člověk tohoto typu může být a čím chce být. Pohled do tváře našeho mladého Araba ukazuje, že bychom ho nemohli postavit na místo například fríského rolníka, jak ho ukazuje obrázek 1/2.

Obr. 49 – 50. Beduín orientální rasy. Na obrázku č. 50 - Okamžik, který byl člověku přihrán, je zachycen, člověk se odevzdává tomu, co přináší.

Obr. 51 – 52. Naslouchání je základním postojem pouštního člověka zjevení.

Výkonná práce, která si rozděluje dny a hodiny a sahá dopředu do budoucnosti, není jeho záležitostí: nežije ve dnech, hodinách a letech, ale v okamžiku. Mezi mladým „rolníkem“ na obrázcích 42–44 a mladým beduínem na obrázcích 51/52 je rozdíl v činnosti, ne však ve stylu. Nomádský způsob života, který se neváže k žádné půdě, k žádnému trvalému sídlu, nýbrž zůstává proměnlivý a prchavý, odpovídá prchavému stylu těchto postav. I „rolníci“ tohoto typu zůstávají vnitřně v podstatě nomády, a tím se vysvětluje povaha jejich podivně nestálého a nepevného hospodaření.[9] Proto jsem je zde nazval

[9] Nemluvíme zde o Arabech, ale o lidech toho rasového typu, který bychom v této části rádi popsali. Zdaleka ne všichni rolníci v arabskojazyčných zemích náleží tomuto typu. Tamní rolníci jsou často podstatně bližší tomu, co my — v nordickém smyslu — nazýváme rolníkem. — Arabské slovo fellah bylo moderním západním pojetím „felláhství“ významově zkresleno a stalo se tak vědecky nepoužitelným.

„polorolníky“. Pokud lze ještě vystopovat jejich nomádský původ, mohli bychom je nazvat i „polobeduíny“. Původ právě tohoto mladého muže a jeho kmene jsem zkoumal v pozdějších letech: patří ke kmeni bývalých nomádů, kteří se usadili a začali obdělávat půdu.

Mladý beduín na obrázcích 49–52 není z hlediska své individuality nijak nadřazen mladému polorolníkovi na obrázcích 42–44, zejména ne, co se týče nadání, obzvláště rozumového nadání. Autor sice schopnosti obou mužů neměřil (statistici zabývající se nadáním by možná řekli: „Školní vysvědčení bohužel nejsou k dispozici“), přesto máme za možné, že by náš beduín v americkém testu inteligence dopadl ještě hůře než syn onoho polorolníka. A přece je v beduínově tváři něco, co nás vede k tomu, abychom mu lidsky přisoudili přednost před mladým rolníkem — totiž to, že se v jeho výrazu rasový typ projevuje svobodněji a čistěji. To může mít svůj důvod v duševním vývoji obou mužů: jeden žije život, který odpovídá duševnímu stylu jeho rasového typu — beduínský život —, zatímco druhý se musí ve svém nitru prosazovat proti své zemědělské činnosti, která v podstatě odporuje jeho rasovému obrazu. Beduín byl svým beduínským životem stylisticky věrně vychován ve smyslu své rasy, zatímco onen rolník se právě skrze svůj rolnický život neustále vzdaluje stylu své přirozenosti. A tak lze v tváři onoho syna polorolníka nalézt cosi zadrženého, cosi, co se neodvažuje svobodně projevit, zatímco mladý beduín je bez zábran sám sebou: žije styl, který je mu rasově předurčen.

Věděl, že je fotografován, ale nebylo těžké ho rozptýlit. Na obrázcích 49 a 50 ho kamera zachytila při jízdě na koni. Kolem něj se tlačil dav a mluvil na něj, což ho pobavilo a trochu znejistilo, ale jeho vyrovnanost tím nebyla narušena. Před pořízením snímků 51 a 52 sesedl z koně a opíral se o zvíře, zatímco jsem s ním mluvil. Před záběrem 51 na něj někdo seshora něco zavolal, a on se tím směrem zaposlouchal. Tento okamžik zachycuje snímek. Zachycuje výraz, v němž se styl tohoto typu může nejvýznamněji rozvinout — výraz, který možná tvoří více či méně základ všeho dalšího výrazu, jakého je člověk tohoto druhu ještě schopen. Pokud to tak je, pak tento snímek představuje nejdůležitější výrazovou možnost zkoumaného typu — výrazovou možnost, v níž nejjasněji vystupuje podstata tohoto stylistického typu. Je to nejvíce vypovídající obraz celé této mimické série, z nějž lze pochopit i všechny ostatní snímky řady. Toto „naslouchání“ má na daném obrázku — navenek — náhodnou příčinu. Ale klidné, či také vzrušené naslouchání se zdá být základním průvodcem všech prožitků těchto lidí. Najdeme je i na ostatních snímcích tohoto beduína — velmi zřetelně na obrázku 50, a také na většině dalších obrazů z naší série: na obrázcích 42–46 a na snímcích 47/48 (kde dochází ke zmatku); méně výrazně v ženské tváři na obrázcích 56–61, zato velmi jasně u obou hlav na snímcích 54 a 55: právě ten zvláštní postoj s pootevřenými ústy, kdy se horní ret na jedné straně více zvedá, je typický pro lidi tohoto druhu — je to dětský výraz onoho naslouchání, jejich duševního základního postoje, zde smíšený s náladovou obranou.

V tomto duševním naslouchání jsou obsaženy dvě věci. Je to, jak jsme řekli, základní postoj tohoto typu – tedy to, co zůstává stejné veškerému jeho prožívání. Ale zároveň je to naslouchání přicházejícímu okamžiku, který přichází shůry, a tomu, co s sebou přináší – tedy tomu proměnlivému v prožívání, co se nikdy neopakuje. A právě v tomto naslouchání spočívá, že duše se odevzdává svým proměnlivým okamžikům v důvěřivé vyrovnanosti, poddává se jejich hře jako zázraku, jenž přichází z ruky vyšší moci. V tom spočívá nebezpečí – chceme-li, „slabost“ – tohoto duševního typu, ale zároveň i jeho velikost, zdroj jeho zvláštní tvůrčí síly. Neboť žije-li v duši tohoto stylu jiskra tvořivosti, pak se její naslouchání stane nasloucháním hlasu jejího Boha. Všechno vědění o božských věcech k ní přichází skrze zjevení.

Obr. 53. Beduín z východního břehu Jordánu v ostré hádce.

Slovo zjevení označuje tento typ v jeho nejvyšším naplnění — ovšem pouze v tomto. Ne každé naslouchání je naslouchaním hlasu boha a jen nejvyšší okamžik může přinést skutečné zjevení. Beduín na obrázku 53 je prostoupen okamžikem nižšího původu. Bylo to na trhu s dobytkem u Birket es-Sultán a jeden jeho společník mu vyčetl, že ho ošidil o dvě egyptské libry. Tu zachvátil beduína takový hněv, že už nevnímal nic z toho, co se kolem něj dělo (ani autora, který ho obcházel s kamerou). Přesto bylo patrné, že jeho protivník měl pravdu.

Z pohledu nordického stylistického zákona se musí takoví lidé jevit jako nezvladatelní. Nordický člověk se „ovládá“, to znamená, že se staví sám sobě jako objekt a podřizuje se vlastnímu úsudku. Vykonává na sobě určité dílo. Také člověk mediterránní ovládá sám sebe — jako dirigent, který nechává své vnitřní síly předvádět hru. Obojí chování je člověku tohoto zde představeného typu zcela cizí a nepochopitelné: zasahovat do vnitřní hry okamžiků by mu připadalo jako nezdar a rouhání. A zatímco ryzí nordický člověk je předvídatelný — a stejně tak ryzí mediterránní člověk — je tento člověk ze své podstaty nepředvídatelný: okamžiky přicházejí a odcházejí jako vítr, nikdo neví odkud a kam. Nejmenší tušení o tom má on sám. Může být teď hrajícím si dítětem, hned nato prorokem a vzápětí nebezpečnou šelmou.

Obr. 54 – 55. Obrázek 54 - Jemenská dívka (Židovka) v Jeruzalémě; Obrázek 55 - Žena arabského farmáře ze Silwanu u Jeruzaléma. Duševní naslouchání (viz obr. 51/52) a náladová obrana (viz obr. 59-61).

Obr. 56 – 58. Jemenská Židovka, manželka písaře Tóry. Orientální rasa.

Obr. 59 – 61. Totéž, nálada jako prostředek obrany a svádění krotkých pouštních žen.

Všechny vlastnosti, které může jednotlivý člověk tohoto typu mít, jsou prostoupeny zde popsanými stylistickými rysy. Je-li například odvážný, pak jeho odvaha vychází z okamžiku – vede k rychlému, smělému činu a může v příštím okamžiku opět zmizet. Když okamžik zazáří, odvaha je přítomna; když zhasne, odvaha zmizí, jako by nikdy neexistovala.

Nutně takoví lidé tíhnou k náladovosti. Slovo „náladový“ neoznačuje nic stylistického, ale vlastnost jednotlivce; nicméně tato vlastnost je daným popsaným stylem pomíjivosti podporována: tento styl se snadno projevuje jako náladovost.[10] To platí zvlášť pro ženu tohoto typu a je to dostatečně zřetelné z tváře na obrázcích 56–61. Žena tohoto druhu chce být náladová, protože cítí, že právě v náladovosti se její styl svobodně a opravdově rozvíjí. Vidí hodnotu v neustále se měnící náladě, neboť z ní pramení přitažlivost, která přitahuje muže stejného typu, přitažlivost, která jí dává vládu v stylistickém věrném milostném hraní: skrze kouzlo nálady se každá stává malou královnou. A muž chce náladovost ženy: jen tak ho může poutat okamžik za okamžikem. Může si užívat třpytivé hry jejích nálad jako perlového náhrdelníku zjevení – pokud je tomu nakloněn – nebo ji může krotit jako šelmu: se stejným zaujetím a potěšením. Je nepředvídatelná stejně jako on – a má taková být: v tom spočívá její stylistická hodnota.

Obrázky 56–61 ukazují výřezy z mimické série, která je zcela ovládána skákavým střídáním nálad. Zobrazená žena je

[10] O vztahu mezi stylistickým zákonem a podporovanými vlastnostmi viz kapitola 12.

jihoarabská (jemenská) Židovka ze starého rodu. Obrázek 60 ukazuje ten typický postoj úst, při němž je jedna strana horního rtu lehce vytažena výše (srov. výše s obrázky 54 a 55), zde při zavřených ústech. Naslouchání je zde téměř úplně překryto náladovou obrannou reakcí.

Tato studie byla napsána po něco málo víc než ročním pobytu v arabském Orientu. Následovaly pak tři další roky sžívání se a spoluprožívání s arabskými lidmi, především s polobeduíny z Jordánského údolí a s pravými beduíny ze severoarabských stepí a pouští. Poznatky, které jsem během této doby získal, plně potvrdily výše popsané; jen jsem směl věci vidět stále plněji, živěji a snad i hlouběji. Část z těchto prožitků obsahuje moje kniha „Als Beduine unter Beduinen" (Freiburg i. Br. 1934). Čím hlouběji jsem pronikal do arabského života, jenž je určován stylem tohoto lidského typu, a čím více jsem se učil hrát jeho rozličné role, tím jasněji se ukazovalo, že i tento životní styl je ovládán pevnými pravidly. I tato pravidla je třeba chápat jako pravidla hry; avšak hra, kterou regulují, je přece jen něčím víc než pouhou hrou a má jiný smysl než hra člověka exhibice. Tento hraje před diváckou společností, která se zároveň stává partnerem jeho hry. Kdo by se v mediteránním světě pokusil projevit osobní zvláštnost odporující pravidlům, stal by se směšným, neboť zvláštnost je tam považována za nevychovanost. Zde však, ve světě člověka, jehož prožívání vrcholí v „zjevení“, je i samotné pravidlo hry považováno za něco zjeveného, a jeho porušení u svědků vyvolá zaklínací

formuli.[11] Smysl pravidel zde tedy odkazuje k božskému: mají život vést tak, aby se líbil Bohu. Porušení pravidla hry zde není jen nevychovanost, ale rouhání.

„Tento soubor pravidel formuje vnější podobu beduínského života. Společenství, i to nejprimitivnější, mezi beduíny a dokonce i mezi cizincem a beduíny, by bez těchto pravidel nebylo možné. Z nich se — z vnějšku — buduje beduínský „charakter“. Bez nich by ztratil jakoukoli oporu. Z vnitřní perspektivy je totiž pravý beduín člověk „náhody“. Způsob, jakým prožívá svůj svět a jak se k němu vztahuje, bychom mohli nazvat stylem náhody. Jeho život mu padá z okamžiku na okamžik a často to vypadá, jako by jeho okamžiky mezi sebou neměly žádné spojení. Okamžik mu je jakoby vržen z rukou jeho Boha, a úkolem věřícího je tento vržený okamžik pokorně uchopit — stejně jako žebrák chytí haléř z ruky dárce. Všechno, co člověku padne do cesty, přichází od Boha, a není věcí člověka toto „přišlo“ zkoumat. Zisk se nedosahuje cílevědomým úsilím (to by byl nordický styl zisku), ale správným uchopením darované kořisti od Boha. Když vám do cesty vpadne bezbranný, pak vám ho Bůh sám hodil jako kořist, takže: přepadni ho až na košili, ne, až na kůži, a pak ho pusť! — Soucit? „Mohl by v poušti zmrznout bez oblečení, vody a zvířete!“ Soucit je u Boha! Míchat se do toho znamená vyvyšovat se. Neubližuj Bohu tím, že odmítneš kořist! Když chce

[11] Arüdu billäh (k doplnění: min eš-šajtán er-radžím! – Utíkám se k Bohu před prokletým Satanem!).

Bůh pomoci tomu, koho jsi okradl, hodí mu, co potřebuje: oblečení, vodu, velbloudy.“[12]

Ještě obtížnější než u dříve popsaných rasových typů je v tomto případě nalézt výstižné označení, které by podstatu tohoto typu dokázalo vyjádřit jediným slovem. Tento typ sám o sobě sice není nijak složitý či komplikovaný — je stejně jednoduchý jako dříve popsané typy — ale jeho obrys jakoby mizí a rozplývá se před zachycujícím pohledem ducha. Právě proto jsme jeho styl výše nazvali přechodně stylem prchavosti. Možná se však přiblížíme ještě více k jádru podstaty tohoto lidského druhu, budeme-li mluvit o stylu „zjevení“ a o člověku, který tento styl žije, říkat „člověk zjevení“. Samozřejmě přitom nesmí být slovo zjevení chápáno v libovolně širokém smyslu, nýbrž jen tak, jak z něj vyplynulo v našem předchozím výkladu. Vedle toho budeme používat označení „pouštní člověk“. Má naznačit, že za přirozené životní prostředí a stylisticky odpovídající pozadí této duševní povahy považujeme onu krajinu, která se rozkládá kolem pouští jako země kolem moří, a která se všude jakoby noří v poušť — totiž arabské stepi. Výraz „pouštní krajinný“ nemá znamenat, že tito lidé žijí v poušti, nýbrž kolem arabských pouští — podobně jako označení „mediteránní“ neznamená, že mediteránní člověk žije ve Středozemním moři. Poušť ve vlastním geografickém smyslu není přece krajinou, v níž by mohl člověk trvale žít. Souvislost mezi krajinou a způsobem prožívání pouštního člověka jsem

[12] L. F. Clauß, Als Beduine unter Beduinen, s. 103.

podrobně popsal ve své zmíněné knize, na kterou zde mohu jedině odkázat.

Pouštní člověk je ten, kdo vytvořil semitské jazyky — tato podivuhodně prchavá jazyková útvarová zjevení — jako výraz, který odpovídá jeho vlastnímu druhu. Dnešní nářečí severo- a středoarabských beduínských kmenů stále poskytují plně živý příklad tohoto jevu. Naproti tomu vývoj usedlých, zejména městských kultur a populací, které dnes označujeme podle jejich jazyků jako „semitské“, byl stále více spoluutvářen stylem jiné rasy. Tu se pokusíme pochopit v následující kapitole. Pokud však pojem „zjevení“ působí jako tvořivý podnět — zejména v náboženských dílech semitských národů —, smíme jej chápat jako výraz pouštní (orientální) rasy. Nezmatenému nordickému člověku výkonu je však takový výraz cizí. Goethe to říká ústy svého Parseeho: Každodenní věrné plnění těžkých povinností - pak už není zjevení třeba.

5. Člověk vykoupení – Blízkovýchodní (alarodská, armenoidní) rasa

Mimická řada obrazů 62–69 zachycuje kurdského Žida, který pracuje jako nosič nákladů v Jeruzalémě. Obraz 62 ukazuje boční obrys při minimálním výrazu obličeje. Při úvahách o podobě (tj. morfologické) stavby je třeba odmyslet si výrazně dozadu vyčnívající turban: ve skutečnosti stoupá obrys od tváře strmě vzhůru téměř bez jakéhokoli vyboulení v týlní oblasti a klenutí poté přechází ve strmou kupoli až k čelu. Obraz 63 nejzřetelněji ukazuje toto náhlé stoupání linie čela a linie týlu, které jsou spojeny kupolí lebeční klenby.

Dále je třeba při posuzování stavebního stylu odmyslet si vous, jakkoli může jinak zvýrazňovat určité stylistické rysy. Po těchto odpočtech se stává patrným obrys, jehož linie jako by směřovaly — lépe řečeno visely — k nosu. Nos působí spíše jako nedokonale vytvarovaná hmota než jako hotový tvar; zároveň je visící zátěží, která v sobě nese těžiště celého obličeje, přitahuje k sobě všechny jeho linie a jako by se chystala pohltit vše formované v této tváři. Od nosu pak obrys klesá dolů: brada postrádá jak hmotu, tak výrazný tvar, prakticky mizí v krku. Oči leží (na obraze 62) hluboko ve svých důlcích pod mnohonásobně zvrásněnými víčky, a když se víčka spustí a obočí zvedne (obraz 65), vykresluje se klenba očních důlků a víčka visí jako těžký závěs z klenby. V tomto postoji se nejzřetelněji projevuje stylistická jednota tvaru očí s nosem a celým obličejem: obraz 65 ukazuje uzavřenost výrazu, v níž se projevuje stylistická čistota této postavy.

Rty jsou zde zakryty vousem, pouze dolní ret vystupuje na některých obrazech výrazněji. Je to masitý ret, který — i při napjatém výrazu (obraz 66 a 68) — má sklon k visící poloze a právě z této polohy dodává každému výrazu, který se zde odehrává, jeho stylisticky charakteristickou podobu.

Obracíme se k obrazům 64–65 a 66–69, které zachycují průběh výrazu při dvou rozhovorech. Obrazu 64 předchází situace zachycená na obraze 63: vysoce vzdělaný pán v židovských záležitostech, který doprovázel autora, nabídl nosiči cigaretu a nejprve se ho ptal na odlehčenější věci – na to, jak se daří jeho rodině, jaká je situace kurdských Židů a podobně. Oslovený se nejprve soustředil: sklopil zrak k cigaretě, kterou držel v ruce, a s určitou rozpačitostí se připravoval pustit do nezvyklého rozhovoru se vzdělaným mužem. Shromažďoval své síly. Na obraze 64 se z přívětivosti dokonce pokouší částečně hrát roli světoznalce, ve které se však necítí ani jistě, ani dobře: neohrabanými prsty a málo formovanými výrazy obličeje se snaží působit elegantně. Ale elegance zjevně nemá s jeho povahou nic společného. Ne proto, že je nosič a nevzdělaný – jak elegantní dokáže být mediteránní nosič, jak samozřejmá je mu dokonale formovaná půvabnost, zcela bez ohledu na vzdělání. Skutečná elegance je možná jen jako „přirozená“ elegance – tedy musí být vrozená, nikoli předstíraná. Nesmí se zaměňovat se šlechetností: nedostatek elegance nevylučuje ušlechtilost. Ale elegance je možná pouze tam, kde existuje samozřejmé obrácení k vnějšímu světu. Lidé obrácení zády k pozemskému světu nemohou být přirozeně elegantní – nebo je jejich světskost jen póza. Mezi všemi

hlavami v této sérii (obraz 62–82) není žádná, která by svědčila o přirozené eleganci jako možné vlastnosti, snad s výjimkou ženské hlavy zobrazené na obrazech 72–75 – ale právě tato hlava je výrazně ovlivněna rysy pouštního stylu. Zdá se tedy, že typ, který z naší portrétní série začíná vystupovat, nemá svou podstatou s elegancí v jakékoli podobě nic společného.

Na obraze 63 je ještě patrná vstřícnost obdarovaného vůči dárci. Poté ale tato vstřícnost čím dál víc ustupuje zkoumavé nedůvěře, která se napůl stahuje zpět a napůl zarývá do svého protějšku (objektu) – do člověka, který je mu dosud cizí. Slovo „protějšek“ zde však znamená něco jiného než v oblasti člověka výkonu, a je proto vhodné se mu v tomto kontextu spíše vyhnout. Pohled na některých obrazech je sice jasně zaměřen na „něco“, ale ne způsobem „nordického“ pohledu, který si drží objekt proti sobě a tedy v odstupu. Právě to je obsaženo v běžném významu slova objekt (z latinského objectum), jež vzniklo v rámci zkušenosti „na výkon orientovaného“ člověka. Pohled na obraze 62 např. jako by se opatrně dotýkal neznámého ze všech stran a zkoumal jeho vztah k osobě — lépe řečeno k vnitřnímu vlastnictví — pozorujícího. Tento pohled nehovoří o nutnosti utvářet či ovládnout věc, ale spíše o touze vědět — takové, jaká se pěstovala, cvičila a často až křečovitě stupňovala v neklidném „učení“ starých židovských škol (ješiv).

Obr. 62. Židovský nosič nákladu z Kurdistánu. Člověk vykoupení, blízkovýchodní rasa. Nosič břemen.

Tento muž však žádnou ješivu nenavštěvoval, jeho znalostní vzdělání je — na přísně věřícího Žida — velmi malé, takže vlastně v židovském smyslu ani nemůže být považován za „dobrého Žida“. „Rozený Žid se přece musí ještě sám Židem stát“ (Wellhausen). Být „dobrým Židem“ znamená podstatně také toto: zvládnout a vstřebat obrovské množství nábožensky definovaného židovského vědění. Zdá se tedy, že se v židovstvu vědomě rozvinula a vyzdvihla určitá vlastnost, která však od počátku není výlučně židovská, ale je stylistickým rysem určitého lidského typu, jenž se vyskytuje jak uvnitř, tak vně židovstva. Tato vlastnost se dá nalézt i mimo židovství — všude tam, kde existují hlavy jako ta tohoto kurdského Žida, přesněji:

hlavy, které mají s ním společné to, co vnímáme jako stylisticky typické pro stavbu jeho lebky, nebo aspoň podstatnou část tohoto znaku.

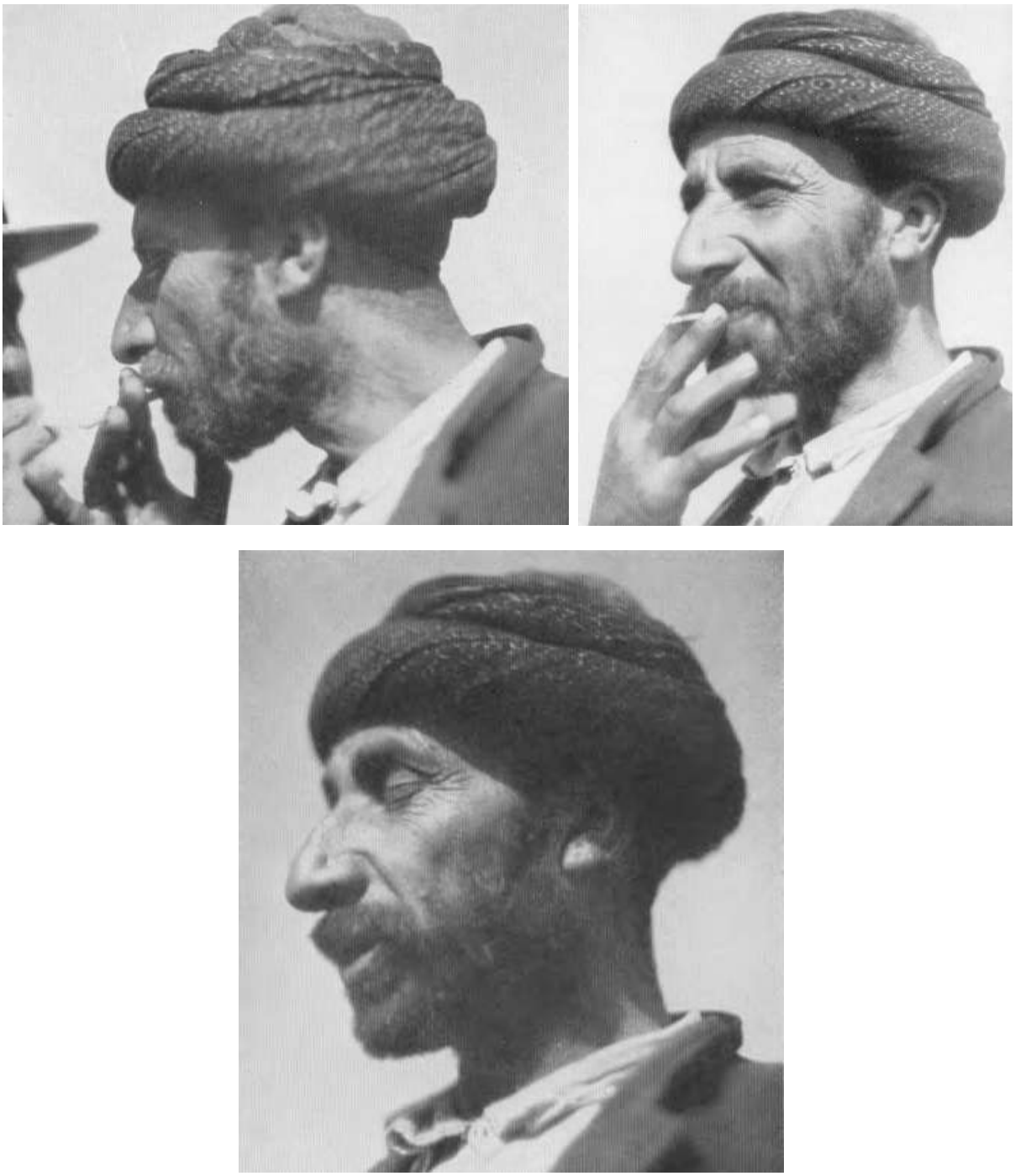

Obr. 63 – 64. Totéž. Obyčejná příležitost může náhle vyvolat projev zduchovnělé svatosti. Z toho vyplývá rozpor, který je pro tento typ člověka charakteristický, a to být současně zahleděn do materiálního.

Abychom plně porozuměli výrazu, který z této série obrazů promlouvá, je třeba vědět, že během záznamů se stále více hovořilo o věcech židovského vědění, přičemž nositel nákladu pociťoval svůj nedostatek znalostí jako provinění vůči židovství. Proto to vypjaté vyjadřování, proto ta nedůvěra, která pramení z dvojí nejistoty: neví, co po něm ten vzdělaný pán vlastně chce, ale také v něm obrana nemůže skutečně posílit, protože ten druhý je díky lepším znalostem „lepší Žid“ než on. Stále více však dává o sobě znát duchovním neklidem rozdmýchávaný pramínek agresivity, která se nakonec neskrývaně objevuje v obraze 69. Tato agresivita však není instinktivně jistá jako u dravce, ale v podstatě nejistá. Agresivita je vlastnost, nikoliv rys typický pro styl; nepatří k typu, ale k tomu či onomu jedinci. A zdá se, že není stylistickým typem, který promlouvá z našich současných obrazů, upřednostňována, ale spíše potlačována, a tím zbavována instinktivní jistoty. V tomto typu se projevuje tendence ke „zduchovnění“, která je nepřátelská vůči všemu instinktivně fyzickému a snaží se to odmítnout nebo nově interpretovat jako „duchovní“.

Obr. 66 – 69. Pokus o prosté pobavení (obrázek 66/67) selhává, proniká všudypřítomný odpor k prostému životu (obrázek 68/69). Vyplývá z dichotomie mezi „tělem“ a „duchem“, která je součástí podstaty člověka vykoupení.

Slovo „duch“ jsme zde uvedli v uvozovkách, abychom naznačili, že má být chápáno ve zcela zvláštním smyslu — totiž pouze ve smyslu této konkrétní lidské skupiny. Existuje samozřejmě i duch nordický, mediteránní či orientální; ale v „duševním hospodaření“ všech těchto typů lidí není dáno, že by duchovní hodnoty pohlcovaly všechny ostatní hodnoty. K úplnému nordickému člověku patří, že duše a tělo tvoří jednotu, která se svobodně a silně rozvíjí, neboť jen z plnokrevného života může vykvést zdravý nordický duch. Ale právě tato oblast hodnot — zdraví a svobodné radosti z těla — není typu člověka, který představuje naše nová série portrétů, dána jako samozřejmost. Pro něj je sporná a při vrcholném vyhrocení jeho stylistického typu se dokonce může přesunout na stranu záporných hodnot: tehdy totiž, když duše tohoto typu usiluje o to, proměnit se v „čistého ducha“. Duch pro něj není něčím, co volně proudí zevnitř a sahá ven, aby uchopilo svět, zápasilo s ním a formovalo jej podle vlastního zákona — to je nordický způsob duchovního tvoření. Pro tento typ člověka je duch něčím, co je mu vnuceno zvenčí jako pevně dané, předem stanovené nařízení: „Na počátku bylo slovo.“ Duch je slovo, slovo je písmeno a písmeno je něco strnulého, neměnného. Úkolem člověka je „pohltit“ knihu — tj. vtáhnout do sebe zákon obsažený v písmu natolik, aby všechno vnitřní, všechno živé bylo tímto zákonem prostoupeno — a nakonec jím zkamenělo. Jen duch má žít — tím, že pozře veškerý ostatní život. Zde se odehrává protimluv, který je pro nordického člověka sotva uchopitelný: za jediné, co má právo žít, je zde považováno to strnulé, co je nepřátelské vůči všemu, vůči tomu, co obvykle nazýváme životem. I každé „zjevení“ ve smyslu orientálního

člověka zjevení (tedy původního Semity) zkamení v zákon, jakmile se dostane do rukou tohoto typu člověka.

Dějiny národů, které jsou bytostně určeny krví a duchem tohoto druhu, přinesly řadu typických postav, které - i když se vydaly velmi odlišnými cestami - všechny usilují o dosažení cíle takového „zduchovnění“. Asketik, který v pestré hojnosti života vidí jen pokušení k odpadlictví a v tělesných mukách nachází prostředek k umrtvení těla, vede dokonalý, posvěcený život ve stylu tohoto druhu. Po něm následuje (na tomto žebříčku směrem dolů) vykladač zákona. Objevuje se v mnoha podobách, až dolů k malému žáčkovi chederu, který se od svých čtyř let učí zpaměti a kvůli samým písmenům sotva ještě vídá slunce. Moderní život však vyvinul nespočet náhradních forem „zduchovnění“, zejména u Židů žijících v Evropě. Jednou z nich je „čistá“ intelektualita, která je odcizená přírodě, jinou je neklidné sebevyjádření podle návodů populárních freudovských psychoanalytických brožur - náhradní cesta pro bezduché, která slibuje vykoupení bez obětování těla.

Předběhli jsme však události a nyní se vracíme zpět k našim obrazům. U našeho nosiče, jehož vnější život se vyčerpává v drsné, tupé tělesné práci, lze tento sklon k „zduchovnění“ pociťovat jen velmi málo. Povrchnímu pohledu téměř uniká. Ale je přítomen. Některé linie výrazu v této tváři jasně vypovídají o určitém vnitřním úsilí duše pracovat sama na sobě — ovšem o práci s malým úspěchem, protože se v našem konkrétním případě jedná o duši těžkopádnou a málo nadanou pro ono zduchovnění, které si její typ žádá — a snad i proto, že nikdo není nablízku, kdo by jí pomohl. Tento sklon ke

zduchovnění je tentýž, z něhož vyvěrá i ona neklidná touha vědět, ono neustálé nutkání učit se. Pro lidi tohoto druhu není nic jednoduché, nic není z první ruky, nic není samozřejmé z pudu — a právě proto jen těžko dokážou důvěřovat „z první ruky“. Skutečně důvěřují teprve tehdy, když vědí, že druhý člověk je s nimi spojen v nějakém společenství — že se podřizuje stejnému řádu, stejnému vyznání jako oni. Vybudovat důvěru k lidem z jim cizího světa je téměř nemožné.

Veškerý výraz, který se na této tváři objevuje — dokonce i na obrazech 66 a 67, kde nedůvěra ustupuje nejvíce — nese v sobě podstatný vnitřní rozpor. Tento rozpor má nejprve individuální původ. Pochází z nesouladu, který v této konkrétní duši — jež nám zde slouží jako příklad — panuje mezi typickým sklonem ke zduchovnění a malou duchovní silou, která je tomuto muži k dispozici: není schopen naplnit stylistický zákon své rasy, protože mu chybí k tomu potřebné prostředky. Být plnohodnotným člověkem ve smyslu tohoto rasového typu tedy předpokládá určitou míru individuální duchovní nadanosti. Zde leží pro tento typ člověka charakteristický vztah mezi stylistickým zákonem a vlastností — přesněji řečeno: mezi stylistickým zákonem a individuálním nadáním.[13] Nejhlubší původ rozporu v tváři tohoto muže však zřejmě spočívá v samotném jeho typu. Neboť žádná, sebevětší duchovní síla jednotlivce by nebyla schopna provést zcela „čisté“ zduchovnění života. Dokud totiž ještě jde o život, zůstává vždy zbytek, který nutně musí být neduchovní: „tělo“. Rozpor mezi „duchem“ a „tělem“ je základem veškerého

[13] Srov. kapitolu 12.

prožívání tohoto lidského typu — a to tím víc, čím silněji a čistěji je prožívání jednotlivce ovládáno stylistickým zákonem. Tento vnitřní zápas se tam, kde v individuální duši tohoto typu žije tvůrčí jiskra, může stát podnětem k tvůrčímu neklidu, hybnou silou tvořivé energie. — Ale tím se již vzdalujeme tomu, co ukazují předložené obrazy.

Výraz na obraze 66, a ještě více na obraze 67, ukazuje na možnost představit si tohoto muže v okruhu, který je mu důvěrně znám — v prostředí, kde bez zábran důvěřuje a oddává se spokojeně požitku ze života dne: v rodině. Zde se nachází oblast prožívání, kde onen vnitřní rozpor ztrácí svou moc. Zde existují věci, které nejsou zcela zbaveny své jednoduché, „prvotní“ existence: „dovolené“ věci. Také smyslová slast, slast „těla“, je zde dovolena — ovšem ne sama o sobě a ne pro sebe samu. Je podřízena určitému účelu, který ji posvěcuje. Požívání vína slouží povznesení duchovní síly, aby se o to silněji mohla vymanit z tělesného. (Totéž platí i v duchovní rodině: v náboženské obci.) Požitek z pohlavnosti slouží plození potomstva, které je chápáno jako náboženské — a to zde znamená: nejvyšší duchovno — dobro. Tělo, podřízené duchovnímu účelu, je posvěceno.[14]

[14] Naše výpověď v posledních větách vychází z židovství, protože náš současný příklad je Žid. Předmětem našeho zkoumání však není židovství jako takové, nýbrž stylistický typ, který se rozvíjí z naší obrazové řady. Židovská podstata je již odedávna silně formována tímto typem a v jeho stylu se dále rozvíjela; v tomto smyslu tedy mluvíme zároveň o židovském. Ale židovská podstata je formována i jinými prvky, a naopak: výskyt námi popsaného typu není zdaleka omezen jen

Mimo tuto oblast je „tělo“ absolutně nečisté, protikladem „ducha“, nepřítelem všech hodnot, které odpovídají zákonům tohoto typu duše. Tělo musí být překonáno, to je zde začátek a konec celého životního díla. Ale tělo je přítomno a zachovává si svou hrozivou moc, může být tím více vzpurné, čím více je duchovně potíráno. Ano, existují jednotlivci tohoto typu, kteří jsou málo „tělesní“; těm se může dílo sebe-zduchovnění, osvobození od těla, téměř dokonale a bez námahy podařit. Obraz 82 vypráví o této možnosti. Ale jsou i jednotlivci tohoto typu, kteří jsou bohatě a dokonce štědře obdařeni „tělem“: u těchto lidí se duchovní boj proti tělu stane nekonečným zápasem, a bude záviset na síle a vážnosti duchovní vůle v jednotlivé duši, zda si podmaní tělo, nebo jemu podlehne.

Mezi štěstím smyslů a klidem mysli má člověk jen úzkostlivou volbu; na čele vysokého uranidu září jejich manželský paprsek.

První dva řádky jsou prožívány křesťansky, a to znamená zde: ve smyslu člověka rozpolceného (nazvěme ho nyní člověkem vykoupení), podle jehož stylistického zákona bylo vytvořeno křesťanství, alespoň v jeho paulínských rysech. Smyslové štěstí je označeno za hřích, který narušuje duševní klid; tělo se stává „hříšným“, když ztrácí svou zvířecí nevinnost pod rukama ducha. Ale poslední dva řádky jsou prožívány helénsky, a to znamená zde: ve smyslu jiné lidské podstaty, která nic neví o tomto vnitřním rozporu, totiž nordického

na židovství. Lidé tohoto typu se vyskytují po celém Orientu, v jihovýchodní Evropě až do střední Evropy.

člověka výkonu, podle jehož stylistického zákona vzniklo rané apollónské helénství. Zde není „tělo“ ani „duch“, jsou jedno, a jejich jednota je ve stavu nevinnosti. Tuto jednotu však Schiller, ve své křesťanské výchově, kde něco z „ducha“ člověka vykoupení zaznívá, považuje za neskutečnou, člověku odepřenou: jako „ideál“.

Vracíme se k našim obrazům 66–69. Jsou pořízeny ze závěru rozhovoru, po němž se autor dlouho marně snažil přivést tvář modelu do co nejlepšího světla a zároveň do požadovaného výrazu, aniž by si toho model byl vědom. Muž začal být netrpělivý, protože nechápal, proč by měl fotografický snímek trvat tak dlouho: fotografové na ulici to přece dělali mnohem rychleji a navíc si člověk mohl snímek ihned odnést. Ale právě ta netrpělivost přivedla muže do výhodné pozice vůči světlu, které se dosud tvrdohlavě vyhýbal. A znovu se podařilo zachytit jeho rozveselení, jak je zobrazeno na obrazech 66 a 67, přičemž obraz 67 dokonce ukazuje náznak příjemného uvolnění. Ale nedůvěra stále číhá v pozadí: na obrazu 68 se opět jasně objevuje. Začíná křečovité napětí a je patrné, že takový výraz je tomuto obličeji velmi známý. Za současným výrazem nelibosti z dlouhé doby fotografování se skrývá výraz nelibosti vůči životu vůbec, který se již jaksi vžil do těchto výrazových cest. Protože mimo posvátný zákaz, o němž jsme hovořili výše, je veškerá jednoduchá radost ze života označena za hřích a tímto způsobem vytlačena stylisticky-výchovným učením; ale utlačovaná přirozenost nezemřela, byla pouze zbavena svého hodnoty a pomstí se, když to jednou bude moci, na vládě ducha. Může to v jednotlivé duši vyvolat trvalou, skrytou beznaděj a

vřelou nenávist vůči všemu prostému a živému. Obraz 68 vypráví o této možnosti.

Po použití tohoto výrazu požádal autor svého spolupracovníka, aby muže podněcoval proti němu samotnému a proti fotografování, aby z jeho tváře dostal poslední záchvěv nevole. Spolupracovník řekl — s narážkou na autora: „Teď nás tento pán zdržuje už tak a tak dlouho, protože nic neumí — měl by se nejprve naučit fotografovat, než bude na lidech něco vylepšovat! Jestli teď okamžitě neskončí, tak ho zmlátíme.“ V tomto okamžiku byl pořízen snímek 69. Dosud těžce zadržovaná nelibost se doslova vrhá do výrazových drah, agresivní pudy se připravují k výbuchu. Vlastnost „agresivity", která zde v expresi vychází, nepatří — jak jsme už dříve viděli — k typu tohoto člověka: existují jednotlivci tohoto typu, u kterých není ani náznak agresivity a přesto jsou stejně typičtí; například lidé zobrazení na obrazech 70/71 a 82. Kde však u jednotlivce tohoto typu vlastnost „agresivity" vystupuje, je buď pečlivě skryta, nebo se obrací proti sobě a nutí duši k zvláštní formě asketismu: k sebepoškozování ve službách duchovního vzestupu. Tato vlastnost pochází z oblasti, kterou jsme nazvali „protiváha ducha“; proto musí být podrobená a zotročená duchem, nebo se — přetvořena — obrací v duchovno.

Porovnáme obraz 69 s obrazem 65. Možnost výrazu, jak se objevuje na obraze 69, je nyní, když máme přehled o mimických možnostech této tváře, již nalezena i na obraze 65, ale tam není realizována, není rozvinuta. Výraz na obraze 65 je vyvolán otázkou, která směřovala k rodině a tedy k posvátné sféře: projevuje se tak, že dotázaný skloní víčka a vyfoukne

kouř ze své cigarety. Tento pohyb zde vyvolává výraz „svatosti“, i když v hrubém materiálnu. Materiál je hrubý, to znamená: tento jednotlivý člověk není schopen dokončit výraz „svatosti“ v čistém zduchovnění. To je neúplnost tohoto jednotlivce: je neúplný ve smyslu typu, který představuje. A přesto je tento výraz „svatosti“ nejdůležitější mimickou možností i v jeho tváři: je to ta výrazová možnost, v níž podstata tohoto stylistického typu nejvýrazněji vystupuje. Obraz 65 je nejvíce výmluvný v této řadě, všechny ostatní obrazy z této řady jsou z něj pochopeny. Taková tvář je stvořena k tomu, aby tento výraz uskutečnila, co se jinak skrývá v možnostech výrazu, ustupuje za tento; jinak by se tvář znetvořila, posuzováno z hlediska stylistického zákona jejího typu, kde se prosadí agresivita, musí se objevit pouze jako agresivita „svatého“, nebo by porušovala hodnotový řád typu. Opravdu existují tváře tohoto stylu, z nichž je zřetelně čitelné, že jejich nositelé se neohlížejí na „tělo“, „svět“, nezohledňují ne-duchovní touhu po moci (například po penězích) a zcela se vzdali všeho duchovního. Ale takové chování se přesto odehrává v oblastech platnosti stylistického zákona, pouze s porušením zákona, prostřednictvím odpadnutí od zásadních hodnot typu: skrze krvavý pakt s ďáblem.[15] Síla stylistického zákona se pak projevuje jako tajemný trn ve svědomí.

Tvář židovského nosiče nákladu jsme postavili do popředí, protože tento muž je podle měřítek typu „prostým člověkem“: ztělesňuje typ na nízké (primitivní) úrovni, kde jsou typové

[15] Gotika a „faustovský" charakter mají rys člověka vykoupení, propletený se stylem nordického člověka výkonu.

možnosti ještě málo rozvinuté. Nabízí příklad, který v Německu nenajdeme, neboť Židé jsou zde „intelektualizováni“ nebo jinak vzdáleni primitivní úrovni typu, respektive odpadli od zákonitostí stylu - pokud jsou tímto stylistickým typem vůbec určováni. V „primitivní“ tváři tohoto nositele břemene však již nacházíme celou rozpolcenost, hojnost protichůdných možností tohoto typu, které však splývají ve stylistickou jednotu, a některé z nich zřetelněji než v jiných tvářích, které jsou oduševnělé s větším úspěchem.

Tvář, kterou vidíme na dalších obrázcích (70 a 71), svědčí o poněkud hlubším zduchovnění. Je na nich zobrazen Žid z Urmie (Ázerbájdžán). Žije jako podomní obchodník v Jeruzalémě, v židovské čtvrti Starého města mezi Aškenázi, a svůj oděv přizpůsobil jejich oděvu. Podíváme-li se na jeho obličej vedle předchozího, všimneme si štíhlého rysu, díky němuž je lehčí a tvarovanější než předchozí; základní rysy stavebního stylu jsou však stejné, ale celkový účinek je mírně pozměněn prolínající se štíhlostí. Převislá tíha nosu byla odlehčena, čímž získala určitou křivku. Také ve tvářích se štíhlost snoubí s hmotností: u úst se stávají dlouhými a úzkými a směrem ke spánkům se rozšiřují (srov. obr. 71). Totéž platí pro oči. Tvar pravoúhlého trojúhelníku byl charakteristický pro umístění očí v předchozím obličeji: velmi ostrý úhel byl směrem ke spánku a pravý u základny u kořene nosu; srov. obr. 66-69, zejména obr. 66, kde tvar očního důlku vyniká zvláště zřetelně díky postoji a osvětlení. Na obr. 70 a 71 se objevují stejné tvary, ale jakoby oddělené. - To, co také odlišuje podoby obou mužů, spočívá ve vyjádření určitých charakteristik jejich

duší, tedy v jejich individuální lidské podstatě, nikoli ve stylistickém typu.

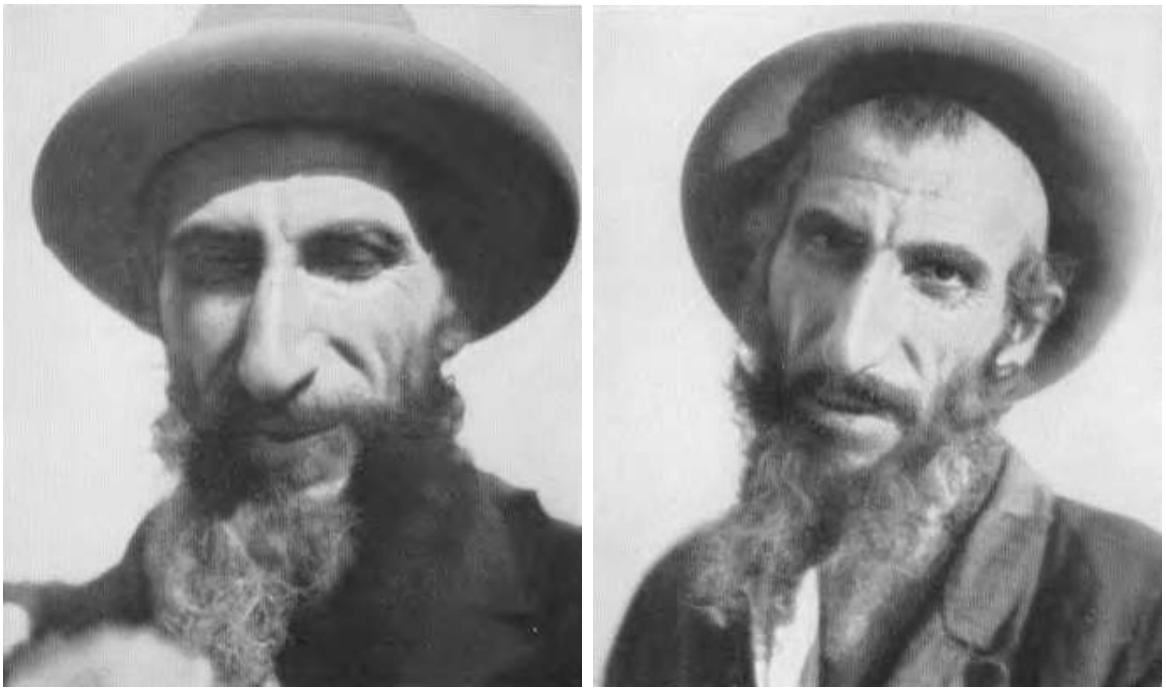

Obr. 70 – 71. Žid z Urmie, pronajímatel. Orientální vliv usnadňuje blízkovýchodnímu rysu ve snášení břemene.

Původ tohoto štíhlého rysu, který má na tváři urmijského Žida úlevný a rozjasňující účinek, můžeme vyčíst z toho, co nám ukázala setkání s tímto mužem. První fotografie (70) je pořízena ze skupiny svátečně naladěných lidí, kteří se shromáždili na náměstí nedaleko Jeruzaléma na Lag Baomer.[16] Zobrazený muž stál uprostřed Aškenázů a někteří z nich byli také vybráni. Přesto si náš muž okamžitě uvědomil, že jsem se na něj zaměřil, a zdálo se, že se s ním dějí dvě věci. Zjevně se ho dotkla skutečnost, že byl vybrán a zvýhodněn, a zdálo se, že se poddává nejasnému pocitu povolání. Zároveň se však styděl

[16] Židovský svátek.

za to, že je brán tak vážně - zvláště v tento slavnostní den - v očích jiných, kteří se zdáli být hodnější než on. Je si totiž vědom toho, že je mezi svými lidmi méněcenný, protože jeho židovské znalosti jsou malé, a proto se na nabízenou židovskou cestu k oduševnění vydal jen náhodně a málo. Navenek se nevyhnul zobrazení právě proto, že se dokázal ponořit do davu. Rozpačitá plachost promlouvala z toho, jak sklopil oči, když jsem se na něj podíval. Snímek 70 zachycuje takový pohled. — Od té doby jsem tohoto Žida často potkával na ulici, většinou v arabských domech daleko za městem, kde kráčel tiše, přátelsky a trochu nakřivo s nákupním košíkem zavěšeným na krku, nikdy nebyl dotěrný a ukřičený, jak podomní obchodníci obvykle bývají, vždy s naslouchajícím očekáváním ve tváři a skromným úsměvem. Zdálo se, že se bojí světa a je mu v srdci cizí, a přesto ho před újmou chrání bystrost, která jasně mluví ze všech jeho obrázků.

Lstivost je vlastnost jednotlivce, nikoliv specifický rys stylu. V každé rase jsou lidé, kteří jsou nadaní lstivostí, stejně jako jsou v každé rase lidé, kteří lstivostí nadaní nejsou. Co se však obvykle liší, jsou způsoby, jakými různé typy lidí lstivost používají. Tento člověk zde používá svou lstivost k tomu, aby se skrytě chránil před nebezpečím své nesvobody, a to tím spíše, že se většinou pohybuje mezi Araby. Jeho lstivost mu však nepomáhá víc než to. Světská stránka jeho existence je pro něj stránkou nedůležitou - zcela ve stylu člověka vykoupení: stačí se udržovat do té míry, aby člověk zůstal schopen „oduševnění“. Je třeba přiznat, že náš člověk se k tomu sám příliš nehodí, i když vůbec není duchovně „netalentovaný“:

brání mu v tom jeho lidská prostota. Chybí mu osten těla, který žene ducha do konfliktu. Proto se tento muž spokojí s tím, že je nižší vůči těm vyšším, tj. vůči zástupcům ducha v židovském smyslu.

Záznam č. 71 pochází z rozhovoru mezi tímto podomním obchodníkem a stejným vzdělaným Židem, který usměrňoval i výraz na předchozích snímcích. Podomní obchodník nás míjel na ulici se svým vozítkem a my jsme na něj zavolali. Okamžitě pojal podezření, že jde o něco zvláštního, a chtěl se nám vyhnout, pravděpodobně proto, že pro něj volání, které mu bylo adresováno, něco znamenalo. Vyděsilo ho to. Rozhovor se pak stočil na novoaramejský dialekt, kterým se v jeho vlasti stále mluví. Podnapilý mluvčí pokračoval v rozhovoru v tomto jazyce a zahnal tak rozpaky osoby, s níž hovořil, zvýšeným pocitem údivu. Dal se k dispozici, protože se už nechtěl vyhýbat hovoru, ale nechtěl z toho mít žádnou výhodu.

To, co bylo představeno, stačí k rozpoznání stylisticky typických rysů charakteru tohoto muže. Základní linií je linie člověka vykoupení (s vnitřním modelem světce, srov. pohled na obraz 71), ale jeho celkový obraz zřetelně spoluurčuje orientální prostota a přelétavost a naslouchání povolání: blížícímu se okamžiku, z něhož září zjevení - to vše jsou rysy, které nedovolují, aby se dichotomie člověka vykoupení prosadila. Štíhlý rys ve stavbě jeho fyzického vzhledu a ve výrazu je nyní pochopitelný: pramení z vlivu orientální příměsi. Tím byl objasněn zásadní typový rozdíl mezi touto a předchozí tváří.

Hlava ženy na obrazech 72-75 je rovněž silně ovlivněna orientálními liniemi; v jejích očích je cosi z nádhery zjevení, ale jsou jakoby zahaleny těžkými víčky vykupitele. Z této tváře promlouvá cosi ze zkušenosti „velkého světa“, ale veškerá taková zkušenost zde zůstává bez rozkvětu: je porušena zákonem stylu vykoupení.

Obr. 72 – 75. Židovka sefardsko-aškenázského původu.

To, co nás vedlo k tomu, abychom v této sérii obrazů, která má představovat čistý stylistický typ, ukázali takto stylisticky smíšenou tvář, je rys stylisticky vykoupené lidské ušlechtilosti,

který jsme nikdy v žádné tváři nenašli tak zřetelně jako v této. Napůl zavřené oči prozrazují potřebu vědět vše o vnitřní situaci druhého člověka, na kterého se dívají. Tato touha se však nevynořuje volně, je zahalená. Tato potřeba vědět o druhém člověku je u neušlechtilých jedinců tohoto typu snadno patrná jako netaktní vlezlost - pro nordickou citlivost -, která na své oběti hledí z nezakrytých, podivně číhajících očí; a očima i slovy se ptají na věci, na které se například lidé nordického stylu nemají sklon ptát. Je-li člověk vykoupení ušlechtilý, nezeptá se ani na to, i když je otázka připravena; jeho ušlechtilost spočívá v sebeovládání a sebepřekonávání, v tom, že nikdy nespočívá v práci na sobě samém. V tom spočívá hluboký rozdíl například od nordické ušlechtilosti: nordický člověk výkonu má odstup uvnitř i vně, nezná svůdnost nutnosti poznávat a přibližovat se, a proto je, pokud není jeho zákon stylu zmatený, v tomto bodě ušlechtilý na první pohled. Být nenáročný - ve smyslu, který je zde zmíněn - pro něj znamená popírat zákony stylu. Člověk vykoupení však není ušlechtilý: může se jím stát pouze tak, že z ohleduplnosti a sebeúcty skrývá svou potřebu poznání. - Ale dívat se na věci tímto způsobem možná znamená dívat se na ně očima nordického zákona stylu.

Život pod vlivem kouzla „světa“, v němž působí ušlechtilost, snadno vede k odříkání se sebe sama, zejména u vnitřně kultivovaných lidí vykoupení, které pramení z úcty k sobě samému: ti tolik trpí konfliktem mezi potřebou vědět a hledat a potřebou neptat se, že každý nový člověk, který vstoupí do sféry jejich vlivu, by je mohl přivést k zoufalství už jen tím,

že existuje. Stávají se pak stále nejistějšími vnitřně i navenek, skrývají svou nejistotu a stávají se plachými a osamělými.

Obr. 76 – 77. Sefardský Žid v Soluni, obchodník. Mediteránní vliv a výchova k exhibici zkreslují hodnoty správného typu člověka vykoupení.

S menší rafinovaností má život obrácený ke „světu“, který ve smyslu člověka vykoupení musí být nakonec životem v rozporu se stylem, zcela jiný vliv na duši jedince. Obrázek 76-78 ukazuje tvář sefardského Žida, který žije ve „světě“, v podstatě mediterránním světě. Je to obchodník, portugalský poddaný, a žije v Soluni. Je silně tělesně obdařen a nebyl probuzen ke zduchovnění řádnou výchovou: židovství hraje v jeho životě pouze vnější roli. Lidská dichotomie vykoupení, která je v jeho duši také možností, se nestává skutečností: není prožívána. Mediterránní, tj. styl člověka exhibice, však na něj

nepůsobí jen jako model zvenčí, zřetelné stopy mediteránní příměsi jsou i v jeho dispozicích; a protože mediteránnímu stylu exhibice přeje model člověka exhibice, který v jeho společnosti převládá, získal v něm větší moc, než je v jeho dispozicích zamýšleno. Mediteránní lehkost mu samozřejmě není dána přímo, nemá ji, ale předvádí ji. Zde narážíme na zvláštní chování, které je v souladu s typickými možnostmi stylu: mediterán v něm mu umožňuje alespoň hrát medireránní rys, který nemá: obraz 78.

Obr. 78. Totéž, předstírající kavalír.

Mediteránní vliv, tedy styl člověka exhibice, je možná tím, co nejjistěji působící proti stylu vykoupení v duši – více než vliv nordického výkonnostního stylu, který je sice stylu vykoupení neméně cizí, avšak ve směsi může stejně tak způsobit přehánění či zkreslení určitých rysů člověka

vykoupení jako jejich oslabení. Rozhodující roli pro rozvinutí typických stylistických možností však hraje výchova (v nejširším slova smyslu): tento Sefard by se například, postaven pod vzor člověka vykoupení, mohl stát něčím jiným, než čím nyní je. Stojí-li nyní před námi jako domnělý kavalír, stal by se v opačném případě hráčem na svatost, domnělým svatým, jakým je řecký mnich, kterého ukazují následující tři obrázky. Obrázek 79 svědčí o zdařilém pokusu spojit svatost ve smyslu člověka vykoupení s líbivou krásou mediteránního stylu: svatost je předváděna. Během fotografování, které probíhalo brzy ráno na věži jednoho kyperského kláštera, si mnich znovu a znovu pravou rukou pročesával vousy (obrázek 80), které mu najednou připadaly příliš neupravené. Tato lehká obava však zanikla v uspokojení, že má tribunu pro svou předstíranou svatost. K podstatě svatosti ve stylu člověka vykoupení patří odvrácení se od „světa“; zde je však převrácena ve svatost pro svět – nebo lépe řečeno: před světem.

Obr. 79 – 81. Řecký mnich. Styl vykoupení je v exhibici ovlivněn mediteránním vlivem. Předstírající světec.

Člověk vykoupení jako člověk světa - toto rozdělení rolí znamená převrácení přirozenosti a skrývá v sobě nebezpečí, které obrazy našeho řeckého mnicha nenaznačují. K probuzení tohoto nebezpečí nejsou nutné ani cizí vlivy - například mediteránní nebo nordické -: i u rasově čistého člověka vykoupení může dojít k převrácení jeho druhově správného hodnotového systému, které vede takříkajíc k úplné tělesnosti duše. Vznikají tak lidé, v nichž se prosazuje bezohledná chamtivost po hmotě a materiální moci: tím bezohlednější a bezcitnější právě proto, že musí po zbytek života překřikovat hlas svého vykupitelského svědomí. Sami vědí, že jsou služebníky těla, a proto chtějí kolem sebe vidět jen služebníky. Nejsou schopni osvojit si svět z první ruky a prostě v něm a s ním bez otázek žít, proto vymýšlejí abstraktní systémy, aby uchopili materiální hodnoty tohoto světa (např. v peněžním hospodářství); a takové intelektuální úspěchy jim slouží jako náhrada za zduchovnění stylu, od něhož se vzdalují. Ze skrytého zoufalství jsou zcela bezohlední, a proto často bezmezně úspěšní. Vládnou z nenávisti a svůj život proměňují v jedinou pomstu všemu, co je prostě živé. Všechny hodnoty svého typu, od jehož zákona odpadli, mění v jejich pravý opak: místo posvěcení vytvářejí desakralizaci, místo překonání těla kult těla, místo zduchovnění zhmotnění. Takové duchovní degeneráty najdeme všude tam, kde lidé vykoupení podléhají rozkladu svého hodnotového vědomí pravého typu, na Západě nejčastěji mezi tam žijícími Židy.

Obr. 82. Marocký Žid v Jeruzalémě. Písař a mystik. Nordická příměs dodává „zduchovnění“ muže vykoupení nádech odstupu.

Nordický vliv může působit i jinak, a sice tak, že není upřednostňována světská stránka, ale způsob zduchovnění je protkán nordickým rysem; účinek stylistického vlivu závisí na tom, jaké vlastnosti jsou přítomny v individuální duši a jaké možnosti nabízí stylistickému zákonu.[17] Obrázek 82 ukazuje hlavu, která svědčí o tom, že duše vyjádřená v jejích rysech nebyla vystavena žádnému silnému světskému pokušení, takže „zduchovnění“ v lidském smyslu vykoupení se zde téměř zcela podařilo. Vliv nordického stylu jí propůjčuje odtažitost, linii nekonečna - srovnatelnou s tou, která prochází uměleckými díly

[17] Srov. 12. kapitola.

gotického středověku. Tento muž je mystik a vede mnišský život, ale ne jako křesťanský mnich: je to marocký Žid. Takoví Židé se vyskytují i na Západě, ale nikdo si jich nevšímá, protože jsou tiší.

Je obtížné být dokonalý - spíše: stát se dokonalým - podle zákona stylu člověka vykoupení, tím spíše, že cesta k dokonalosti, totiž k posvěcení jako nejvyššímu stupni stylistického zduchovnění, se otevírá pouze nositelům náboženského daru. Tam, kde tento chybí, musí jedinec hledat alternativní cestu zduchovnění, která nevede k posvěcení, ale k intelektualizaci: k cíli, který - posuzováno podle stylistického zákona typu - je cílem podřadné hodnoty. Pouze skutečně kněžský život může vést k naplnění nejvyšších spásných hodnot: kněz je postava, v níž se typ představuje nejčistěji. Pravý kněz je ušlechtilou formou tohoto typu, která je utvářena a poměřována vnitřním modelem světce, stejně jako jsou ušlechtilé formy výše popsaných typů utvářeny a poměřovány vnitřním modelem hrdiny.

Člověku vykoupení jsme se museli věnovat o něco déle než typům popsaným jako prvním: to proto, že není jednoduchý jako ony, ale v podstatě složitý, nejednoznačný, rozporuplný. Je „problémový“ a vše, čeho se duchovně dotkne, se pro něj stává problémem. Čistí představitelé typu vykoupení jsou velmi vzácní a okolní skutečnost je natolik naplněna smíšenými postavami, které nesou znaky člověka vykoupení na sobě i v sobě, že jsme do našeho výkladu tohoto typu museli zahrnout i některé takové smíšené postavy, z nichž jsme jakoby vytavili to vykupitelské jádro. Tím jsme zároveň doplnili něco, co bylo při

popisu prvních typů zpočátku záměrně opomenuto. Vytavení typu vykoupení ze směsí totiž přineslo nové poznatky i o povaze těch typů, které byly do těchto směsí zahrnuty.

V budoucnu budeme o člověku vykoupení hovořit také jako o blízkovýchodním člověku. Krajinné pozadí není tímto slovem označeno, obsahuje pouze obecný odkaz na skutečný výchozí bod historické účinnosti tohoto lidského druhu. Stylistické přiřazení člověka vykoupení ke konkrétní krajině nebylo dosud vůbec prozkoumáno, vše zde ještě čeká na stylisticko-kritické objasnění.

6. Člověk povznesení – Východní (alpinská, turanická) rasa

Na obrázku 83/84 je tvář muže z Gruzie (Zakavkazsko), který nyní pracuje jako příležitostný dělník v Jeruzalémě. Muž je židovského původu. V jeho tváři nelze najít žádný židovský rys. Každý, kdo neví, že se hlásí k židovství, bude mít problém přiřadit ho k nějakému konkrétnímu národu nebo kmeni: podle jeho fyzického vzhledu by mohl být kdekoli v rozsáhlých prostorách mezi jihozápadní střední Evropou a Blízkého východu. Čistokrevný Žid, kterému autor tyto obrázky předložil, v tomto muži však rozpoznal Žida.

Obr. 83 – 84. Muž z Gruzie, Žid (netypický), člověk povznesení, východní rasa.

Vycházíme-li z poslední řady, můžeme říci, že tento tělesný vzhled není určen zákonem stylu člověka vykoupení, stejně jako žádným z dříve vysvětlených stylů. Jeho podoby

nelze vysvětlit žádnou kombinací dříve uvažovaných podob: zdají se být něčím vlastním, v čem se představuje zvláštní vlastní styl. Listování v obrazech, které jsme sestavili jako novou sérii, tento předběžný dojem potvrzuje: ve všech těchto obrazech je - v různých obměnách - vyjádřeno něco, co se podobá jen samo sobě.

Je pravda - a zdá se, že to spočívá v samotné povaze tohoto typu - že zde nenajdeme nic s jasnou, ostře řezanou linií, jakou nabízel člověk výkonu, člověk exhibice a ve zvláštním vyjevení také člověk zjevení; také nic zatěžujícího tělo, které by vyžadovalo tvarování rukou ducha; to, co nacházíme, je voskové splynutí všech forem, které se vyhýbá jakékoli ostré hranici, tj. okraji, a pro které se vše stává měkkým přechodem. (Obraz 89 zřetelně připomíná hlavy voskových figurín, tj. formy, jimž přeje povaha vosku). Nos rozhodně nevystupuje z obličeje, ale ani nevisí v masité hmotě; jen trochu vystupuje jako hladká vlna nad ostatní křivky obličeje, jako by bylo nespravedlivé, že je větší než ony. Oči neleží hluboko v očních důlcích a nevytvářejí široký, volný průhled, jímž by dominovaly obličeji, ale leží vpředu, jako by nechtěly přerušovat povrch obličeje, a jsou obklopeny měkkými částmi do té míry, že v průběhu mimiky, která těmito měkkými částmi pohybuje, docela snadno mizí (srov. obr. 85/86 a zejména obr. 89) a často působí jako uvízlé (srov. obr. 94-96).

Ani ve výrazu tváře muže z Gruzie (obrázek 83/84) nenajdeme nic z toho, co nás oslovilo z dřívějších řad - ani neklid z neustálého vystupování, ani neustálou hru, ani neklid ducha odtrženého od těla. Na otázku o své rodině (obrázek 83)

o ní muž mluvil láskyplně, ale bez dojemné účasti, bez onoho vnitřního vzrušení, které se například projevuje ve tváři člověka vykoupení, když si připomínají posvátné prostory své rodiny. Zdá se, že tento muž by se zde pro své blaho neobešel bez své ženy a dětí, ale nemají pro něj žádný zvýšený význam. Při otázce na svou práci a hospodářskou situaci se téměř usmívá (obr. 84) a považuje se za spokojeného, ačkoli všichni vědí, že je chudý a jeho denní mzda je dosti skrovná. Ať už je jeho práce jakákoli, dělá ji poctivě; zdá se, že ji zná stejně dobře jako všechny věci a lidi ve svém každodenním životě. Je však patrné, že už téměř nelpí na pozemských starostech.

Ve výrazu obrazu 84 je rozpoznatelné něco, co se zdá být v rozporu s tím, co jsme dosud viděli. Odehrává se to jakoby v pozadí této duše a je to možná zcela nevědomá, a přesto vždy připravená nespokojenost bez konkrétního směru. Nespokojenost není s tím či oním, ale s neklidnou pozemskou existencí obecně, která tuto duši nenaplňuje žádoucím klidem. Považovat život za boj, v němž se přitvrzuje, a dokonce tento boj milovat - všechno takové chování je povaze těchto lidí cizí. To však neznamená, že by se snažili vymanit se ze všeho „světa“, ze všeho „těla“, aby se proměnili v čistého ducha; jejich smysly se odvracejí od nedostatečného řádu všeho pozemského a směřují k vyššímu, nadpřirozenému (tento člověk snad říká: nebeskému) řádu, který by byl prost jakéhokoli narušení příjemné harmonie. I ve tváři našeho člověka se objevuje záblesk této možnosti vnitřně uniknout drsnosti každodenního pracovního života.

Mladou dívku zobrazenou na následujících obrázcích (85-89) - pokud se podíváme pouze na styl jejího fyzického vzhledu, nikoli na její výraz[18] - bychom mohli očekávat téměř stejně dobře ve vnitřní Asii jako ve Schwarzwaldu, odkud skutečně pochází. Slouží jako služka pro všechno v měšťanském domě v malém bádenském okresním městě a v úzkém kruhu, který jí je nakloněn, se projevuje jako věrná, srdečná a úslužná. Zdá se, že jednotlivé zmíněné lidské vlastnosti nejsou bez vztahu ke svému typu: jsou zvýhodněny stylem svého typu, tj. styl - za vnějších okolností, jako jsou zde uvedené - působí na tyto vlastnosti zvláště příznivě, pokud jsou přítomny v individuální duši. Obrázek 87 ukazuje důvěrný a útulný úsměv, při němž jsou rysy uvolněné a který vyjadřuje příjemnou blízkost k osobě zúčastněné na rozhovoru. Obrázek 88 zachycuje okamžik, kdy je tato blízkost narušena: v rozhovoru s dívkou bylo řečeno něco, čemu nerozuměla. Nyní se netlačí kupředu, aby prozkoumala nepochopitelné, například soudným a názorově vyhraněným způsobem člověka výkonu, nebo způsobem člověka vykoupení, který touží po vědění; místo toho se stáhne zpět do chráněné vnitřní sféry, jakoby do šnečí ulity, z níž opatrně natahuje tykadla. Na obrázku 89 se - abychom zůstali u našeho přirovnání - opět zcela stáhla: ve veselém rozhovoru, který jí připadá hřejivý a zábavný, se její tvary bezvýhradně rozplývají v širokém, důvěrném a útulném smíchu.

V této fázi vývoje projevu se projevuje nejširší kontrast k vzhledu nordického člověka výkonu. Zatímco nordické tělo je

[18] Srov. obr. 139-142 a 11. kapitola.

postaveno v úzkých liniích, zde je vše zaoblené. Tam, kde jsou ostré hrany, jsou zde měkké přechody. Jestliže tam je vše laděno do širokých záběrů, zde je to laděno do útulných tónů. Zatímco tam se struktura celé formy vyznačuje vypjatou štíhlostí, zde je vše rozloženo do měkké kompozice. Všechny výrazy této tváře však ukazují, že tato duše nežije v chladném odstupu od věcí a lidí kolem sebe, ale v hřejivém kontaktu a blízkosti. Člověka výkonu jsme chápali jako toho, kdo i při službě zůstává pánem; ale lidé tohoto druhu, jak je zobrazuje naše nová série, jsou pohlceni pokorou služby. Jakýkoli nárok na nadvládu a panování je jim v jádru cizí a bezcenný, pokud se jim neplete stylistický řád hodnot (nebo příměs, např. nordická, vnáší do jejich stylu něco cizího, srov. obr. 90-93). Tam, kde se lidé tohoto druhu ve svém vnitřním vývoji povznesou nad průměr a uvědomí si své poslání, nacházejí svou hodnotu v měkké oddanosti službě: cítí se být podřízeni, důvěrně známí a blízcí všem věcem a lidem; chtějí kolem sebe shromažďovat vše, co může uzrát, a vše je jim stejně blízké a stejně velké. Jsou tu proto, aby to nechali růst a zrát a sami se tím nechali pohltit. „Služba“ zde neznamená povinnost, kterou je třeba vykonat (to by byla nordická zkušenost), ale touhu po příjemném štěstí pro toho, kdo slouží, i pro toho, kdo službu přijímá, a pro všechny, kdo jsou jim blízcí, pro co největší počet.

Obr. 85 – 86. Dívka ze Schwarzwaldu v Bádensku (Elztal). Východní lidé se ve světě, kde se přitvrzuje, necítí jako doma.

Tam, kde se u lidí tohoto druhu vyskytuje milost, nepředstírá ani se neprezentuje jako milost mediteránní, nemá zářivý, jitřní pohled, který je příznačný pro veškerou nordickou milost, ani gazelí přelétavost orientální milosti, ale je jakoby zaseknutá sama v sobě a skromná v přízni dvoření, která chce druhého vtáhnout do říše svého tepla a cítit teplo druhého jako něco velmi blízkého.

Jak ladí zcela protichůdné vyjádření obou obrázků 85/86 s tím, co nás naučily obrázky 87-89? - Nespokojenost číhající v pozadí jsme zaznamenali již na obraze 84; to, co však ukazuje obraz 85/86, se zdá být spíše matným narušením stylisticky pravého základního pocitu, totiž útulného pocitu blízkosti, a bylo by možné si představit, že výraz objevující se zde v různých odstínech odráží trvalou nespokojenost se životem,

kdyby proti ní jasně nesvědčily další obrazy. Tento výraz jednoznačně znamená obranu, ale nikoli na způsob náporu či výpadu, vůbec ne směřování „ven“, tj. k něčemu, co stojí naproti: vše „naproti“ předpokládá odstup a určitou vzdálenost, a zůstává tak mimo tuto oblast blízkosti. Dokonce ani slovo „obrana“ se zde příliš nehodí, protože každá obrana má směr ven. Ve vyjádření na obrázcích 85/86 je však patrný pohyb dovnitř: „smršťování“, kterého jsme si všimli dříve na obrázku 88. S tím, jak se vyjadřovaná nepohoda zvětšuje, může být doprovázena rozmrzelostí, úpěním, vnitřním pohoršením. Často se s tímto výrazem setkáváme tam, kde se v nordickém Západu vyskytují tváře tohoto druhu: zdá se, že je odpovědí na působení okolního světa, v němž není ani klid, ani ticho, které by šířilo útulný klid a soustředění, bez nichž by nemohla vyrůst a dozrát tak rozplývavě půvabná bytost, jakou nám ukazuje právě tento obrázek. Jako by tento výraz neustále číhal v pozadí a jako by se jím častým používáním opotřebovávaly vyjadřovací prostředky: každý pocit bezmocné podivenosti vůči někomu, kdo se účastní rozhovoru, varovný výkřik, otočení se k něčemu neznámému, náhlé vědomí, že se na nás někdo dívá a pozoruje nás - každá neškodná příležitost náhle vyvolá takový výraz v mimice. Vyjadřuje to, většinou nevědomě, narušení správného smyslu života: lidé, kteří jsou nuceni dotýkat se a objímat všechny věci, i ty nejmenší živé s jednotně mírumilovnou láskou a vřelým úsměvem, se ocitají ve světě, který je nastaven na ostrý kontrast, na tvrdý boj a střízlivý výkon a takový výkon od nich vyžaduje. Dokonce i ve škole, když je jim ve vyučovacích „předmětech“ předkládán celý hodnotový systém nordického světa výkonu, který je jim

stylisticky cizí, mají pocit, jako by se o ně někdo přetahoval ze všech stran. Pak se chrání tím, že si cizí látku pilně zapamatují, a v této rušné činnosti pokračují i později v „praktickém životě“: dřou se ze dne na den. Tak se vyrovnávají s osudem, že se narodili do světa, který je jim stylisticky cizí.

Obr. 87. Totéž, když člověk reaguje na její povahu, objevuje se v jejích rysech východní výraz útulné „blízkosti“.

Obr. 88 – 89. Obrázek 88 - východní „blízkost“ na chvíli naruší drobná událost. Obrázek 89 - vše rušivé se rozplyne v důvěrném, útulném smíchu.

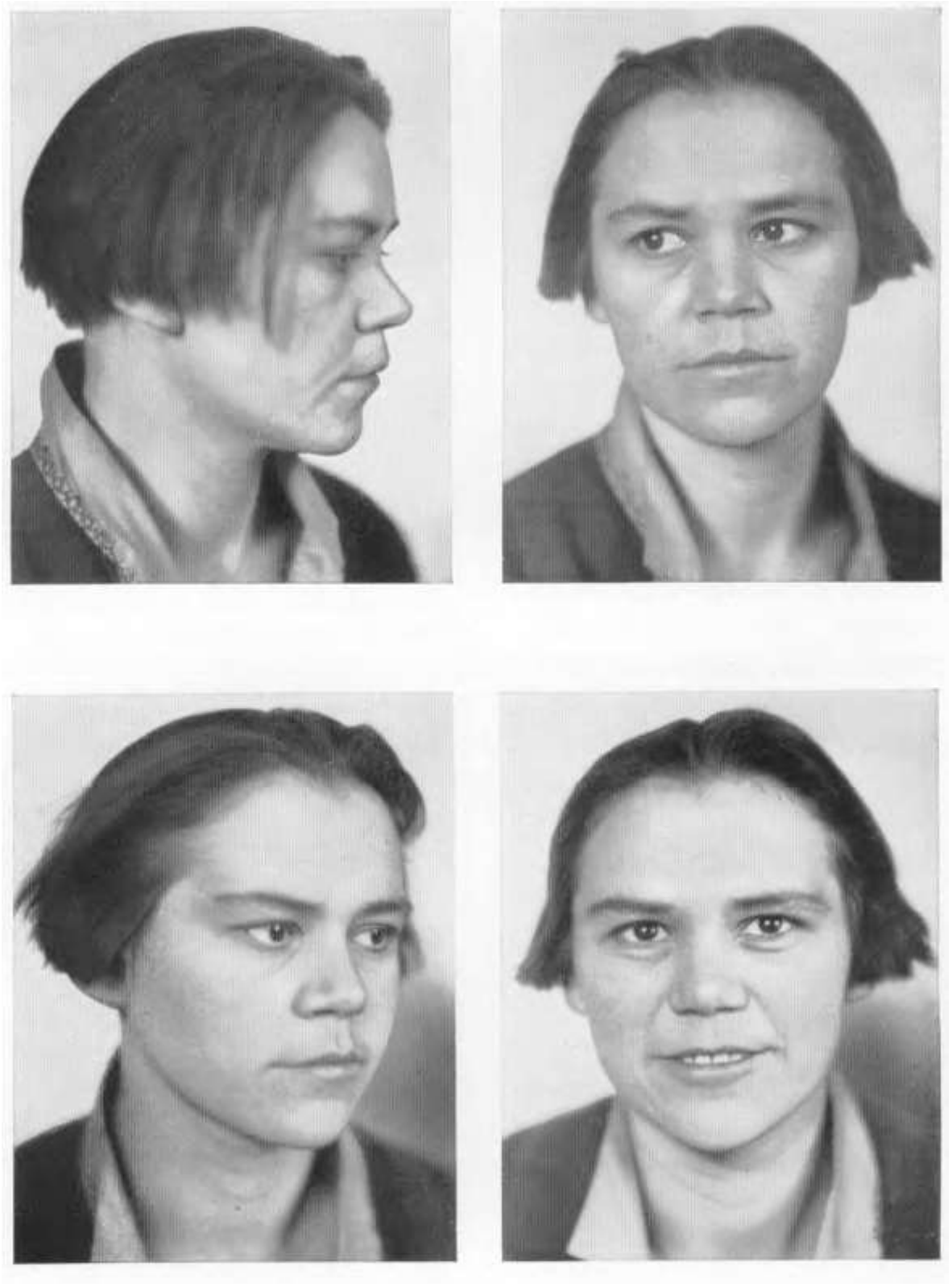

Obr. 90 – 93. Žena ze Šlesvicka-Holštýnska, ale ne dolnosaského, nýbrž „vendského“ typu. Nordická příměs udržuje měkkost východních rysů na uzdě.

Obr 94 – 96. Vestfálský (jako takový netypický). V podstatě východní (člověk povznesení); srovnej změnu výrazu z obrázku 88 na obrázek 89. Skromné štěstí v úzkém kruhu.

Obrázky 90-93 ukazují tvář s odlišným výrazem; svědčí také o dalších individuálních lidských vlastnostech, ale styl vyjadřování a fyzický vzhled je v podstatě stejný jako na předchozích obrázcích. Stojící osoba pochází ze Šlesvicka-Holštýnska a má vendské předky. Je v ní patrný určitá příměs člověka výkonu, který umožňuje šťastnější začlenění a spolupráci v okolním světě výkonu, a to tím spíše, že tato individuální duše má silný zápal a houževnatou vůli. Oči jsou volně otevřené a dominují tváři; v tom se projevuje nordická příměs. Navíc i zde nacházíme onu rozdílnost rysů, které se jakoby shrnují až po skončení události. I zde, zejména ve smíchu, se hledá blízkost k partnerovi v dialogu, i když je znát a udržován odstup. Tendence k čisté kontemplaci, která je pro tento typ charakteristická, zde nevystupuje do popředí, protože se do popředí dostaly produktivní síly. Tato žena pracuje jako manažerka ve velké továrně na vlněné zboží, kde se stejnou měrou uplatňuje její umělecký vkus i obchodní talent, instinkt a smysl pro reklamu. A přesto v nejhlubším slova smyslu nepředvádí výkon pro výkon. Výkon přináší společenství s těmi, kdo chtějí totéž, s těmi, kdo zdánlivě prožívají totéž, kdo jsou nalezeni, získáni, shromážděni a zajištěni jako blízcí společníci na cestě ke štěstí. Obchodní reklama zde také dosahuje svých nejlepších úspěchů díky rychlému navázání lidské blízkosti s jednotlivými zákazníky. Hledání blízkosti je rozhodující hnací silou každého úspěchu a rozhoduje o jeho úspěchu. Předmět služby může být nahrazen, pokud zůstane pouze společný účinek služby. Proto zde nedochází k žádnému selhání. Neexistuje však ani selhání v rámci společenství. Pozemská neštěstí, zklamání a strádání duše, ať už je jejich

obsah jakýkoli, nikdy nevedou k zoufalství, nikdy nejsou zlomeny osudem, ale v určitém okamžiku se stávají nepodstatnými před rozplývající se vnitřní rovnováhou, která má za následek, že nás pozvedá ze všech vnitřních zmatků.

Zde se otevírá pohled na možnou cestu k životní moudrosti a tato cesta, která je zde uvedena, není osamocená, ale zůstává v závoji blízkých věcí a lidí, kteří jsou duši blízcí. Jakmile jsou lidé vtaženi do této důvěrné sféry blízkosti, působí v nich smysl pro společenství v neustálém obklopování, ochraně, péči, zvláštním druhu mateřství, z něhož něco prozrazují naše obrazy 91 a 93 . Nejhlubší motivací zde není pocit odpovědnosti, ale potřeba dávat štěstí skrze blízkost. Nezištnost a sebeobětování jdou ruku v ruce. Věrnost a blízkost zde splývají v jedno.

Výklad na obrázcích 90-93 záměrně zdůrazňoval rysy nového typu a méně pozornosti věnoval rozpoznatelným rysům člověka výkonu: nemáme zde co do činění s jednotlivými lidskými bytostmi jako takovými, ale s nositeli typických rysů, které je třeba zdůraznit. Ale i když se podíváme na jednotlivce, je pravda, že rysy nového typu v našem příkladu jsou a musí být určující. Tam, kde se v této duši probouzí podnět člověka výkonu, je jakoby prostoupen stylem zde uvažovaného typu (nazýváme ho „člověkem povznesení“ podle procesu, který tvoří jeho naplnění), a dovršení lidské zralosti je zde možné pouze ve stylu povznesení. Ne každý jednotlivý člověk tohoto druhu je takového dovršení schopen, ne každý je na cestě k moudrosti skrze vnitřní povznesení; kdo tuto cestu nenalezne nebo ji nedokáže jít, zůstává pilným sběratelem pro samotné sbírání, bez hlubšího vztahu k vnitřní živosti věcí: uspokojuje

ho pouhé vlastnictví, v němž se cítí spokojen. Sbírá také soubory praktických životních zkušeností a za moudrost považuje vědomí, že všude na světě se věci vaří z vody, cokoli uchopí, přemění ve všední skutečnost, a právě v tom spatřuje své životní umění, z čehož někdy odvozuje právo nebrat ohled na věci a lidi kolem sebe, protože mu chybí láska, která jediná vede k moudrosti. Kde však někdo kráčí po cestě k moudrosti, tam jej stále hlouběji naplňuje úcta k věcem, z nichž mu ani ta nejmenší nepřipadá méněcenná než ta největší. Jeho sbírání není hromaděním, nýbrž uchováváním věcí, z nichž každá je pro něj růstem, jenž dozrává jeho vyššímu smyslu. Ani nezná „tělo“ ve smyslu člověka vykoupení, který je tímto pojmem znehodnocuje a bojuje s ním: zvířecí stránka člověka je pro člověka povznesení něčím, co je dáno proto, aby spolupůsobilo ve hře duševních sil a aby s nimi bylo pozvednuto prostřednictvím neustále se prohlubujícího zušlechťování. Zušlechťování je zde dílem onoho hlubokého smyslu pro malé a nejmenší, který se snad nejdokonaleji projevuje u žen tohoto typu: pro ně se může „smyšlená“ existence květiny nebo malého ptáčka stát vnitřním vzorem.

Na obrázku 97 je stará žena z Gruzie. Patří k židovskému národu, ale v tomto ohledu platí téměř totéž, co jsme řekli o muži na obrázku 83/84: jako Židovka není v žádném případě typická. Povoláním je porodní asistentka a povahou „moudrá žena“. Když byla požádána, aby se nechala vyfotografovat, přišla s milým úsměvem a nastavila tvář.

Obr. 97. Žena z Gruzie, Židovka (netypická). Porodní asistentka. Na vyšší úrovni odstupu: „moudrá žena“.

Kolemjdoucí vyprávěli, jak tato žena byla duší a pomocí celé obce: vždycky si věděla rady, moudře a laskavě poradila v každé nouzi, obětavě se starala o nemocné a často je uzdravovala, pro všechny nešťastníky měla v pravý čas připravené správné povzbuzení. A zatímco se lidé předháněli, aby tuto ženu chválili, ona sama stála klidně uprostřed nich, nebyla ani v rozpacích, ani v lichotkách, ani pyšná; jen její rysy se stále více proměňovaly ve štěstí, že je milována a že je důležitá díky moudrosti, kterou obdržela jako plod života v úzkém společenství a kterou rozdávala, aby sklízela blaženost.

Pokud jde o její individuální lidské schopnosti, dosáhla tato žena stavu dokonalosti svého typu: narušení jejího

duševního klidu již není myslitelné. Narušení základního emočního cítění, jaká jsou znázorněna na obrázku 86, se na její úrovni již nevyskytují. Shromáždila svůj vnitřní poklad a ráda se o něj dělí s těmi, kteří jsou jí blízcí. Stáří se pro ni stalo stupněm povznesení; ve stylu tohoto typu člověka stárnutí znamená: stát se zralým pro povznesení. Dokonalost a stárnutí ve stylu jsou zde jedno a totéž. V tomto ohledu je člověk povznesení srovnatelný s člověkem vykoupení, pro něhož stárnutí znamená nárůst zduchovnění, a tedy cestu k vrcholu jeho druhově správného řádu hodnot, zatímco například člověk výkonu prožívá vrchol své existence v plnosti své výkonnosti a člověk exhibice v rozkvětu své hravé ladnosti a pak ji překonává. Plně odpoutaný člověk snáší nespravedlnost, utrpení a smrt bez jakéhokoli mučednictví či hrdinství nebo jiné formy patosu s čistým klidem moudrého. Jóbův boj s Bohem a za Boha by zde byl vnitřně nemožný, neboť ve fázi povznesení je veškerý boj zbytečný a bezcenný. Postava umírajícího Sokrata, jak je vylíčena ve Faidónu, je dokonalým příkladem skutečně povzneseného člověka.

Lidské rasy nejsou něčím proto, že se vztahují k pracovnímu stolu evropského badatele, nýbrž jsou něčím samy o sobě. Zkoumat je znamená vstoupit do jejich vlastního pole podstaty, které pak – nahlíženo z něj samého – nemůže být ani východní, ani západní. Užívání slova „nordický“ poukazuje na určité oblasti této zeměkoule a zahrnuje krajinný smysl; slovo „východní“ takový smysl postrádá. Když jsem se přesto – navzdory některým námitkám – rozhodl v budoucnu opět mluvit o východní rase, učinil jsem tak proto, abych zavedením

jiného označení, které má rovněž své nedostatky, nevyvolal více zmatku než objasnění.

Základní otázky rasové psychologie (psychoantropologie)

7. Metoda mimiky

Naše uvedení do srovnávacího zkoumání tvaru a výrazu jsme začali předvedením mimických řad, z jejichž pozorování jsme zároveň odvodili pojmy pro jejich stylisticky kritické zpracování. Zbývá si nyní ujasnit cestu a přínos naší dosavadní práce.

Výchozím bodem veškerého našeho bádání může být pouze samotný život; nikde jinde nemůže naše práce vzniknout než ve spolužití s živým. Způsob, jakým určitý druh lidské bytosti prožívá věci - tedy to, co z něj dělá „druh“ - nelze postihnout žádným pozorováním, ať už je jakkoli chytré, ať už je na výzkumné cestě jakkoli důmyslné. Pozorování, zjišťování, zaznamenávání, sestavování jednotlivých výskytů a jejich statistická analýza - jak často se, počítáno v průměru, vyskytují v jedné oblasti a jak často v jiné - všechny takové postupy jsou samozřejmě možné všude. Můžeme pozorovat ptáky v lese, komáry u okna: jak létají, jak se krmí, jak se páří. Ve všech takových činnostech se prezentuje určitý život duše. Veškeré pozorování, ať už je jakkoli chytré, nám však dává pouze nahlédnout na vnější stránku tohoto života; jak však vypadá duše komára? Pokud jde o komára, na tuto otázku pravděpodobně nikdy nebudeme schopni odpovědět: formy, v nichž se takový život odehrává, jsou nám lidem příliš cizí, než aby bylo možné je živě pochopit. Jak však: měly by být i mezi jednotlivými rasami odlišné způsoby lidského prožívání přístupné pouze cestou popisné přírodovědy, která vychází z

pozorování a stále jen zachycuje a shromažďuje útržky vnější stránky života? Mělo by pro nás lidské prožívání být uchopitelné jen tímto nedokonalým způsobem — a nemělo by být možné si o něm vytvořit hlubší obraz, než jaký nám Brehm podává o životě zvířat?

Společné prožívání, společné zakoušení života s těmi, které chceme zkoumat v přítomnosti, to je jediný zdroj, z něhož čerpá výzkum vyjadřování. Porozumět vyjadřování znamená prožívat zkušenost, kterou vyjadřování vyjadřuje. Náš výzkum, i když hledá typy, tj. ideje formy, vychází také ze zkušenosti: z „plodného bathosu zkušenosti“ (Kant). Nesbírá však jednotlivá fakta zkušenosti, aby je počítal a vyvozoval závěry z číselného poměru jejich výskytu; veškeré počítání a vyvozování závěrů je jeho sféře cizí. Co pro ni znamená jednotlivá zkušenost, jednotlivá skutečnost, např. ten či onen jednotlivý člověk nalezený tady a teď, ilustruje následující přirovnání: Když se díváme na obraz - nechť je to Rembrandtův obraz zobrazující jeho ženu Saskii -, jsou k němu možné nejrůznější postoje. Můžeme se ptát na historii obrazu: Kdy vznikl? Můžeme se na obraz dívat jako malíř; pak se můžeme ponořit do mistrova způsobu práce: jak zacházel s barvou, jak zacházel se světlem? Můžeme se na něj podívat jako obchodník: jakou hodnotu má obraz jako zboží, co můžeme jeho prodejem získat? Ve všech těchto situacích před námi stojí obraz jako takový; předmětem naší kontemplace je objekt „obraz“, který stojí před našima očima. Místo na obraz se však můžeme podívat na to, co je na něm zobrazeno: na zobrazenou ženu Saskii. I v takovém případě stojí před naším tělesným zrakem stále „vlastně“ tatáž

věc, „obraz“, ale nedíváme se na obraz jako takový: náš pohled prochází obrazem, jako by procházel k osobě Saskie. Naším sledovaným tématem nyní není obraz, nýbrž žena na obraze zobrazená. A my si můžeme vizualizovat všechny Saskiiny obrazy, srovnávat je - ve skutečnosti nebo v duchu - a při pohledu vždy skrze jednotlivý „obraz“ a na to, co je na obraze zobrazeno, vytvářet stále mnohotvárnější, stále bohatší poznání Saskie jako člověka. Zda si jednotlivé obrazy v místnosti skutečně musíme srovnat, nebo se můžeme spokojit s pamětí, záleží na síle naší paměti a živosti našich vzpomínek. - Podle toho můžeme na jednotlivého člověka, s nímž se v životě setkáváme - řekněme na fríského sedláka z obrázků 1/2 -, nahlížet různě. V každodenním životě bereme za člověka takového a takového člověka, který je doma tam a tam, má určité jméno, dobře nebo špatně jí a s nímž máme takové a takové vztahy. Když se na věc díváme tímto způsobem, máme před očima jedinečného jedince jako takového, „individuum“. Toto individuum odpovídá věci „obraz“ v našem podobenství. I zde je však možné nahlížet skrze zdání, které stojí před našima očima tady a teď, a vidět něco, co je v něm zastoupeno. Zde však to, co se představuje, není opět individuální bytost (jako žena Saskia v našem podobenství o Rembrandtově obraze), nýbrž tvarová idea: plán, podle něhož je tato individuální lidská bytost jakoby stvořena a který nyní (možná nedokonale) ztělesňuje. Schopnost vidět ideje - ideje v platónském smyslu, totiž archetypy bytí - je nejlepší součástí lidského poznání. Tento způsob vidění není zcela cizí ani empirickému bádání, deskriptivní přírodovědě: ta sice může popírat nahlížení idejí (intuitio), ale nemůže se jí zcela vyhnout. Nemohla by vůbec

mluvit o „rasách“, kdyby - byť nevědomě - kdysi neviděla ideje tvaru, jako jejichž představitele chápe všechna individua, která řadí do skupin pod názvy ras. Zdá se však, že přírodovědci, s výjimkou největších kapacit mezi nimi, se epistemologicko-kritickému zkoumání základů svého bádání vyhýbají, což je pochopitelné do té míry, že filosofický a vědecký talent se ne vždy spojují. Je sice pravda, že by měli alespoň dbát na výsledky takové filosofické práce, ale to dělají jen ti znalejší z nich, zatímco ti průměrní se, snad z výčitek svědomí, veškeré filosofii vyhýbají a někdy se tím dokonce chlubí.

Výzkum přírody se neobrací k ideji tvaru jako takové a nesnaží se zkoumat její zákonitosti, ale zůstává zaměřen na jednotlivý jev, přechází od něj k dalšímu, měří, počítá, sestavuje seznamy počtu výskytů (které jako typické nevědomě znovu a znovu posuzuje z ideje) a vyvozuje závěry: co platilo ve sto nebo tisíci případech, bude platit i v tisíci setém případě. Tento závěr (nikoli logický závěr v přísném smyslu matematiky) charakterizuje zvláštní formu jistoty jeho výsledků.[19] A protože hodně pracuje s čísly - výsledky měření a počtů jsou vyjádřeny v číslech -, a proto navenek poněkud připomíná matematiku, filosoficky neškolení žáci si pro ni nárokují označení „exaktnost“, které neodmyslitelně patří k matematice jako nauce o idejích.

[19] Postupovat tímto způsobem je samozřejmě v povaze empirické přírodovědy. Neexistuje snad jiný způsob, jak se dozvědět například o dědičnosti, než experimentováním, pozorováním, sledováním. Ale postup, který je správný a vhodný v přírodních vědách, může nebo musí být proto nesprávný, ba nemožný v oblasti jiných věd.

Pouhé operování s čísly má však s matematikou stejně málo společného jako bělení stěn pomocí chemie. Jinak by historický výzkum, který často operuje s daty, musel také uznat vztah k matematice. V podstatě neexistuje hlubší kontrast než mezi matematickým zákonem a pravidly, v nichž se vyjadřuje deskriptivní přírodověda. Pracovní metodou matematiky je intuice, tj. exaktní pozorování idejí: číslo 2 je také idea, nikoliv fakt. Stejně tak trojúhelník je idea, konkrétně idea tvaru. Jeho zákonitost nezkoumáme tak, že nasbíráme co nejvíce jednotlivých trojúhelníků, každý z nich změříme a zjistíme, že součet jeho úhlů je ve skutečnosti stejně velký jako dva pravé úhly, a pak dojdeme k závěru, že pokud to platilo ve sto nebo tisíci případech, pak to nebude jinak ani v tisícím stém případě. Místo toho se na trojúhelník podíváme a ponoříme se do zákonitosti této ideje tvaru a přímým vhledem (důkazem) poznáme, že tato zákonitost je taková a nemůže být jiná. Vidíme, že to tak musí být. Abychom si usnadnili vizuální (intuitivní) práci, můžeme si nakreslit nějaký trojúhelník na tabuli nebo na kus papíru, ale nejde o tento trojúhelník, který je před námi skutečně nakreslen, není to tento trojúhelník, který je naším objektem, ale tvarová idea, která je v něm obsažena (možná velmi nedokonale) a kterou pro nás nyní představuje. Náš tázavý pohled jako by pronikal tímto papírem, který reprezentuje tvarovou ideu, a uchopoval ji samotnou. Uvědomění si její zákonitosti je „exaktní“ realizací.

Proto pro náš výzkum vyjadřování není předmětem zkoumání individuální lidská bytost, která stojí před námi tady a teď, ale idea tvaru, archetyp, který ztělesňuje. Při studiu lidské

bytosti neznamená „tvar“ něco, co se týká pouze těla, i když i tělo se podílí na ideji tvaru. Slovo „tvar“ se vztahuje k člověku jako celku, tj. také ke zkušenosti jeho duše, která se projevuje v jeho těle. Tělo je zde tedy nahlíženo „zevnitř“ a chápáno jako něco, jehož podoba je podmíněna podobou duše.

Badatel vyjadřování, stále pod nedělitelným dojmem jediné, celistvé, živé lidské bytosti, nejprve pochopí jedinečnost tohoto fenoménu a ponoří se do jeho živé rozmanitosti. Účastní se života tohoto člověka, nakolik mu to okolnosti dovolují: kráčí jeho chůzí, pohybuje se jeho gesty, mluví jeho jazykem, miluje jeho láskou, hněvá se jeho hněvem, raduje se z jeho radosti a trpí jeho utrpením. Zpočátku badatel, který se takto ponoří, přenese na objekt svého ponoření mnoho ze své vlastní lidské přirozenosti; čím více však vrůstá do role osoby, kterou chce tímto způsobem spoluprožívat, tím více toho, co si s sebou přináší ze své vlastní přirozenosti, zůstává za ním. A když se nyní snaží konceptualizovat to, čeho byl svědkem, děje se to zpočátku takto: takhle by se tento člověk choval v takovém a takovém případě, takhle by pohyboval rukou, takhle by působila jeho mimika, takhle by mluvil, takhle by jednal, protože taková a taková je jeho přirozenost. Tím, že poznáme jeho individuální lidskou přirozenost, máme již v rukou zákon: zákon, který z tohoto člověka dělá celek. Tento člověk však - a to je také dáno jeho přirozeností - není ve světě izolován, ale žije ve společenství. V manželském společenství je manželem, v místním společenství je nebo se může stát radním či starostou, v národním společenství je představitelem určité třídy, rolnictva. Abychom mohli člověka chápat jako jednotlivce,

musíme nejen znát jeho vztahy ke společenstvím, ale také je prožívat: tento člověk bude brzy působit jako manžel, brzy jako starosta, brzy jako rolník. V tomto pojetí „jako“ je uchopeno něco, co přesahuje jeho individuální lidskost: typ, a tento typ je také ideou tvaru. Tentýž člověk se podílí na různých idejích tvaru, které ztělesňuje, a my je všechny můžeme učinit naším tématem, když vyjdeme z tohoto jednoho člověka jako příkladu. Chceme-li na jeho příkladu zkoumat typ „sedlák“, musíme se ponořit do jeho role sedláka, prožít ji s ním a jakoby ji sehrát na našem vnitřním jevišti. Jestliže pak popíšeme, čeho jsme byli svědky, vytvoříme příspěvek k psychologii sedláka (za předpokladu, že onen muž je nejen skutečně sedlákem, ale také typickým sedlákem - jinak by byl špatným příkladem a museli bychom hledat jiný). Chceme-li na jeho příkladu zkoumat typ „vůdce obce“, musíme stejným způsobem přehrát jeho roli úředníka obce na našem vnitřním jevišti; a pokud pak popíšeme, co nám to odhaluje, vytvoříme příspěvek k psychologii úřednictví; chceme-li na jeho příkladu stejným způsobem zkoumat a popsat typ „manžela“, vytvoříme příspěvek k psychologii manželství. Ale právě tak určujeme jeho individuální lidskou přirozenost: vidíme ji jakoby v překrývání typů, na nichž se podílí, což ovšem ještě nevystihuje to, co je na něm individuálně zvláštní. Ale ani to, co je v něm typické: ještě není vyčerpáno popisem překrývajících se typů v něm. Muž je manželem, ale není jen manželem, je také něčím jiným. Může myslet a jednat jako manžel, jindy myslí a jedná jako vůdce společenství nebo jako zemědělec. Někdy se v něm realizuje zákonitost typu „manžel“, jindy typu „zemědělec“, někdy obojí zároveň: selský manžel. Existuje však ještě jedna

zákonitost, která prostupuje celou jeho typologií a určuje všechny jeho zkušenosti, ať už se odehrávají na poli manželském, nebo profesním. Je to rasová stylistická zákonitost jeho zkušeností. Jeho zkušenost má určitý způsob, který nazýváme stylem jeho zkušenosti, a má tento způsob absolutně a vždy. Ať už se prožívá jako manžel, úředník nebo zemědělec, vždy se prožívá v tomto stylu. Na jeho příkladu tedy můžeme také zkoumat a popisovat určitý typ stylu (v případě Frísů na obrázcích 1 a 2 se jedná o nordický typ stylu: člověk výkonu), a tím přispět k psychologii rasy. Cesta výzkumu zůstává i v tomto případě stále stejná: žít společně a pak na našem vnitřním jevišti rozvinout roli druhého ze svého nitra. Proto se naše pracovní metoda nazývá metoda mimiky.

Cestu k prožitku druhého nám nabízí jeho výraz, a proto náš výzkum nazýváme expresivním výzkumem. Dokonalý expresivní výzkumník by musel mít zkušenost ve všech oblastech života (v nejhlubším slova smyslu). To přesahuje lidské možnosti jednotlivých badatelů, takže se každý bude muset spokojit s dílčí oblastí. Například při výzkumu psychologických zákonitostí rasového stylu (při výzkumu rasové duše, tak by se mělo nazývat naše speciální odvětví vyjadřovacího výzkumu) je nezbytné prožít způsob prožívání zkoumaného lidského druhu prostřednictvím všech oblastí prožívání, které jsou pro něj rozhodující, přesněji řečeno: být do těchto oblastí ponořen. Prožitá zkušenost znamená, že prožitek způsobu tohoto lidského druhu se musí stát pro badatele něčím přirozeným, musí být schopen hrát tuto roli takříkajíc zpaměti. To předpokládá, že může pobývat mezi

lidmi nebo s lidmi; pro všechno ostatní, například pro pouhou výzkumnou cestu, vzniká jen pozorování, a tedy v naší oblasti jen předvědecký materiál. Pouhý pozorovatel je vždy vedle něj, nikdy v něm. Ale nikdo, kdo plavání pozoruje, nikdy nezažije, jaké to je plavat - pokud není sám plavcem. Zkušenost toho, jak něco bezprostředně „cítíme“, je totiž základní zkušeností ve všech našich oborech: nedělitelná a zpočátku nepopsatelná zkušenost, kterou je třeba nejprve uvědomit, rozvinout a uchopit pomocí pojmů, nebo, kde to není možné, pomocí přirovnání. Zkoumat určitý typ lidské bytosti znamená zároveň hledat a prožívat krajinu, jejíž styl je v souladu s jeho stylem a tvoří s ním jednotu jako jeho stylistické pozadí, jak tomu bylo dříve. A znamená to také porozumět věcem a zvířatům, které jsou v prostředí tohoto typu člověka nejen přítomny, ale také k němu stylisticky patří a tvoří každodenní interakci těchto lidí. „Řekni mi, s kým máš co do činění, a já ti řeknu, kdo jsi.“ Kdo nezná osla a velblouda z důvěrného kontaktu, nepochopí plně žádný z orientálních lidských druhů. Kdo nezná moře jinak než z prázdninového cestování, kdo ho nějak nezažil jako někdo, kdo se s ním důvěrně zná, jako námořník, ten nevstoupil do rozhodujících oblastí nordické zkušenosti.

Každá věc se stává nejjasnější díky kontrastu a srovnání s protějškem. První musí být samozřejmě vždy toto: pochopit povahu jednotliviny a její typičnost čistě zevnitř. Zpracování pochopeného však do značné míry spočívá ve srovnávacím odlišení od toho, co je cizí a příbuzné. Proto náš výzkum nazýváme komparativním výzkumem vyjadřování. K tomu, abychom mohli naši práci provádět, potřebujeme, jak již bylo

řečeno, také množství jednotlivých případů, které nám slouží jako příklady. Tyto jednotlivé případy však nepoužíváme způsobem, jakým to dělá deskriptivní přírodověda (například tak, že bychom dospěli k závěru, že to, co platilo v tisíci případech, bude platit i v tisícím stém případě); rozhodující zde není počet jednotlivých případů, ale výběr: nalezení nejdokonalejšího příkladu, který musíme považovat za čistého reprezentanta typu a jehož prostřednictvím můžeme nejdokonaleji uchopit tvar ideje. U nás lidí totiž platí, že lidská schopnost vidění je omezená, a proto se k ideji dostáváme jen prostřednictvím jejích více či méně dokonalých ztělesnění: stejně jako geometr vychází z hmatatelných forem viditelných fyzickým okem, aby před své duchovní oko postavil čistou formu, tak i podstatu určitého typu rasového stylu lze samozřejmě rozpoznat pouze ponořením se do zákonitosti této ideje tvaru; Cesta k ní však vede přes zkušenost s hojností jednotlivých lidských bytostí a jejich světů, i když je lidská schopnost vidění omezená a potřebuje podporu zkušenosti, aby se mohla povznést k čisté ideji, přesto je darem daným člověku, že je schopen tuto ideu vidět - i když podmíněně. Záleží na nás, zda tuto sílu využijeme, nebo zda ji popřeme. Rozvíjí se a roste s plností zkušenosti, dokud nejsme schopni při pohledu na každý jednotlivý projev člověka - ať už je to gesto, vyřčená věta, čin - sestavit celou postavu, která je v něm vyjádřena: tak jako v každé sebemenší části kruhu je nám již dán celý kruh. Jakmile se však myšlenka jednou ocitne před duchovním zrakem badatele, vždy, ať už se při svém bádání podívá do života kamkoli, nebude moci dělat nic jiného než hledat její nejdokonalejší ztělesnění. A právě v tom spočívá význam

nepřeberného množství příkladů. Čím větší je množství jednotlivých případů, tím přísnější je výběr a zkoumání jednotlivých příkladů, aby se zjistilo, nakolik je v nich obsažen tvar ideje.

Účel zaznamenávání sérií snímků jednotlivých osob je dvojí. Zaprvé slouží samotnému výzkumu: vytváříme si podklad pro zpracování toho, co nám živé porozumění člověka odhalilo. Obraz se udrží v klidu a my jej můžeme zkoumat celé hodiny až do nejjemnějších rysů, aniž bychom sebe nebo druhé urazili vtíravostí. A pak: obraz, který je exponován nejmenšími zlomky (obvykle setinou a padesátinou) sekundy, vybírá fáze průběhu vyjádření, které oko nezachytí, protože oku se nabízejí jen přechody. Tyto čistě technické úvahy však nepostihují podstatu věci. Vše závisí na tom, zda zachytíme typické vyjadřovací procesy tím, že zaznamenáme jejich nejtypičtější fáze. Nejenže totiž není každý člověk dokonalým představitelem svého typu - ani ten nejlepší představitel nemůže být v každém okamžiku stejně typický: ne každý zážitek, který vyjadřuje, vychází z centra podstaty typu. Fotograf proto musí počkat na plodnou hodinu, kdy je fotografovaný subjekt schopen vnitřně rozvinout svůj nejtypičtější výraz před fotoaparátem (lépe řečeno: navzdory fotoaparátu). Pak je na fotografovi, aby dal objektu zapomenout, že je „objektem“; ostatně i sám fotograf na to musí do jisté míry zapomenout: technika snímání pro něj musí být tak přirozená, že jí už nevěnuje pozornost, ale ovládá ji jako ve snu. Je samozřejmé, že tvůrcem snímku nesmí být nikdo jiný než sám badatel; alespoň pokud jde o přípravu „mimických sérií“, tj. sérií snímků

výrazů jednotlivých exemplárních osob. Přípravu filmů a otisků musí rovněž provádět sám badatel, přičemž paměť procesu záznamu určuje fotochemické zpracování a budoucí pořadí snímků. Vnější ruka pouhého technika, který se na pořízení snímku nepodílel, může zničit mnohé podstatné vyjadřovací hodnoty nebo způsobit jejich atrofii. Důležitý je také detail obrazu a rozhodující je uspořádání sledu snímků. Musí odrážet vnitřní vývoj vyjadřovacího procesu.

Druhým záměrem obrazového záznamu je vytvořit most od výzkumníka k studujícímu, kterému je ukázána cesta k výzkumu a který se tak zásadně stává spoluvýzkumníkem. Prostřednictvím expresivních obrazů a jejich posloupnosti („mimické série“) je badatel schopen sdělit divákovi něco ze své dřívější původní zkušenosti se zobrazenými lidmi, stejně jako se sám musel naučit uchopit povahu těchto lidí zevnitř a rozehrát je jako roli před sebou samým na svém vnitřním jevišti, tak se nyní divák série obrazů stává divákem této hry a zároveň spoluhráčem. Mělo by mu být umožněno prožívat prostřednictvím výrazů tváří zobrazených individualitu, která se v těchto výrazech projevuje; měl by být veden k tomu, aby od „zvláštních“ rysů (tj. individuálních lidských rysů) odlišil rysy typické, „druhové“, rasové, a z nich sestavil archetyp druhu, čistý stylistický typ. (Předpokladem k tomu je jisté intuitivní nadání. Samozřejmě existují lidé, kteří jsou slepí k idejím, stejně jako jsou lidé, kteří jsou barvoslepí).

Součástí podstaty našeho expresivního výzkumu je, že se nesděluje v podobě „hotových výsledků“, ale musí ze studujícího učinit spoluvýzkumníka, a tedy zároveň

posuzovatele. Výzkumník nejen předává své série obrázků a vysvětluje je divákovi, ale také s poznávajícím a posuzujícím sleduje svou dřívější cestu zkoumání. Předkládá mu svou stylisticko-kritickou práci k vlastnímu zkoumání. Výsledek se formuje před očima zkoušejícího: stylistická zákonitost se rozvíjí, a tím se zviditelňuje; dokazuje se tím, že je viděna. Pro zkoumání tvaru ideje neexistuje jiná forma důkazu než tato: stejně málo pro stylistické zkoumání jako pro geometrii.

Naše věda je nepodmíněná, vychází sama ze sebe. Od studujícího se neočekává nic jiného než to, že bude schopen nestranně vidět a slyšet a bude připraven povznést se nad pouhou víru ve fakta, která postačuje v oblasti empirické přírodovědy. Existují však podmínky, které paralyzují pochopení naší práce: když poznávající a posuzující přistupuje k našim obrazům s předpojatými soudy a interpretuje do nich to, co ho naučila nějaká doktrína. Naše obrazy mohou říci něco pravdivého a plodného jen tomu, kdo je připraven k nim přistupovat ne jinak než bdělé dítě. Proto nezaujatí laici našemu oboru často porozumí lépe než odborníci v cizích vědách, pokud jsou tito badatelé výhradně nastaveni na svou konkrétní dráhu myšlení, pokud jsou zapřísáhlí na jinou, cizí metodu.

Ti, kdo si potrpí na fakta, mohou namítnout, že naše věda může oprávněně existovat ve všem, ale jaký význam mají ideje pro lidi v praktickém životě? Pokud naše věda neví nic o hmatatelných faktech, pak je prakticky zbytečná a nepodstatná. My lidé současnosti jsme tak plně zaměstnáni zabýváním se fakty, že nám nezbývá čas zabývat se idejemi. - Proti tomu lze namítnout, že pro „pokrokové lidi“ jsou nejpůsobivějšími fakty

naší doby „úžasné výdobytky moderní techniky“. Za možnost těchto úspěchů však technika vděčí především čisté vědě o idejích: matematice, protože i když ideje nejsou ze své podstaty „hmatatelnými fakty“, jejich zákony předepisují své zákony celému světu faktů. Všechny prostorové věci se řídí zákony geometrie. Veškerá duševní zkušenost a její vyjádření se řídí stylistickými zákony, které náš výzkum odhaluje. Zvládnutí „hmatatelných faktů“ není samo o sobě úkolem vědy o idejích, ale poskytuje k takovému zvládnutí nástroje.

8. Výrazový materiál a výrazový styl

Veškeré vyjadřování je ze své podstaty vyjádřením něčeho, konkrétně vyjádřením zkušenosti (prožitku). Ne každá zkušenost je vyjádřena, ale vše, co je vyjádřeno, je vyjádřenou zkušeností. Slovo „zkušenost“ zde nepoužíváme ve zdůrazněném významu, jaký má často v běžné řeči (např. když někdo řekne: To byl pro mě zážitek! nebo: To a to se pro mě nestalo zážitkem), ale mnohem obecněji: vše, co plyne v nikdy neodpočívajícím proudu vědomí a co lze „reflexí“ vynést na povrch, je zde třeba nazývat zkušeností, ať už to lze vyjádřit, nebo ne. Každý běžný vjem, každý neurčitý pocit je v tomto smyslu zážitkem. A opět, slovo „výraz“ (vyjádření) by zde také nemělo mít nic z přehnaného významu, v jakém se např. uspěchává, když se hovoří o moderních uměleckých směrech: ve smyslu výrazů expresionismu, například. Chápeme zde toto slovo v jeho nejjednodušším smyslu: každý nevědomý pohyb ruky, každé zamračení, každá zvláštnost chůze, každé slovo, jakkoli „bezvýznamné“ - ale také každé vrcholné umělecké dílo či jiný kulturní útvar - je výrazem a může se stát významným v kontextu expresivního výzkumu.

Rozmanitost zážitků se odráží v rozmanitosti jejich projevů: stejně jako se liší prožitek hněvu od prožitku radosti, strachu, oddanosti nebo touhy, stejně odlišné jsou i projevy těchto zážitků. Například projev hněvu, rozzlobené gesto, nelze za normálních okolností zaměnit s projevem radosti. Ale na druhou stranu ne všechny projevy hněvu a všechny projevy radosti jsou stejné. Jsou lidé, kteří se v nejprudším hněvu stále drží v ústraní, nenechají na sebe upozornit, takže jejich prožitek

hněvu se může prozradit jen blýskáním očí, strnulostí tváře, ochablostí řeči; a jsou lidé, kteří v hněvu prudce vybuchují slovy a gesty. A i zde, v tomto druhém případě, jsou možné největší rozdíly ve volbě slov, ve způsobu gestikulace, takže prudký, zcela nezřízený výbuch hněvu může vypadat zcela jinak u jednoho a jinak u druhého člověka.

Tato rozmanitost projevů vychází z rozmanitosti zkušeností: pokud je nějaká zkušenost, např. zkušenost hněvu, vyjádřena různými způsoby, je také různě prožívána. Nakonec každý jednotlivý člověk vyjadřuje své prožitky určitým způsobem, který je pro něj jedinečný, a to znamená, že každý člověk prožívá své zkušenosti určitým způsobem, který je pro něj jedinečný. Naše úvaha se však obrací k typickým způsobům vyjadřování a odpovídajícím způsobům prožívání, jimiž je veškerá individuální lidská zkušenost zahrnuta a provázána.

V každém projevu musíme rozlišovat dvě věci: 1. co se vyjadřuje, zda prožitek hněvu, prožitek radosti, touha nebo něco jiného, a 2. jak se to prožívá a jakým typickým způsobem se to vyjadřuje. To první nazýváme podstatou vyjádření, to druhé stylem vyjádření. „Hněv“, „radost“, „touha“ jsou slova, z nichž každé chce označovat nějakou vyjadřovací substanci. Každý vzdělaný jazyk nabízí dostatek slov pro výrazové substance; při popisu výrazového stylu však slovní zásoba historicky daných jazyků dost často selhává, právě proto, že něco jako výrazový styl nemohlo být v dobách prvotního jazykového vzniku ještě vědomě pojato a uchopeno slovy. Proto náš popis stylistických charakteristik prožitků a jejich vyjádření musí být často parafrází, řečí v náznaku, narážkách a přirovnáních.

Naše oddělení výrazové substance od výrazového stylu je čistě intelektuální oddělení: žádná zkušenostní substance se nemůže objevit a být prožívána jinak než v určitém stylu; proto se žádná výrazová substance nemůže objevit jinak než v určitém stylu. Například látku „hněv“ nelze prožívat „sám o sobě“, tj. ne bez klidu, nezformovanou. Jakmile je tu, tj. je prožívána, je stylisticky určena: určení stylu patří k její podstatě. Je jistě možné, že v prožitku a jeho vyjádření působí několik stylů společně, nebo že se styl prožitku v jednotlivých případech zcela neshoduje se stylem jeho vyjádření. Ale prožitek, který není determinován žádným stylem, není možný o nic víc než je stejně nemožný barevný jev bez rozměru.

9. Změna stylu ve výrazu

Většina obrazů, které jsme si dosud ukázali, byly ty, které zobrazovaly jeden styl fyzického vzhledu, jehož prostřednictvím se mohl bez zábran realizovat jeden styl vyjadřování. Na každém z nich jsme představili tvář v rozvinutí jejího výrazu, její mimiku, a to v „mimické sérii“; jakkoli se výrazový materiál obraz od obrazu měnil, styl výrazu zůstával stejný: u všech členů série zůstal stejný. - Kromě toho jsme zejména v sérii „člověka vykoupení“ ukázali i takové jevy, v nichž se slévaly dva styly, a naše stylisticko-kritická práce spočívala právě v tom, že jsme ten jeden styl - ve zmíněné sérii stylu člověka vykoupení - jakoby přetavili, čímž se to, co se slévalo, také uvolnilo z kombinace a mohlo být uchopeno samo o sobě. Ale i v těchto hlavách se smíšeným stylem převládal styl výrazu, respektive kombinace stylů: je pravda, že podle toho, zda byla jednotlivá tvář viděna spíše v té či oné perspektivě, vystupovaly zřetelněji rysy jednoho nebo druhého stylu; nebylo však patrné, zda výraz sám - v průběhu svého přechodu z jednoho materiálu do druhého - využíval jeden nebo druhý styl.

Naše tři obrázky 98-100 ukazují takový případ, kdy různý materiál vnáší do hry různé styly. Tam, kde jsou rysy nejméně oživené, obrázek 98, působí v podstatě nordický styl vzhledu nejsilněji; pouze poněkud vypouklé, kulovité čelo naznačuje (východní) vliv člověka povznesení. Sílící smích, který rozpohybuje měkké partie, vnáší do hry východní výčnělky, zejména v oblasti kolem očí, které na konci téměř mizí, obr. 100: dolní polovina obličeje se stále směje nordicky, horní polovina východně.

Obr. 98. V nezatíženém postoji je patrný pouze nordický pohled.

Obr. 99 – 100. Obr. 99 - Úsměv probouzí východní rysy kolem očí; Obr. 100 - Horní polovina obličeje má východní úsměv, dolní polovina nordický.

Obrázky 101 a 102 pocházejí ze série výrazů mladého jemenského Žida. Pokud se podíváme na celou sérii (z níž zde uvádíme pouze dva úseky), je pro tento zjev téměř zcela charakteristický orientální styl. Pouze obrázek 102 zachycuje okamžik, kdy ambivalentní, problematický výraz využívá mírného blízkovýchodního (člověka vykoupení) vlivu v těchto rysech tak silně, že náhle převládne. Narušení orientálního stylu na tomto obraze je dále podpořeno evropskou pokrývkou hlavy, která, ačkoli je stejně málo blízkovýchodní jako orientální, ale mezi orientálními Židy stále více vytlačuje stylisticky autentické orientální kroje a přispívá tak k celkovému zmatku ve stylistickém cítění a ke kýčovitosti stylisticky pravých životních forem v Orientu.[20]

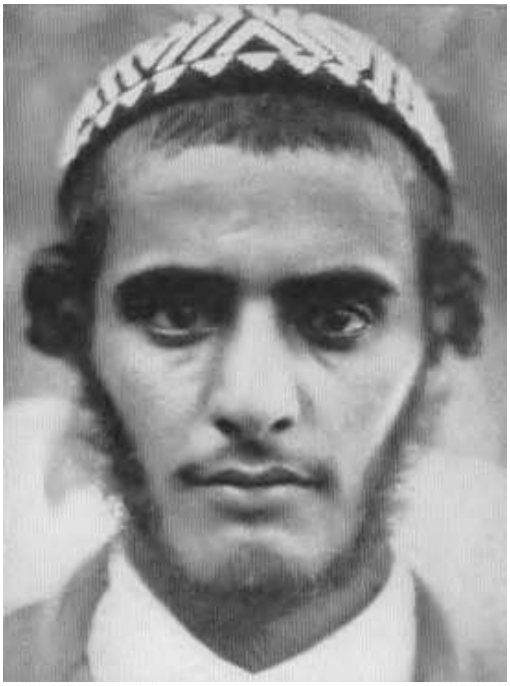

Obr. 101. Mladý jemenský Žid. V podstatě orientální (člověk zjevení).

[20] Srov. L. F. Clauß, Levantisierung, in Zeitschrift für Menschenkunde, 4. ročník, sv. 2, des. s. 74 a násl. (o stylisticky vhodném kroji).

Obr. 102. Totéž, změna výrazu umožňuje rozpoznat blízkovýchodní rysy, zdůrazněné pokrývkou hlavy, která se vymyká stylu.

Změna stylu ve výrazu je mimická vlastnost, kterou herecké umění podvědomě hojně využívá. Herec, který má pouze jedinou, tj. stylisticky čistou tvář, má k dispozici v podstatě jen jedinou roli, zatímco tvář se směsicí stylů, z níž lze změnou výrazu vytěžit nejrůznější styly, umožňuje možnost bohatého vnitřního i vnějšího repertoáru. Představu o bohatství těchto možností poskytuje pohled na obrázky 103-106, které ukazují výňatek ze série snímků tváře ruského filosofa a herce Fedora Stepuna: role je zde záměrně třikrát změněna a pokaždé se objeví jinak zdůrazněná stylistická kombinace. V záběru 105

(role diplomata) jsem zdůraznil hercovu podvědomou snahu o zdůraznění nordických linií mírně přehnanou perspektivou.

Obr. 103 – 106. Fedor Stepun v různých rolích. Široká škála mimických možností díky silné směsi stylů.

K této změně stylu ve výrazu dochází téměř u každé stylisticky smíšené postavy. Obrázky 107-114 ukazují středoněmeckou dívku během rozhovoru, který nabízel několik příležitostí ke změně výrazu. K té také došlo, ale neznamenala změnu stylu. Jak často jsem ji viděl, v obličeji se vždy důsledně kombinoval nordický styl s rysy dinárské rasy, kterou někteří badatelé považují za specifickou rasu.[21]

[21] Zatím jsem se nedokázal přesvědčit, že dinárský člověk je samostatná rasa. V mnoha ohledech jeho vzhled připomíná blízkovýchodní rasu, v jiných zase rasu nordickou.

Obr. 107 – 110. Dívka z Drážďan. Kombinace nordických a „dinárských“ rysů. Změna výrazu bez změny stylu.

Obr. 111 – 114. Totéž, omezení na jedinou životní roli, v níž je zachováno stylistické spojení.

Rozsah zkušenostních možností této mladé dívky je malý, má k dispozici v podstatě jen jednu roli, a v ní trvá stylistické spojení. Přesto si lze představit, že by vnitřní životní kruh tohoto ještě velmi mladého lidského dítěte mohl být rozbit prudkými citovými otřesy a že by se stylistické spojení mohlo takříkajíc rozštěpit, takže by se v budoucnu styly zde spojené rozcházely s měnícím se výrazem.

Podívejme se krátce na hodnotu fotografických snímků. Jediný snímek, který není součástí série mimických snímků nebo který není výzkumník schopen ověřit rozpoznáním samotné zobrazené osoby, není spolehlivým ukazatelem rasy zkoumané osoby. Přiměřeně zručný fotograf dokáže zdůraznit každý jednotlivý styl v obličeji, přičemž na různých snímcích se dokonce mírně mísí styly tak výjimečně, že o téže tváři lze někdy tvrdit, že reprezentuje jednu rasu a jindy druhou. Stejně tak tvář s výraznou směsicí stylů může být uměle zobrazena v čistém stylu díky osvětlení, volbě perspektivy a výrazu. A to, co zručný fotograf dokáže udělat záměrně, dokáže neumětel z hlouposti, totiž že změní osobu v její protiklad neúmyslným, ale rozhodujícím posunem stylistického důrazu - přičemž možnost zručné či neumětelské „retuše“ vůbec nepřichází v úvahu. Základní pravidlo zní: nevěřte žádné fotografii, kterou jste sami nepořídili nebo kterou si nemůžete ověřit na základě znalosti zobrazené osoby. Zda si s nimi vědecké rasové studie, které pracují především s jednotlivými snímky z jiných zdrojů, skutečně vystačí, je třeba ponechat na vlastním posouzení. Srovnávací rasová psychologie může každopádně čerpat pouze

z takového obrazového materiálu, který sama vytvořila, a tak dohlížet na jeho vývoj.

10. Tělo jako prostor pro vyjádření

Prožitek duše sám o sobě není pro ostatní duše smyslově vnímatelný, vnímatelný je pouze jeho projev. Je vnímatelný znamená: objevuje se v prostoru, viditelně nebo slyšitelně. Každé jednotlivé duši je dán rozlet míst, v nichž se její projev může stát viditelným nebo slyšitelným. První a nejpůvodnější dějištěm duše je její tělo. Nabízí viditelná pole projevu, v nichž se projev jeví jako „tvář“, jako viditelné „gesto“, tj. jako pohyb v prostoru. Nabízí slyšitelné oblasti projevu, z nichž nejdůležitější je hlas: jeho slyšitelné pohyby vyjadřují obsah a způsob prožitku. V této prezentaci se omezíme na to, co lze demonstrovat viditelnými obrazy, a proto upřednostníme viditelný výraz těla, abychom jeho prostřednictvím zviditelnili různé styly vyjadřování.[22]

Ne každé tělo plní stejnou funkci pro každou duši. Představíme-li si duši, jakou vyjadřují obrázky 1 a 2, obdařenou tělem ve stylu tohoto těla, jak je znázorněno např. na obrázcích ukazuje obrázek 83/84, je zřejmé, že tato nordická duše by v takovém těle nemohla vyjádřit svou zkušenost stejným způsobem jako v nordickém těle, které jí bylo skutečně dáno a jehož styl odpovídá jejímu vlastnímu stylu a tvoří s ním

[22] Výrazem je také každé jednání, utváření prostředí, každé dílo, tedy všechny kulturní útvary. V návaznosti na naše bádání se státem jako divadlem výrazu zabývá kníže F. W. zur Lippe, Vom Rassenstil zur Staatsgestalt (Berlin-Neu-Finkenkrug 1928); utvářením víry ve stylu různých ras se zabývá W. Erbt, Der Anfänger unsers Glaubens (Leipzig 1930). Důležité poznatky o rasové etice obsahují také spisy B. Kummera Zur germanischen Glaubens- und Sittengeschichte (všechny vyšly v nakladatelství Adolf Klein, Lipsko).

nepřerušenou jednotu, ale jak by pak měla vyjádřit svou zkušenost, když ne svým vlastním způsobem, svým stylem? Tato otázka je jednou z nejdůležitějších v naší oblasti výzkumu; ptá se po stylistickém vztahu mezi individuální duší a jejím tělem.

V sérii první části (obrazy 1-97) převažují takové tělesné postavy, jejichž styl přetrval i přes změny výrazového materiálu. Ať už se například tvář na obrázcích 6-12 tváří vážně, vesele nebo jakkoli jinak, ve všech svých projevech vykazuje vždy stejný styl, jakkoli se námět může lišit. U všech těchto sérií obrázků, u nichž styl „přetrvával“, jsme zjistili, že každá tvář se jeví jako předem vytvořená a předurčená pro typický způsob vyjadřování. Každá tvář měla styl v sobě, ještě před jakýmkoli výrazem, ale s náznakem možného výrazu: nesla rysy předběžné kresby, která jí předepisovala cestu pro každý možný výraz. Podoba obličeje na obrázcích 6-12 nabízí jiné možnosti výrazu než obličej na obrázcích 62-69, obličej na obrázcích 13-18 například než obličej na obrázcích 85-89. Zde se zabýváme výhradně stylem výrazu, nikoli materiálem výrazu. Určité výrazové prostředky jsou pravděpodobně společné všem duševně zdravým lidem a zřejmě i mnoha živočišným druhům (radost, láska, nenávist, hněv). Strukturální styl těla neomezuje rozmanitost výrazových prostředků, ale pouze rozsah jeho stylistických možností. Pokud je podoba tváře jednoznačně určena jediným stylem, pak je již fixována ve zcela konkrétním způsobu vyjadřování: pokud by se projevila, například mimickou imitací, jiným způsobem vyjadřování, než který je v ní předurčen, byla by narušena a

tento imitovaný výraz by byl rozpoznatelný jako jí cizí, neautentický, jako zneužití její výrazové trajektorie. Představíme-li si například, že tvář na obrazech 1 a 2 byla umístěna do zvláště stylisticky typického postoje člověka zjevení (obraz 51) nebo člověka vykoupení (obraz 65), výsledkem je buď nemožnost v tom smyslu, že nic z druhého typu není reprezentováno navenek převzatým postojem, nebo je výsledkem něco zkresleného a směšného: místo stylisticky správného postoje napodobovaný typ pózy.[23] — A co platí pro obličej, platí i pro celé tělo.

Čím zřetelněji je rozvinut strukturální styl těla, tím zřetelněji vyžaduje určitý způsob duševního projevu, který mu odpovídá a který se má v tomto těle realizovat. Pouze takové vyjádření, jehož styl odpovídá stavebnímu stylu tohoto těla, může být v tomto těle plně a bez zábran realizováno. Právě styl výrazu určuje jednotu mezi stylem těla a stylem prožívající a vyjadřující duše. Každá duše určitého stylu vyžaduje tělesnou kulisu, která musí být utvořena tak, aby se prožívání duše mohlo vyjadřovat čistě v jejím vlastním stylu, ve stylu této duše: styl těla a jeho cesty vyjadřování musí být zajedno se stylem vyjadřování a prožívání duše. Zda je tento požadavek skutečně splněn ve všech jednotlivých případech, které se vyskytnou, je jiná otázka, ke které se ještě vrátíme; ale tam, kde se vždy objeví dokonalá vzájemná příslušnost těla a duše, jako například ve většině postav z naší série v první části této knihy,

[23] Zde používáme druhý význam slova „póza“. Srov. s. 56, kde naopak „póza“ označuje přehnanou formu vnitřně stylizovaného pohybu, a sice mediterránní exhibici.

spočívá v tom, že styl těla odpovídá čistě stylu duše, a proto může být tělo dokonalým dějištěm výrazu pro duši, jejímž je tělem.

Obr. 115 – 116. Obr. 115 - Austen Chamberlain jako řečník. Nordické držení těla a pohyb: vychází z podélné osy a vyhýbá se námaze při pohybu končetin; Obr. 116 - Muž ze Švábska, nordicko-fálský typ. Obrázek z 80. let.) I vědomé držení těla germánského člověka není ničím jiným než prostým vyjádřením jeho síly.

Každý z obrysů postavy, které jsme vytvořili v první části, skrývá různé možnosti vyjádření, v každém se rozvíjí jiný styl mimiky a gestikulace. Pouze hlava nesená na uvolněném krku je například schopna „splynout s tváří“; toto gesto lze tedy provést v nordickém, mediteránním a orientálním stylu, ale

nikoli například ve východním stylu povznesení: hlava našeho obrázku 168 nebo hlavy obrázků 128-130 a 83-89 by porušily svůj styl, kdyby se pokusily splynout s krkem. Ke stylu gesta, který propůjčuje výraz vržení hlavy dozadu, patří také hlava, v níž jsou trajektorie tohoto gesta předznamenány: hlava se široce prohnutou linií lebky, dlouhá lebka („dlouhá“ od čela k týlu). Ano, snad lze říci, že styl gesta volného houpavého pohybu vyžaduje světlé vlasy na hlavě, protože jen takové vlasy jsou schopny se při tomto gestu zvednout a podílet se tak na stylu tohoto gesta.

Obr. 117 – 118. Obr. 117 - Anglická Židovka při projevu. V podstatě blízkovýchodní. Trup se prohýbá, obličej je ztrápený a ruce gestikulují; Obr. 118 - Lloyd George při projevu. V podstatě mediteránní. Užívá si svůj výrazový projev před společností.

Tři štíhlá, křehká těla nordické, mediteránní a orientální série (člověk výkonu, člověk exhibice, člověk zjevení) se mohou volně a nezatíženě rozvíjet v prostoru: z hlediska této možnosti jsou navzájem příbuzná. Způsob, jakým nordická duše tuto možnost využívá, je však zcela odlišný například od mediteránního způsobu pohybu. Nordická duše je také ve svém tělesném pohybu „tichá“: nepraktikuje výraz pro sebe jako hru, jak to dělá duše mediteránní, ale omezuje jej v přísné disciplíně na to nejnutnější.[24] Stejně jako germánské jazyky v průběhu svého vývoje vyloučily ze zvukové struktury svých slov vše, co nebylo podstatně smysluplné, a tak nakonec svá slova stlačily někdy až na jediný pisklavý zvuk, tak se i artikulovaný jazyk nordických národů vyhýbá všemu, co k věci nepatří. Mediteránní vyjadřování volí jinou cestu: románské jazyky, které jsou ve své vnitřní podobě stále více mediteránní, se houpou a tančí na krásném zvuku svých bujných slovních útvarů, stejně jako se mediteránní jazyk houpe a tančí v krásných gestech, která si nemohou vystačit sama se sebou. Nordický člověk je srovnatelný s kormidelníkem na plachetnici: s pohledem upřeným do dálky drží kormidlo pevnou, ale lehkou rukou. Ví a cítí, že jeho plavidlo poslouchá i ten nejmenší pohyb této ruky. Jen nedbalec přetahuje kormidlo sem a tam. Kormidelník je však srovnatelný s tanečníkem: pohupovat se a kývat údy v krásné hře je právě jeho povolání.

[24] O nordickém „tichosti“ viz L. F. Clauß, Die nordische Seele, kapitola 8.

Obr. 119. Anglický řečník před davy voličů. V podstatě mediteránní. Řečnické úsilí se stupňovalo až k vyjadřovací akrobacii.

Nordické gesto se vyhýbá námaze, „drží se samo sebe“ a pro vyjádření pohybu končetin to znamená, že se vyhýbá směru osy. Jakýkoli pohyb končetin, který přesahuje rámec toho, co je nezbytné pro vyjádření, je vnímán jako přehnaný, jako nespoutaný, a tudíž jako nevýrazný.

Nordický výrazový pohyb se v podstatě odvíjí kolem podélné osy s tělem ve vertikální poloze. Veškeré ohýbání trupu, pokrčení kolen jako výraz (srov. např. obrázky 117 a 119) je mu cizí, rovněž veškeré houpání či natahování těla do stran

(srov. obrázek 120). Jako řečník zůstává nordický muž ve vzpřímené poloze, jak ukazuje obr. 115; a když se musí postavit, aby byl zobrazen, tíhne k jednoduchému, rovnému postoji, který nevyjadřuje nic víc než jeho sílu.

Obr. 120. Vnitroasiat Lenin řečnící před davem. Naklonění do boku jako výrazový pohyb.

To platí pro čistě expresivní pohyb; na druhé straně účelový pohyb (např. práce, fyzické cvičení) není čistě expresivní, ale je spoluurčen účelem, kterému slouží: jeho míra, jeho vzdálenost od podélné osy je určena účelem. A přesto je veškerý účelný pohyb také ovládán rasovým stylem: Nordický člověk zasadí jiný úder než fálský člověk vytrvalosti nebo mediterránní člověk exhibice nebo příslušník vnitroasijské rasy.

Veškerý pohyb nordického stylu je charakterizován napětím mezi natahováním se k výkonu a udržováním si odstupu. Nordická potěcha z pohybu končetin se rozvíjí pouze v oblasti účelného pohybu, nikoliv v oblasti pohybu expresivního: při cvičení těla, které je pro člověka výkonu samo o sobě dostatečně účelné, se nordický člověk stává šťastným ze svého silného těla.[25]

Sezení na lavičkách a židlích je nordický vynález, který vznikl z potřeby udržovat vzpřímené držení těla. Opěradlo umožňuje udržet tento postoj bez únavy. Tento moudrý způsob sezení v nordickém stylu si s nordickým vynálezem lavičky a židle prorazil cestu po celé zemi, ale je pouze odpovídající přirozenosti nordického člověka.

Jedním z nejjemnějších tělesných výrazových prostředků je změna barvy. Duševní hnutí nejrůznějšího druhu – radost, hněv, stud – se v oblasti výrazu projevují „zčervenáním“ (fyziologicky řečeno: nahrnutím krve do cév v kůži), tedy ztmavnutím barvy. Jiná duševní hnutí – například úlek nebo strach – se projevují „zblednutím“, tedy zeslabením barvy (fyziologicky řečeno: stažením krve z kůže). Dějištěm takového výrazu je povrch obličeje, pokožka tváře. Ta může být takového rázu, že umožňuje pozorovat změny barvy až do nejjemnějších odstínů: může být jemná a téměř průhledná, takže zrcadlí i ty nejjemnější a nejtišší pohyby duše, pokud se tyto pohyby projevují právě změnou barvy. Opačnou možností je naprostá neprůhlednost kůže, která pak neumožňuje rozpoznat žádné

[25] Srov. str. 205.

změny prokrvení, neukazuje již žádné prožitky skrze změnu barvy – a tím ztrácí svou výrazovou hodnotu. Mezi těmito dvěma krajními možnostmi pak existuje celá řada odstupňování.

Ptáme se: jakého druhu musí být pokožka obličeje, která odpovídá stylu nordické duše? Nordickou duši jsme popsali jako takovou, která má v sobě vlohu používat své výrazové prostředky s nejvyšší zdrženlivostí, neboť za žádnou cenu nechce odhalit víc, než je nutné – duši, která mluví mlčením. Taková duše potřebuje výrazové pole, které zrcadlí i ten nejjemnější pohyb; byla by totiž němá, kdyby za ni nemohl promlouvat právě tento barevný proměnlivý výraz. K nordické duši tedy patří tělo s co nejjemnější, nejcitlivější pokožkou: čím lépe je pokožka uzpůsobena pro změnu barvy, tím lépe se hodí jako dějiště nordického výrazu. Básníci a autoři legend západoevropského středověku to dobře věděli a všude tam, kde chtěli zobrazit šlechtice – což tehdy, v době germánské nadvlády, znamenalo i daleko za hranicemi germánských jádrových oblastí „nordické“ lidi – oslavovali a přeháněli průzračnou jemnost pleti, byť si nebyli vědomi jejího výrazového významu. V jejich básnických snech se vyskytují ženy s pokožkou „jako alabastr“, a když pijí víno, lze jej vidět, jak rudě proudí jejich světlým hrdlem dolů jako sklem.

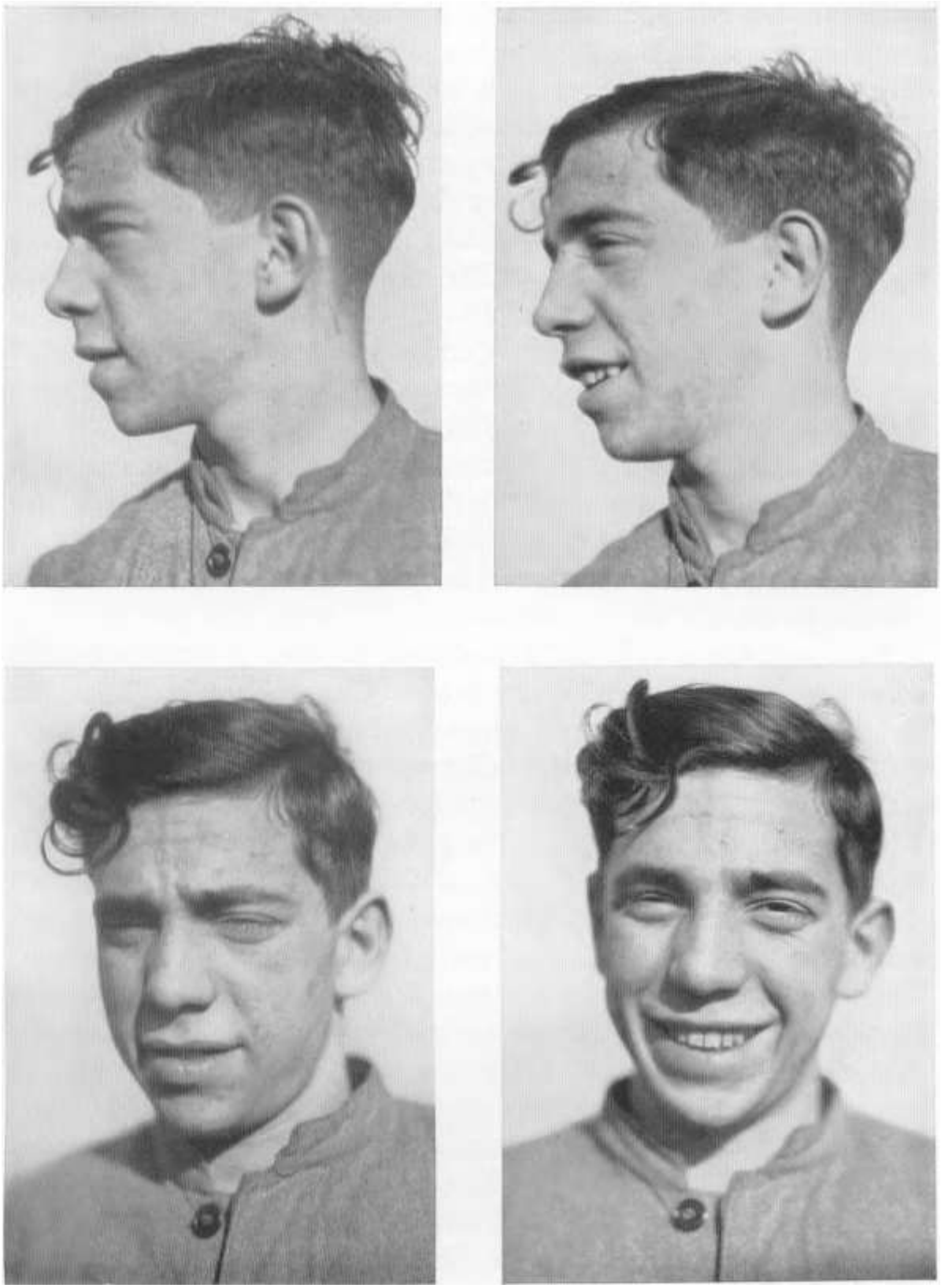

Obr. 121 – 124. Námořnický učeň z Terstu. Zlomený výraz: východní výraz zlomený liniemi mediteránního stylu.

Pokožka nordického těla na slunci netmavne. Zčervená sice a nakonec se zanítí, čímž na dobu zánětu ztrácí svou výrazovou hodnotu. Ale se zánětem mizí i zarudnutí: zánět se zahojí a původní světlost se vrátí.

Nordická světlost a jemnost pokožky pokračuje v nordických vlasech: k takové pokožce se nemohou hodit černé štětinovité vlasy. Nordické vlasy působí beztížně a když do nich foukne vítr, vztyčí se jako světlý plamen. Když se nordická hlava postaví proti světlu, vlasy zazáří a hrají jako světlý svit kolem tmavě stínované plochy (srov. obrázek 98 a 160, dále desky 1, 10, 13 a 14 mé knihy Die nordische Seele). Jemná světlost pokožky a vlasů dohromady tvoří nordickou blonďatost. Také středomořské vlasy jsou jemné a hedvábně měkké, avšak – odpovídající středomořské pokožce – tmavé.

Mediterránní duše je ve své podstatě výmluvná: žije ve svém výrazu a upřednostňuje výrazová pole, která dávají prostor hravému projevu. Změna barvy však nemá žádnou hravou hodnotu: červenání a blednutí nepřipouští hravou formu. Odpovídajíc této menší významnosti změny barvy pro mediterránní duši je pokožka jejího těla méně světlá a méně citlivá na výraz: je sice velmi jemná, ale jakoby napůl zastřená bledým zhnědnutím. Připomíná samet. Tímto částečným zastřením barevného výrazu podporuje určité erotické účinky, které nejlépe vzkvétají v říši napůl skrytého.

Několik zde uvedených příkladů by mělo postačit k osvětlení rasového smyslu tělesné formy – totiž jejího smyslu jako výrazového pole pro rasově utvářenou, stylem určenou duši. Duše určitého tvaru vyžaduje také tělo odpovídajícího

tvaru. Co zde rozumíme pod pojmem „tvar duše“, bylo objasněno v první části této knihy.

Pouze při stylistické jednotě duše s jejím tělem je možný „dokonalý“, tj. nebrzděný výraz. Má-li však duše jiné tělo, totiž takové, které se od jejího stylu odchyluje – tělo, které není právě vhodným jevištěm pro její výrazový styl, ale podle svého stavebního stylu se zdá být určeno pro duši jiného druhu –, pak je výraz této duše ve svém stylistickém vyjádření omezen.

Řady v první části této knihy nám na téměř všech svých vyobrazeních ukazovaly nezakrytý, nezlomený výraz: už při zběžném pohledu, bez hlubšího ponoření do smyslu těchto různých tělesných forem, je zřejmé, že tam ve většině případů styl duše zcela odpovídá stylu těla, skrze nějž se projevuje. Je to ještě zřejmější při srovnání kterékoliv z těchto řad s obrazy 121–138. Zakryjeme-li na obrazu 121 levou třetinu a necháme tak zmizet obličej, zůstane nám zbytek, který působí jako část stylově čisté postavy mediteránního člověka exhibice nebo jiné štíhlé dlouholebé rasy. Ponoříme-li se do linie tohoto tělesného zbytku, domyslíme si k němu odpovídající obličej a pak zakrytí znovu odstraníme, zažijeme lehké zklamání: skutečně se znovu objevivší obličej na obraze by vlastně neměl vypadat právě takto, má-li odpovídat štíhlému pohybu linií, zejména pak obrysu zátylku této postavy. Tvar obličeje si sice v tomto výrazu napjaté pozornosti, jak jej ukazuje obraz 121, uchovává ještě rozhodující linie mediteránního stylu, ale zůstávají jakoby prázdné: chybí jim hravá lehkost, která patří k jejich výrazuplné podstatě. Použijeme-li na obrazu 122 stejného postupu, zklamání je větší: ve výrazu veselosti se mísí cosi zavalitého,

co si žádá tupé, naběhlé formy rysů obličeje, tedy něco, co odporuje mediteránnímu stylu, takže nyní si obličej a zátylek vzájemně odporují. Co je ale duševně rozhodující v podstatě tohoto člověka: je to to, co odpovídá zavalitým, tupě utvářeným výrazovým drahám, nebo je to štíhlý pohyb? Je-li to to druhé, pak je jeho výraz brzděn, snaží-li se projevit těmito nezřetelnými výrazovými drahami obličeje, např. očima jakoby obklopenými zaoblenými polštářky. Je-li to však to první, tedy to oblé a zavalité, pak mu štíhlé linie překážejí, neboť brání rozvinutí jeho vlastní výrazové podstaty. Pohled na obrazy 123 a 125 ukazuje dostatečně jasně, jaký styl určuje duševní podstatu tohoto člověka: je to ona zavalitost, která v podstatě pochází ze stylu východního člověka povznesení, ale zde je tato podoba nucena k propojení s liniemi mediteránního stylu, a tím je zkreslena: cesta k povznesení je tomuto člověku zatarasena. Kdo vidí čelní pohled této hlavy, sotva by očekával zátylek takového obrysu, jak jej ukazují obrazy 121 a 122. Tvarová stavba tohoto obličeje je sice i v čelním pohledu stále ještě v zásadě mediteránní: snad by antropometrické měření lebky vedlo k závěru, že patří ke mediteránní rase. V měkkých tkáních se však prosazuje východní, ovšem narušované převažujícím mediteránním stavebním stylem tělesné podoby. (Také jsou patrné stopy negroidního vlivu. Ty však v tomto rozboru ponecháme stranou.)

Obr. 125 – 127. Dívka z Jižního Tyrolska. Obr. 125 - Klidné držení hlavy, střih obličeje v mediteránním stylu; Obr. 126 - Smích probouzí východní rysy, většinou v dolní polovině obličeje; Obr. 127 - Mediteránní s polozakrytým východním obrysem v dolní polovině obličeje.

Obr. 128 – 129. Pohled na dědičný obraz: matka předchozí dívky. Východní tělo (trpící nemocí) a východní výraz.

Obr. 130 – 131. Matka a dcera. Dcera zde má na svém převážně mediteránním těle téměř čistě východní výraz. Východní duše zděděná po matce se na nás dívá skrze dceřinu mediterránní podobu.

Mediterránní a východní prvek si odporují také v obličeji jihotyrolské dívky na obrazech 125–127. Expoziční doba snímků byla poměrně dlouhá, zobrazovaná osoba byla v okamžiku expozice „zcela soustředěna na věc“ a upravila se vně i vnitřně pro focení. Proto je výraz strnulý, nepřirozený a nesvobodný, což je třeba při psychologickém hodnocení těchto obrázků vzít v úvahu. Obraz 125 ukazuje při nehybném výrazu tvar obličeje, jehož hlavní linie jsou mediterránní, a tudíž se neslučují s krátkým krkem a tupou linií zátylku. Pokud však výraz uvede měkké části obličeje do pohybu, jak se to děje při smíchu na obraze 126, ukáže se, že i zde jsou měkké části používány jako dráhy východního výrazu, který se dokáže prosadit natolik, nakolik jsou tyto měkké části podloženy tukovými polštářky — jakoby východně. Čelní pohled, obraz 127, ukazuje podstatné rysy mediterránního stavebního stylu, které však zůstávají prázdné, neboť je neoživuje žádný mediterránní výraz. Tyto velké tmavé oči mediterránního střihu by mohly být krásné, kdyby z nich mluvila duše, jakou tento styl očí vyžaduje. Duše, která však těmto očím zde náleží, si s touto formou a velikostí neví rady, potřebovala by spíše oči takové, jaké ukazují následující obrazy (128–130); skrze mediterránní rysy této dívky na nás jako by hleděla její východní matka.[26] Ale zatímco se u matky východní prvky mohou téměř čistě vyjádřit ve vlastním stylu, je u dcery tento výraz narušen mediterránním stavebním stylem jejího těla.

Mimická řada obrázků 132–138 (muslimská arabská žena z Jeruzaléma) ukazuje vzácné spojení: orientální styl narušený

[26] O dědičném a zjevném obrazu viz výše s. 29.

stylem fálského člověka vytrvalosti. Nejlehčí je zde narušeno nejtěžším, nejplynulejší rušeno nejpevnějším. Obraz 132 ukazuje obrys obličeje, který je v podstatě orientální a také oživován orientálním výrazem — pokud zakryjeme oči, které zde jakoby „nestačí držet krok“. Nasazení krku není na tomto obrázku zcela zřetelné, ale zdá se, že krk vyrůstá z těžkého a širokého trupu, který k obrysovým liniím tohoto obličeje nepatří. Obrázky 133–137 odhalují krk a linii jeho nasazení: krátký, hranatý, široký a pevný, zvedá se bez ladnosti z čtvercovitého trupu. Tvář zde vykazuje výrazové pohyby, ve kterých se lehkost marně snaží prosadit proti těžkosti, plynulost proti pevnosti. V této duši mohou být obě složky — lehká i těžká — stejně silně zastoupeny, a na výchově (v nejširším slova smyslu, tj. příkladu rodičů a vrstevnic) záleželo, které z nich byl dán přednost. Arabská výchova, alespoň ta domácí (ve výše uvedeném smyslu), dodnes upřednostňuje — pokud ne zcela orientální charakter — pak alespoň lehkost.[27] Proto líce odráží často málo úspěšnou snahu vnutit směsi lehkosti a tíhy ve výrazu celkový, orientální, lehký dojem. Čelní pohled činí tuto snahu ještě obtížněji představitelnou než pohled z profilu: například ústa mají sice orientální tvar a jsou držena orientálním způsobem, ale jejich tvarování je hrubé, a proto nepůsobí autenticky a přirozeně; také držení, ve kterém jsou zde nesena,

[27] Také nepravá arabská výchova, tj. levantinizující výchova arabských městských žen podle pařížského nebo anglického vzoru, nakonec upřednostňuje lehkost před tíhou, i když v jiných ohledech působí jako ničitelka stylu. Srov. L. F. Clauß, Levantisierung, v Zeitschrift für Menschenkunde, 4. ročník, číslo 2, kde je obraz 134 z této řady rozebrán z hlediska výchovy.

působí nuceně a uměle. Nejméně uměle působí — vedle obrázku 133 — ještě obrázky 137 a 138. Obraz 137 zachycuje okamžik únavy, kdy si zobrazovaná žena byla sice stále vědoma přítomnosti kamery, ale byla již příliš vyčerpaná na to, aby dále pokračovala ve výrazu, jehož napětí se odráží na předchozích snímcích. Proto se zde tvář jeví relativně vyrovnaně: obě složky — lehká i těžká — zde nacházejí své uplatnění. Zdá se přitom, že se zde projevuje ještě jiný lehký styl — mediteránní — pro nějž je exhibice podstatná a tedy samozřejmá. Obraz 138 byl pořízen v přítomnosti přítelkyně zobrazované ženy. Přítelkyně je pro takové ženy v dané situaci vždy soupeřkou. Z obrázku vyzařuje skrytý strach z toho, že bude upřednostněna druhá, což vyvolává jisté vnitřní odklonění pozornosti od kamery. Výraz se snaží skrýt hlodající závist za snovým závojem tajemna. — Obrázky byly pořízeny během tří různých dnů, a to nikoli přesně v tom pořadí, v jakém jsou zde uspořádány. Toto uspořádání dává v tomto případě přednost vývoji vnitřního bytí před faktickým chronologickým průběhem.

Obr. 132 – 138. Muslimská arabská žena z Jeruzaléma.

Naše zkoumání narušeného výrazu obsahuje zároveň část psychologie směsí stylů, ale jen část, kterou je třeba doplnit zkoumáním dalších možností směsí. Směs stylů duše a rozvíjení různých stylů, které jsou jí vlastní, může také tak přesně odpovídat směsi stylů těla, že duši nic nechybí k tomu, aby se dokonale vyjádřila. Naše kapitoly o blízkovýchodním člověku vykoupení a o změnách stylů (kapitoly 5 a 9) poskytují některé informace o takovém prolínání a splývání dvou či více stylů. Podrobný popis těchto spletitých možností podáme na jiném místě.

11. Formování výrazu

Všechny obrázky 139-142 vykazují zhruba stejný výrazový materiál, a to náhlý příliv veselí. Styl, v němž se tento materiál objevuje, však není na všech obrázcích stejný. Na obrázku 139 mají výrazové trajektorie mediterránní styl (člověk exhibice), na obrázcích 140 a 141 styl východní a na obrázku 142 styl v podstatě nordický. Srovnáme-li obrázek 139 s každým z ostatních tří obrázků, najdeme stejný výrazový materiál s různými styly vyjádření. Srovnáme-li obrázek 140 s obrázkem 141, najdeme stejný výrazový materiál se stejným výrazovým stylem.[28]

Srovnání těchto dvou naposledy zkoumaných obrazů, 140 a 141, by tedy mělo přinést úplnou shodu ve všech typických znacích — shodu, která by nezanechala žádné jiné rozdíly než takové, které se týkají jednotlivce (individuálního). Přesto už letmý pohled ukazuje, že z tváře této italské ženy východního stylu a vedle ní z tváře tohoto děvčete ze Schwarzwaldu rovněž východního stylu promlouvá ještě něco dalšího, co odlišuje druhou nejen jako jednotlivce, ale také jako typ. Tento typový rozdíl se však zjevně netýká rasy, tedy stylistického typu: ten mají obě společný. Narážíme zde na typické rozdíly, které nejsou ve smyslu, v jakém zde mluvíme, stylisticky typické — rozdíly, kterých jsme si dosud téměř nevšímali. Děvče na obrázku 141 lze totiž při hlubším pohledu do jejího výrazu rozpoznat jako německé děvče, a to konkrétně jako příslušnici alemanského kmene: nemusí nutně pocházet z bádenského

[28] Situace je zde poněkud zjednodušena. Přísně vzato, neexistují zcela identické výrazové styly od člověka k člověku.

Schwarzwaldu, mohla by stejně tak být Švýcarka, Alsasanka nebo Švábka, ale z jejích východních rysů nepochybně promlouvá něco typicky jihozápadně německého. Tato jihoněmecká kmenová povaha se však může zcela dobře projevit i v rysech jiného stylu, například v podstatně nordických rysech obrazu 142: stavba obličeje, vedení výrazových linií, všechno podstatné, co souvisí se stylem a rasou, je na tváři tohoto švábského muže zcela odlišné od tváře onoho děvčete ze Schwarzwaldu, a přesto lze i v jeho výrazu najít něco typického, co má s tímto děvčetem společné: právě ono zvláštní, slovy sotva popsatelné formování výrazu, které vyjadřuje podstatu švábské-alemanské kmenové příslušnosti.

Obr. 139 – 142. Styl a výraz ve smíchu. Obr. 140 a 141 jsou téže rasy, ale liší se výrazem. Obr. 141 a 142 jsou odlišné rasy, ale mají stejný výraz. Obr. 139 – řecká žena mediterránního typu; Obr. 140 – italská žena východního typu; Obr. 141 – schwarzwaldská žena východního typu; Obr. 142 – švábský muž nordického typu; Obr. 141 a 142 mají stejný jihoněmecký výraz.

Obr. 143 – 145. Dívka ze Severního Fríska, východní (a fálský) typ; venkovský původ. Venkovská výchova ve fálském smyslu upřednostňovala fálský rasový vliv.

Výrazové formování — i to vícevrstvé — nesmí být zaměňováno s míšením stylů. Rasovou směs stylů si jedinec přináší na svět, svůj výrazový otisk však přijímá ve světě a skrze

něj: je to otisk dějin jednotlivce i společenství, k nimž náleží. Je pravda, že určité směsi stylů mohou zdánlivě působit jako typické pro určitý národ nebo kmen. Tak se například určitá kombinace nordického stylu výkonu s těžkostí stylu člověka vytrvalosti jeví jako typická pro dolnosaský kmen (srov. obrázky 23–25). Ale tuto kombinaci stylů lze nalézt také u lidí, kteří nejsou vůbec dolnosaského původu, zatímco u typických Dolnosasů se dá najít dolnosaský kmenový výraz i na zcela odlišném stylistickém základě. Tím však není řečeno, že jakákoli libovolná rasová směs by byla schopna přijmout jakoukoliv výrazovou formu.

Obr. 146 – 148. Dívka z Florencie, východní (mediteránní) typ; městský původ. Městská výchova v mediteránním smyslu upřednostňovala mediteránní rasový vliv.

Dva lidé mohou představovat podobnou či zcela stejnou směs stylů, a přesto se ve své výrazovém formě natolik lišit, že

tato odlišnost zastíní jejich podobnost. Slovo „výrazová forma“ zde nemá být chápána jen ve smyslu otisku národnostního či kmenového původu. Výrazové formy člověk nepřijímá pouze ze své národní nebo kmenové historie a výchovy, ale také z historie jiných společenství, k nimž náleží, a rovněž ze své vlastní životní historie; obecně řečeno — ze všeho, co se mu může stát osudem. Je rozdíl, zda člověk vyrůstá v uzavřeném pokoji a přírodu vídá jen o nedělích, nebo zda s ní žije v trvalém a samozřejmém kontaktu; takové rozdíly určují utváření výrazu. Vznikají tak například profesní a stavovské typy, které se liší výlučně výrazovou formou: forma profese a společenského stavu, jenž se může pojit s národnostní nebo kmenovou formou, a je na rasovém stylu ještě méně závislý než ony. Na obrázcích 149–152 ukazujeme fríského a syrsko-arabského rolníka. Jeden je typický Frís, druhý typický syrský Arab; tedy představitelé velmi odlišných kmenových typů. Oba však jsou typickými rolnicko-řemeslnickými lidmi, a jako takoví jsou na první pohled rozpoznatelní. Mají tedy společný výrazovou formu, přestože se v jiných aspektech liší. Rasová podstata, do níž jsou tyto otisky vtisknuty, je naprosto odlišná: Frís vykazuje v podstatě styl fálského člověka vytrvalosti, Arab reprezentuje orientálně-blízkovýchodní spojení stylů.

Čím bohatší a rozvinutější jsou dějiny jedné duše, tím hlouběji se může vtisknout do tělesného zjevu. Tak lze tedy v lidské tváři nejen rozlišit nejrůznější druhy výrazové formy, ale také stupně toho, jak hluboko je vtisknuta. Stylisticky čisté, rasové rysy bývají někdy nejpůsobivější v dětské tváři, protože dosud nejsou příliš ovlivněny výrazovou formou. Výrazová

forma totiž může vzniknout i z takové výchovy, která odporuje stylu dané duše. Pak tvář získává otisk, jenž jejím stylistickým liniím vlastně odporuje a tyto linie deformuje. Proto mnozí lidé působí v dětství upřímněji než později, když jsou „vychováni“, totiž způsobem, který je jejich stylu cizí: jejich rasový typ je pak jakoby zneuctěn minulostí, která se nikdy neměla stát jim vlastní. Tím narážíme na zákonitost vztahů mezi duševním stylem a výchovou, mezi rasou a minulostí, mezi stavbou tělesného zjevu a výrazovou formou, která s tímto stavebním stylem může souznít – nebo také ne. V každém rasovém stylu je přitom zároveň dána uzavřená rozmanitost možných výrazových forem, které se s ním mohou beze sporu slučovat.

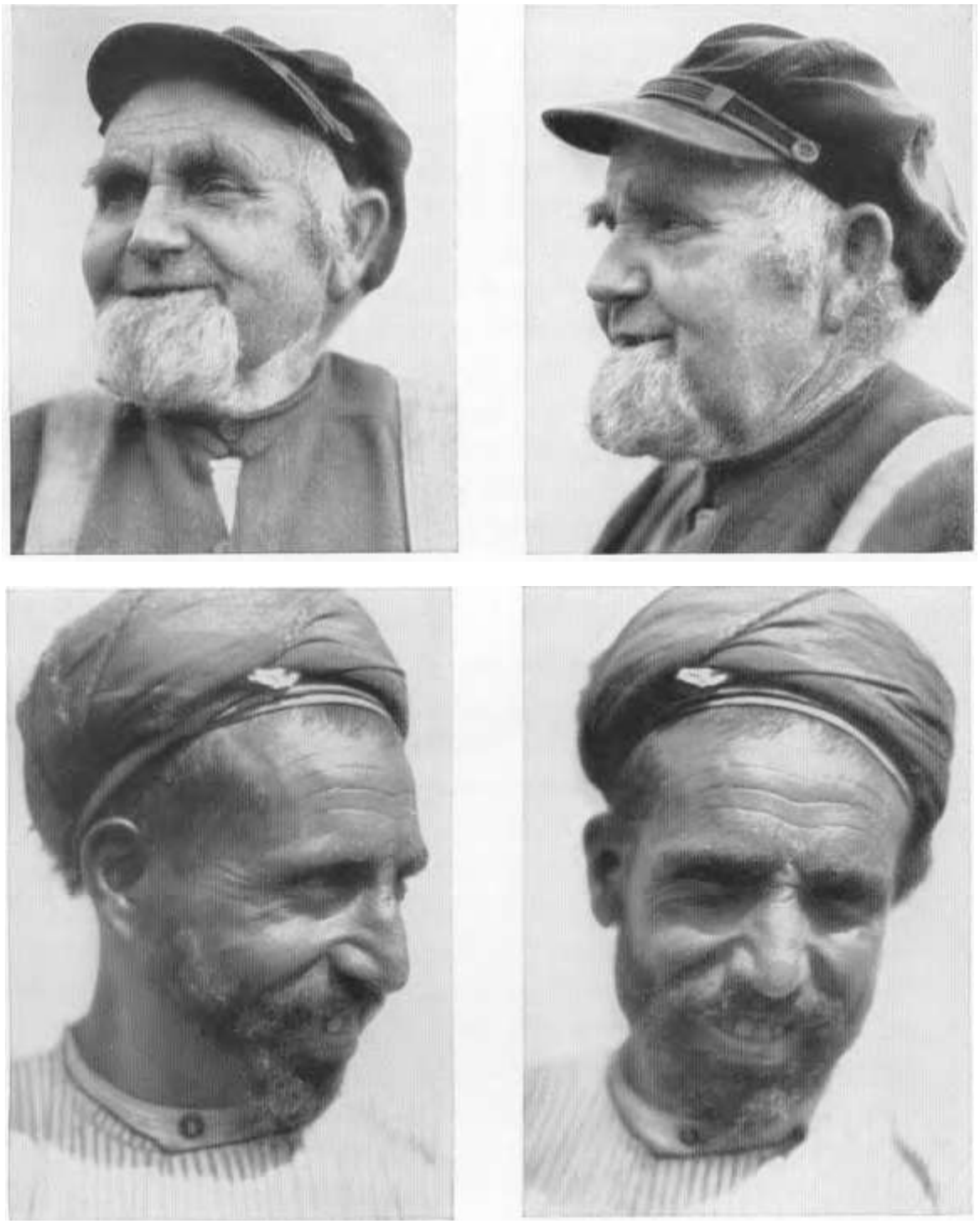

Obr. 149 – 152. Stejný profesní a pracovní charakter s různými rasovými styly. Obr. 149 – 150 – Fríský zemědělec, člověk vytrvalosti; Obr. 151 – 152 – Syrsko-arabský zemědělec, orientálně-blízkovýchodní.

12. Zákon stylu, vlastnost, dispozice

Slovo „dispozice“, které jsme i my opakovaně používali, mívá v běžném užívání tolik různých významů, že ho nelze ve vědeckém kontextu jednoduše použít — alespoň ne v rámci vědy, která pečlivě sleduje utváření svých pojmů. Zásadně jde o dva významy, které se v tomto slově prolínají. Míní se tím buď nějaká vlastnost z hlediska její rozvíjející se schopnosti — například nadání pro něco; nebo se tím nejasně míní zákon stylu, který je chybně považován za vlastnost a řadí se pak vedle jiných vlastností. Možnost existence rasové psychologie jako vědy však závisí na důsledném rozlišení těchto dvou významů. Pouze pokud si jasně uvědomíme, že slovem dispozice označujeme zásadně odlišné věci a jejich vzájemné působení, může být tento pojem neškodný a dokonce užitečný. Může pak — podobně jako při používání téhož slova např. ve výrazech zahradní dispozice nebo elektrická instalace — nést význam plánovitého uspořádání: dispozicí člověka bychom pak rozuměli uspořádání jeho vlastností a jejich smysluplný vztah k zákonu stylu.

Každá vlastnost duše může být rozvinuta — nebo také nerozvinuta; může být rozvinuta nedostatečně, přehnaně, nebo v rozporu s dispozicí této duše. Všechny tyto míry a měřítka vycházejí z předpokladu plánovitého uspořádání, právě z oné dispozice, pod kterou rozumíme podstatu určité individuální duše. Když například říkáme, že je někdo „zdeformován výchovou“, míníme tím (i tehdy, když jde jen o vzdělání), že některé jeho vlastnosti byly rozvinuty nad míru odpovídající jeho dispozici, zatímco jiné, pro něj podstatné — tedy takové,

které měly být rozvinuty v souladu s jeho dispozicí — zůstaly zakrnělé.[29] Příklad: Dva lidé mají stejnou míru nadání pro kněžské povolání, ale v duši jednoho převládá styl člověka výkonu (nordického), zatímco v duši druhého styl člověka vykoupení (blízkovýchodní). Obsah víry, které slouží, je u obou stejný — například víra křesťanské církve. Nordický člověk, pokud není vychován knězem způsobem zcela cizím jeho stylu a tedy deformován cizím duchem, nemůže být něčím jiným než „pastýřem duší“, tedy někým, kdo se stará o každou jemu svěřenou duši a sleduje, zda kráčí po cestě, která je jí vepsána zevnitř — před Bohem, jenž je jejím přítelem a vůdcem, a jemuž prokazuje věrnost ve svobodné odpovědnosti. Tento pastýř duší předpokládá lidi spojení se světem, obrácené k tomuto světu, výkonné muže a ženy, u nichž v sobě nese povinnost k výkonu, která vychází z jeho vlastního nitra. Naproti tomu bude blízkovýchodní člověk jiným druhem kněze. Bude jím tím více ve smyslu člověka vykoupení, čím více se odvrátí od „těla“, od světa „hříchu“, od života obráceného ke světu, který nazývá „onen svět“, a pomocí duchovních cvičení se přesune do světa „onoho světa“. Jeho vliv na svěřené duše se bude podobat hypnotickému působení, jímž v nich probudí nebo vyvolá a rozvíjí vědomí hříšnosti, až se touha po vykoupení z vnitřního rozkolu — který musí kněz typu člověka spásy v těchto duších předpokládat — stane naplněním celého jejich života. Dostane-li se však člověk s kněžskou výkonnostní dispozicí do výchovy určené pro typ

[29] Srov. k tomu L. F. Clauß, „Erziehung und Artung im Morgenlande“, in: Zeitschrift für Menschenkunde, 4. ročník, sešit 1.

vykoupení, bude se vyvíjet jinak; a stejně tak i člověk s dispozicí k duchovnímu typu vykoupení, pokud se dostane do výchovy nordické. V obou případech působí výchova proti dispozici, tedy narušuje vztah mezi stylistickým zákonem a vlastnostmi daný dispozicí. Výsledkem je duševní deformace.

Obr. 153. Gotická katedrála v Regensburgu. Reference na termín „styl“.

Obr. 154. Kolegiátní kostel v Melku, barokní styl.

Obr. 155. Ženský klášter v Mnichově, gotický styl.

Obr. 156. Kostel Jana Nepomuckého v Mnichově, styl rokoko.

Slovo „styl“ je v rámci našeho výzkumu třeba chápat podobně jako v dějinách umění. Tak jako se tam rozlišují styly uměleckého vyjádření — např. gotický styl a barokní styl —

tak i my rozlišujeme různé styly prožívání a chování: například styl člověka výkonu, styl člověka vykoupení atd.[30] A tak jako lze v gotickém stylu postavit nejen dóm, ale i obytný dům, obchodní dům nebo kašnu, tak je možné v nordickém stylu být nejen rolníkem, ale také obchodníkem, úředníkem, vojákem, umělcem, badatelem, knězem nebo čímkoliv jiným: stylistické rozdíly tedy nevytváří ani nadání, ani povolání — stejně jako účel stavby neurčuje její styl. Styl prostupuje a nese duši i její výraz: prostupuje vlastnostmi duše (například jejími nadáními), prožitky duše a opět jejich výrazem a dějištěm — tedy tělem, v němž se projevují. Proto jsme mluvili obrazně o „architektonickém stylu“ těla. Dóm v Řezně (obrázek 153) má jiný architektonický styl než klášterní kostel v Melku (obrázek 154); interiér ženského kláštera (obrázek 155) má jiný architektonický styl než interiér kostela sv. Jana Nepomuckého (obrázek 156). Tělo ženy z kmene Bušmanů má jiný „architektonický styl“ než tělo nordické ženy (srov. obrázek 161 a 162), a z toho pramení jiné možnosti výrazu (jiná mimika, jiné gestikulace) než v onom případě.

[30] Styly zkoumané dějinami umění přitom nejsou zcela nezávislé na těch, které zkoumáme zde, i když situace není tak jednoduchá, že by třeba gotický styl uměleckého vyjádření odpovídal čistě stylu nordickému, nebo barokní styl nějakému jinému stylu prožívání. Vědecké objasnění těchto vztahů by vyžadovalo samostatné stylisticky-kritické zkoumání.

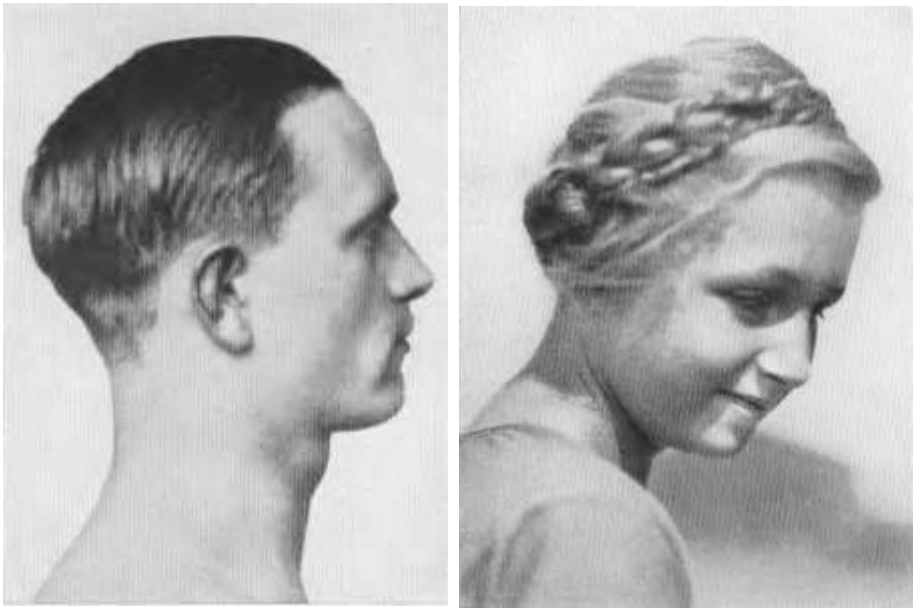

Obr. 157 - 158. Obr. 157 - Německý mládenec z Bavorska, nordický typ; Obr. 158 – Německá dívka z Pomořanska, nordický typ.

Ve frontonu chrámu v Aegině byli lučištníci v helénské podobě z mramoru (nyní jsou v mnichovské glyptotéce); ukazujeme je na obrázku 163/164 vedle obrazu afrických lučištníků: ti jsou stejní jako ti, jen v jiném stylu. I účelový pohyb při střelbě je nutně určen stylem. Zda někdo střílí dobře, nebo špatně, zda je někdo pro střelbu vhodný („nadaný“), nebo ne, to je věc jednotlivce; styl, jakým provádí svůj střelecký pohyb, se týká typu, rasy.

Nemusíme ale chodit až do Řecka nebo Afriky, abychom našli příklady stylistické podmíněnosti účelného pohybu: poskytuje je i každodenní život kolem nás. Obrázky 166–168 ukazují tři německá děvčata při úpravě vlasů. Všechny tři dělají totéž, avšak velmi odlišným způsobem. Dívka na obrázku 166 — její vzhled je nordický (dinárský) — se pohybuje lehce a

přirozeně v prostoru: nordický styl utváření končetin si žádá dlouhé a štíhlé paže, jejichž pohyb se může volně odvíjet od trupu do prostoru, takže se zdá, jako by pohyb tento prostor ovládal. Takové nordické dívčí paže jsou zvyklé vrhat se do prostoru lehce a jistě, když je pohání rozpustilost nebo prostá radost z vlastního těla. To není v rozporu s tím, co jsme výše řekli o zdrženlivosti, o „mlčení“ nordického výrazu: pohybová radost nordického člověka se nerozvíjí kvůli divákovi, ne pro „tribunu“ v mediteránním smyslu, ale pramení čistě ze sebe samé. Obojí je nordické: zdrženlivost výrazu ve společnosti i radost z vlastního těla a jeho pohybové síly. Východní dívka na obrázku 167 nic z toho neukazuje: paže se pohybují neochotně a nuceně prostorem jako slepice, která se pokouší letět. Možná k omezení pohybu přispívají těsné rukávy kroje, možná také „sedlácká“ výchova. Obrázek 168 ale ukazuje dívku, která je společensky rovnocenná oné nordické dívce (obrázek 166), a její široké rukávy pohybu nepřekážejí. Tato dívka je blondýna, má kromě východních i fálské rysy, a oba tyto styly působí proti lehkému, prostorově radostnému pohybu.

Obr. 159 – 160. Nordický tělesný vzrůst muže a ženy.

Pro psychologii rasy není žádné rozlišení důležitější než to mezi zákony stylu a vlastnostmi, které jimi prostupují (např. nadání). Čistá záměna těchto pojmů byla osudnější pro poznání duševních rasových zvláštností než ona antropology za samozřejmou považovaná předpokladová teze, že rasové zvláštnosti spočívají v „duševních znacích“ nebo „duševních vlastnostech“ a jejich sečtení. Výzkum znaků, který se zaměřuje

na jednotlivosti namísto vhledu do zákona, jenž vládne celku, může být metodicky oprávněný v rámci antropometrie jakožto přírodovědného speciálního oboru; v oblasti psychologie je však metodickým nesmyslem a musel tedy selhávat na každém kroku. Proto se nesmíme unavit v neustálém zdůrazňování: rozdíly mezi rasami jsou rozdíly stylu, nikoliv rozdíly vlastností. Člověk může být dobrý i špatný, ušlechtilý i nízký, jemný i hrubý, chytrý i hloupý, nadaný pro státnictví, obchod, kněžství či hudbu — v nordickém, mediteránním, blízkovýchodním stylu atd.: ne vlastnictví těchto nebo oněch vlastností, ani stupeň nadání neurčuje rasovou podstatu duše, nýbrž styl, který se v těchto vlastnostech a nadáních projevuje, jsou-li u jednotlivce přítomny. Sebeobsáhlejší katalog duševních vlastností, žádná statistika nadání různých populací nikdy nepřinese podstatné poznání rasových rozdílů — jakkoliv může být taková statistika poučná v jiných ohledech.

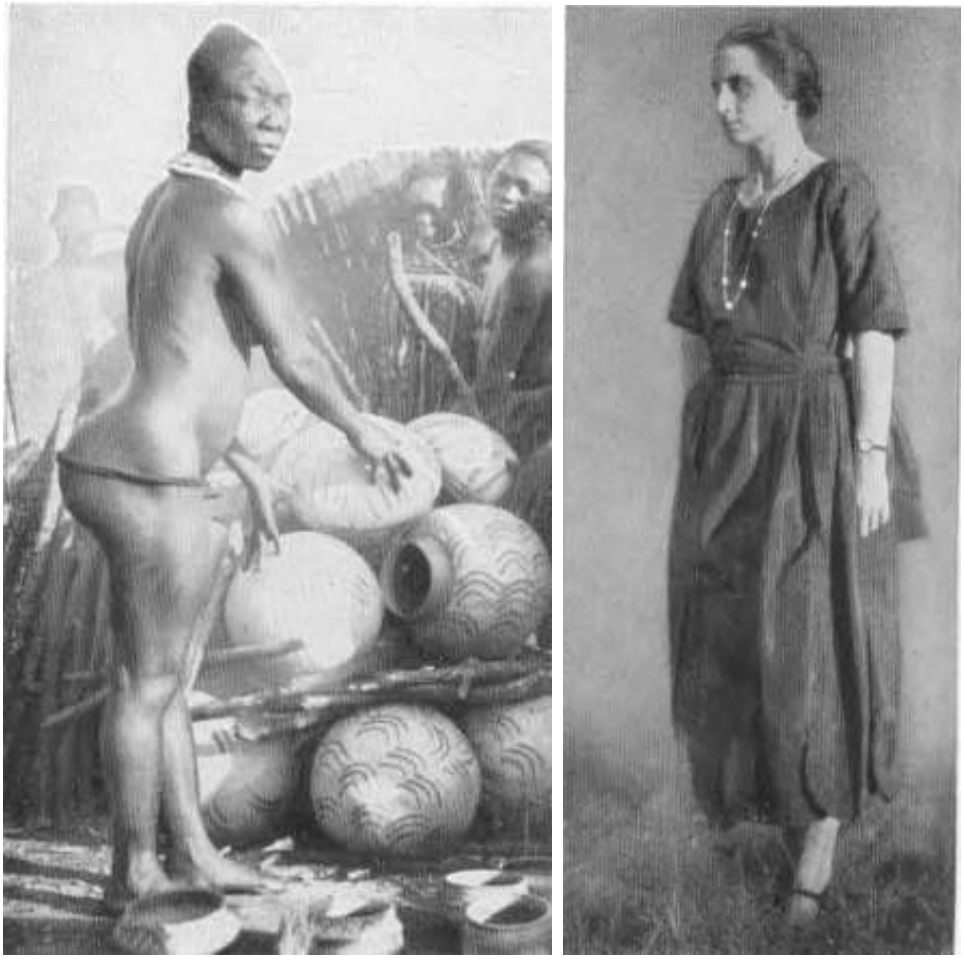

Obr. 161 - 162. Obr. 161 - Žena z kmene Bušmanů; Obr. 162 - Ve stavebním stylu těla lidí určité rasy spočívají jiné možnosti pohybu než ve stavebním stylu těla jiných ras.

Obr. 163 – 165. Obr. 163 – 164 - Lučištníci z chrámu v Aegině; Obr. 165 – Afričtí lučištníci.

Blud, že podstatou rasové duše je přítomnost a míra určitých schopností, způsobuje ještě další škody. Jak jsme viděli, přírodověda nezkoumá žádnou ideu tvaru, žádný stylistický typ, nýbrž skupiny podobných a stejně dědičně vybavených jedinců, a při určování této podobnosti se nejprve berou v úvahu pouze „tělesné znaky“. Poté, co jsou tyto znaky přiřazeny různým rasám, podrobují se nositelé těchto tělesných znaků v co největším počtu zkoumání svých schopností: schopnosti se „měří“ pomocí částečně mechanických metod a akademických vysvědčení a průměr pro každou rasu je statisticky spočítán nebo odhadnut, načež každá rasa dostane své „akademické vysvědčení“. Rasy se pak mezi sebou porovnávají podle míry svých průměrných schopností a seřazují se do určitého pořadí: jedna rasa má být nadaná více, jiná méně. Tento postup je však výsledkem vědeckého omylu. Samotné slovo „rasa“ totiž neoznačuje míru nadání, ale stylistický princip. Pokud se zeptáme, k čemu vlastně má být nějaká rasa nadaná — protože nelze být nadaný prostě „všeobecně“, ale vždy jen k něčemu určitému —, zní odpověď: ke „kultuře“. Mělo snad skutečně uniknout i bystrým hlavám, že neexistuje pouze jedna kultura, nýbrž mnohé kultury, které se od sebe zásadně liší, protože každá z nich vychází z jiného typu duše, ovládána jiným rasovým zákonem stylu (nebo souhrou několika těchto zákonů)? Je tedy velmi pravděpodobné, že tito učenci, kteří váží a měří schopnosti jednotlivých ras, přitom vycházejí z jediné konkrétní kultury, kterou pak ostatním kulturám nadřazují a povyšují ji na univerzální měřítko hodnot — na tzv. normální kulturu. Duševně nadaný je pak ten, kdo je nadaný pro tuto konkrétní kulturu. Podívejme se blíže, jak tato kultura

vypadá, a zjistíme: jedná se o kulturu expanze a výkonu, kulturu, která zasahuje do světa objektů, tedy do „protikladného světa“ — kulturu, jež vyrůstá z nordické duše. Výsledkem měření schopností tedy nutně musí být zjištění, že nordická rasa je ze všech nejvíce nadaná; ostatní rasy jsou více či méně nadané, nebo spíše nenadané — a to právě pro tuto konkrétní (nordickou) kulturu.

Že je však nordická rasa pro svou vlastní kulturu nejvíce nadaná, je stejně samozřejmé jako to, že každý člověk nejlépe mluví svou vlastní mateřštinou. K tomuto zjištění nebylo třeba tolika pokusů, tolika statistických údajů a tolika učeného důvtipu, jaký někteří badatelé vynaložili. Pokud by ovšem skutečně mysleli objektivně vědecky, museli by provést totéž měření také podle měřítek jiných kultur. Dospěli by pak k výsledku, že například pro kulturu vycházející z ducha mediteránní rasy, kulturu exhibice, je nejvíce nadaná právě mediteránní rasa, a že pro kulturu vycházející z ducha rasy Blízkého východu, kulturu vykoupení, je nejvíce nadaná rasa blízkovýchodní, atd.[31]

[31] Tento experiment by ovšem již předpokládal vyvinutou psychologii rasy, kterou však na základě antropometrie není možné vytvořit. Srovnej 7. kapitolu.

Obr. 166 – 168. Děvčata upravující si vlasy.

Také vlastnosti člověka se zrcadlí v jeho tváři, tzn. že se v ní vyjadřují. Právě tak, jako se žádná vlastnost duše nemůže projevovat jinak než v určitém rasovém stylu, nemůže se žádná

vlastnost duše ani vyjadřovat jinak než v určitém stylu. Na obrázcích 169–175 jsou zachyceni tři různí lidé, které však spojuje jedna společná vlastnost, kterou bychom mohli nazvat mazaností. Jak rozdílný je ale pokaždé styl, ve kterém se tato vlastnost vyjadřuje! Prvním je dánský rybář ze Sjaellandu. Autor tehdy kotvil s malou plachetnicí, na které studijně sloužil jako námořník, u pobřeží Sjaellandu, protože proti bouři, vysokým vlnám a proudu se už nedalo plout dál. Vedle nás zakotvil ze stejných důvodů rybářský kutr. Došly nám čerstvé potraviny, ale kutr měl pravděpodobně platýse. Když se moře trochu utišilo, spustil jsem člun, přistál u kutru a vylezl na palubu: skutečně, platýsi tam byli, ale rybář, který vycítil naši potřebu, za ně požadoval několikanásobek ceny, jakou měly na trhu v Kodani. Řekl jsem mu: „Dobře, znám tržní cenu, ale zaplatím, co požaduješ. Baví mě platit. A váš kutr se mi líbí. Vyfotím vás.“ V tu chvíli rybář cenu ihned snížil na polovinu. Během této konverzace vznikly naše snímky (obrázky 169/170).

Obr. 169 – 170. Dánský rybář nordického typu. Vlastnost „mazanosti“ v nordickém stylu.

Obr. 171 – 172. Arab, blízkovýchodního typu (s negroidní příměsí). Vlastnost „mazanosti“ v blízkovýchodním stylu.

Obr. 173 – 174. Arab, orientálního typu. Vlastnost „mazanosti“ v orientálním stylu.

Obr. 169 – 174. Zákon stylu a vlastnost. Rasa nespočívá v jednotlivých vlastnostech, nýbrž ve stylu duše a jejího těla.

Seznámení s oběma Araby (obrazy 171-174) bylo neméně letmé než seznámení s dánským rybářem, ale stačilo k tomu, aby se rozvinula kvalita, jejíž obrazové zachycení je zde důležité. Setkal jsem se s nimi mimo cestu. Tématem rozhovoru byla súra z koránu. Výraz tu a tam: mazanost šibalů, kteří přesně nevědí, na co osoba, s níž mluví, naráží, a proto se schovávají za rozpačitý úsměv. Výraz šibalství však převládá na všech snímcích této série, neboť je dominantním rysem každého z těchto tří jedinců. Dán je mazaný šibal v nordickém stylu, mladší ze dvou Arabů je mazaný v orientálním stylu,

starší v blízkovýchodním stylu. (Ten má ovšem také negroidní a orientální příměs).

Následující srovnání objasňuje vztah mezi stylem a kvalitou. Gotická katedrála a egyptská pyramida - obě mohou mít stejnou míru výšky (obě mohou měřit kolem 150 metrů), ale každá z nich má jiný způsob, jak být vysoká, tj. mají různé styly výšky. (Srov. obr. 175 a 176.) Nordický Viking a pouštní beduín, oba mohou mít stejnou míru odvahy, ale každý z nich má zcela jiný způsob, jak být odvážný, tj. mají různé styly odvahy. Ne v míře vlastnosti „odvaha“, ale ve stylu této odvahy působí rasový zákon. A podobně: nordický tulák a pouštní tulák a blízkovýchodní tulák mohou mít stejnou míru chytrosti, ale každý z nich má zcela jiný způsob, jak být chytrý - jak ukazují naše obrázky.

Obr. 175. Štrasburská katedrála, vysoká 142 metrů.

Obr. 176. Cheopsova pyramida vysoká 146 metrů. Srovnejte s obrázkem 175: téměř stejně vysoká, ale jinak vysoká.

Když označíme člověka například za „šejdíře“, jiného za „školometa“ (v negativním smyslu slova) a třetího za „pravého šlechtice“, myslíme tím určitý řád jeho vlastností, přičemž jedna nebo skupina několika vlastností ovládá ty ostatní. U šejdíře je to vychytralost, u školometa puntičkářství a věčná snaha mít pravdu, u šlechtice pak vrozený smysl pro takt a noblesu, co považujeme za určující vlastnosti. Tento faktický řád ovládajících a ovládaných vlastností konkrétního člověka

může odpovídat původnímu vnitřnímu uspořádání jeho duše — tomu, co jsme nazvali dispozicí, přesněji: dispozicí vlastností. Může to však být i jinak. Při pohledu na jednoho vysoce váženého a poctivého státního úředníka poznamenal autor jednou: „Z toho člověka měl vlastně být pořádný darebák.“ A skutečně se ukázalo, že tento vážený občan byl tím, čím byl považován, jen díky železné výchově a sebekázni: navrchu vládla smysl pro povinnost a odpovědnost, ale hluboko uvnitř zůstaly — potlačené a zbavené své přirozené nadvlády — ty vlastnosti, které podle jeho dispozice měly být vlastně určující. Tento muž tedy nerealizoval svou přirozenou dispozici, ale — alespoň ve svém vědomě kontrolovaném prožívání — obraz, který mu byl vnucen zvenčí a který byl jeho přirozenosti cizí. „Stal se něčím“ narušením své dispozice. Na této možnosti — rozvinout dispozici v souladu s jejím vlastním smyslem, nebo ji naopak narušit přeuspořádáním a posunem důrazu — spočívá celá výchova. U každého plně vyvinutého člověka se tedy musíme ptát, zda je tím, čím je, díky své přirozené dispozici, nebo jen vlivem výchovy.

Uvědomili jsme si, že vlastnosti duše nemohou být jiné než prostoupené, prostoupené stylistickým typem. Každý zákon stylu však ve svém vlastním smyslu upřednostňuje určité dispozice vlastností tak, že určité vlastnosti, pokud se vyskytují v duši stylistického typu, mohou být spíše určeny tam jako dominantní kvalita v rámci individuální lidské dispozice než v duši stylistického typu B atd. Podrobné vysvětlení těchto složitých vztahů mezi zákonem stylu, vývojem vlastností a probuzením či neprobuzením těchto vlastností prostřednictvím

výchovy - tedy vztahů mezi vnitřním a vnějším osudem - lze nalézt v mé knize „Rasse und Charakter“ (část I: „Das lebendige Antlitz“, Frankfurt a. M. 1936).

Poznámky

„Psychologie rasy nás od počátku jasně učí, že každá rasa nachází nejvyšší hodnotu sama v sobě... V konečném důsledku je to jediný faktor, který určuje rasově-duchovní hodnoty. Každá rasa si v sobě nese svůj vlastní hodnotový systém a měřítko dokonalosti a žádná rasa nemůže být hodnocena podle měřítek jiné rasy...“ **(Rasse und Seele)**

„Cílem vědy je najít zákony, které určují duševní a fyzickou podobu každé rasy. Teprve po objevení zákonů každé rasy se lze dohodnout na jejím vnitřním hodnotovém systému... Tyto hodnotové systémy lze vzájemně porovnávat: například vnitřní hodnotový systém nordické rasy s vnitřním hodnotovým systémem rasy mediteránní. Taková srovnání jsou poučná, protože každá věc na světě jasně ukazuje, čím je - pokud ji odlišíme od jiných věcí, které jsou odlišné. Takové hodnotové systémy však nelze hodnotit z nadřazeného hlediska, protože žádné takové hledisko neexistuje...“ **(Rasse und Seele)**

„Rasově-psychologický faktor nespočívá v té či oné vlastnosti, ale spíše ve způsobu, jakým se tyto vlastnosti u každého jedince projevují. Hrdinství nordického i mediteránního člověka může být stejně „velké“, a přesto každé vypadá jinak, tj. projevuje se jiným způsobem a jiným gestem...“ **(Rasse und Seele)**

„Někteří lidé chápou toto slovo, jako by se tato rasa (nordická) vyskytovala pouze v severním Německu. Obojí není významem označení „nordická rasa“. Nordická rasa je tvůrcem a nositelem německého ducha i v jižních částech německého

státního území, zatímco v ostatních částech severního Německa - podobně jako ve skandinávských zemích (kromě nordické krve), žijí i rasy nenordické. Definice, která by mohla být užitečná v psychologii, získá označení „nordická“ teprve tehdy, až se nám podaří prokázat souvislost mezi nordickou krajinou a životním stylem této rasy. Psycholog by měl rasy pojmenovávat pouze podle vzoru, který mu proces jeho výzkumu přinese pod oči. Zkoumat psychologii ras znamená především rozeznat význam její tělesné formy (Gestalt). Tento význam však lze pochopit pouze z její psychologické formy (Gestalt).“ **(Rasse und Charakter)**

„Rasu člověka nepoznáme podle toho, zda má určité vlastnosti, ale spíše podle stylu, jakým se tyto vlastnosti projevují.“ **(Rasse und Charakter)**

„Je pravda, že nordičtí muži jsou schopni vynášet soudy. To nikdo nepopírá. Nikdo ostatně nepopírá, že nordičtí muži občas jedí, pijí a spí - jen se zdá být pochybné, že by je tyto vlastnosti odlišovaly od mužů jiných ras.“ **(Rasse und Seele)**

„Člověk může být nordicky roztěkaný nebo zločinný - můžeme bez skrupulí říci: nordickým způsobem může být i skutečný hulvát.“ **(Rasse und Seele)**

„Rozhodli jsme se označit stylistický zákon, který vládne nad způsobem, jakým daná duše prožívá věci, a tím jí propůjčuje specifickou formu [Gestalt], za rasový zákon [Artgesetz] této duše.“ **(Rasse und Seele)**

„Smyslem těla je být projevem duše.“ **(Rasse und Seele)**

„Rasově autentická [artrechte] lidská bytost není něco, co padá z nebe, ani nevyrůstá z půdy: cokoli padá nebo roste, je pouze materiál, který musí být vytvořen vynaložením „vlastní“ vůle. To, zda se rasově autentická lidská bytost vynoří v celé své čistotě z této přirozeně dané, původní půdy, závisí na tom, zda je její „vlastní“ vůle zaměřena na rasově autentické hodnoty.“ **(Rasse und Charakter)**

„Jednostranné somatologické pojednání o učení o rase by bylo spíše škodlivé než produktivní, neboť by mohlo příliš snadno vypěstovat plevel bezútěšného kognitivního materialismu a fatalistického postoje.“ **(Rassenkunde im Unterricht an Mittelschulen)**

„Individuální lidská bytost není určena pouze rasovým typem, ale je utvářena i jinými typy. Je například také typickým zemědělcem, typickým mužem nebo typickou ženou, typickou umělkyní atd. Všechny tyto typy, jako je například sociální role, jsou však nakonec prostoupeny typologií rasy.“ **(Der germanische Mensch)**

„Pojem rasy, jak jej formulovaly přírodní vědy, dnes již nestačí k uchopení celé oblasti; ukáže se jako nedostatečný, jakmile se jej pokusíme aplikovat v oblasti věd o člověku. Tímto zlem velmi trpí zacházení s „rasovou otázkou“ ve veřejném životě: Lidé si nejasně a instinktivně uvědomují, že „rasa“ musí mít nějaký význam i v oblasti intelektuální produkce, ale k dosažení jasnějšího pohledu nemají po ruce jiný nástroj než pojem rasy, jak jej definuje fyzická antropologie a biologie - tedy jak jej definují přírodní vědy. Tento pojem je ve sféře humanitních věd ... stejně neužitečný jako dalekohled,

mikroskop nebo jakýkoli jiný nástroj používaný v přírodovědeckém výzkumu.“ **(Rassenkunde im Unterricht an Mittelschulen)**

„Styl psyché se vyjadřuje ve své aréně, v živém těle. Aby to však bylo možné, musí být tato oblast sama řízena stylem, který zase musí stát ve strukturovaném vztahu ke stylu psyché: všechny rysy somatické struktury jsou jakoby cestami pro vyjádření psyché. Rasově konstituovaná (tj. stylisticky determinovaná) psyché tak získává rasově konstituované živoucí tělo [Lieb], aby mohla dokonale a čistě vyjádřit rasově konstituovaný styl své zkušenosti. Vyjadřovací styl psyché je brzděn, pokud mu styl jejího těla dokonale neodpovídá.“ **(Rasse und Seele)**

„Říci, že psyché „žije“, znamená říci, že žije v určitém prostředí, a toto prostředí je součástí psyché, stejně jako je psyché součástí tohoto prostředí. Smyslem veškerého okolí [Umwelt] je právě to, že je to svět, který 'obklopuje' psyché. Psyché a okolí tvoří podstatnou jednotu: psyché je utvářena a cvičena stylem svého okolí a psyché zase utváří a dává svému okolí pečeť svého rasového stylu. Mělo by tedy být jasné, že okolí určité psyché je také strukturováno podle určitého stylu: Soubor stylisticky strukturovaného okolí psychiky nazýváme krajinou.“ **(Rasse und Seele)**

„Nordického člověka nelze poznat podle vlasů, ale pouze podle postoje jeho duše. Každý, kdo dokáže vystoupit ze sebe sama, svobodně se podívat sám sobě do tváře a něco se sebou vykonat, jako by toto já bylo předmětem - takový jedinec je nordický v tomto jediném rozhodujícím rysu. Na základě tohoto

postoje může utvářet a dobývat sám sebe. Opětovná nordizace nezačíná tím, že se lidé snaží změnit věci u druhých, začíná spíše jako osamocený úspěch jedince, který formuje sám sebe. Pouze cestou osamělosti může člověk dospět k nordickému společenství. Opětovná nordizace znamená, že každý jednotlivec musí na sobě znovu uskutečnit akt nordického dobývání, díky němuž se na německé půdě poprvé objevil německý národ.“ **(Der germanische Mensch)**